

01

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију,
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Magazine for Political Science, Communications and Applied Politics

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику
УДК 1 + 2 + 3 + 32 + 9
ISSN 1451-4281

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

Година (XXVII) XIV, vol=43
Бр. 1 / 2015.

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику
ISSN 1451-4281

Број 1 / 2015 Год. (XXVII) XIV vol. 43 стр. 1-232.

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под називом
„Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке свеске” 1994.
као научни часопис излази од 2002. године.

Издавач:

Институт за политичке студије
Београд, Светозара Марковића бр. 36
тел. 33-49-204, 30-39-380
E-mail: ipsbgd@eunet.rs
www.ipsbgd.edu.rs

За издавача:

др Живојин Ђурић

Главни и одговорни уредник:

др Момчило Суботић, научни саветник

Редакција:

Др Момчило Суботић, др Драган Марковић, проф. др Зоран Милошевић,
проф. др Јован Базић, др Владан Станковић, др Сања Шуљагић,
проф. др Драган Јовашевић, мр Александра Мирковић,
мр Миодраг Радојевић

Секретари:

Јелена Тодоровић
Душан Достанић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Савет часописа:

проф. др Мирољуб Јевтић, др Никола Жутић, др Драган Новаковић,
проф. др Дарко Маринковић, проф. др Брацо Ковачевић,
проф. др Урош Шуваковић, др Снежана Грк,
проф. др Димитриј Константинович Безњук,
проф. др Петар Ковачич Першин,
проф. др Михаил Лобанов

Слог штампа:

ESELOGE d.o.o. Београд

Тираж:

300 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати било у
целини, било у деловима, без изричите сагласности Уредништва.

САДРЖАЈ

ИЗБОРИ У БИХ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 2014. ГОДИНЕ

<i>Владан Станковић</i>	
ОПШТИ ИЗБОРИ У БИХ 2014. – СРПСКИ ЧИНИЛАЦ.....	1
<i>Момчило Суботић</i>	
ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ – НАСТАВАК ДРЖАВОТВОРНЕ ПОЛИТИКЕ	15
<i>Миле М. Ракић, Горан Буџак</i>	
ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И ИЗБОРИ 2014. ГОДИНЕ.....	33
<i>Марко Мијатовић</i>	
ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ СРБА У ФЕДЕРАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	49

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

<i>Вишња Станчић</i>	
ФИЛОЗОФСКИ ТЕМЕЉИ ЛИБЕРАЛИЗМА.....	73
<i>Радослав Гађиновић</i>	
ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ КАРАКТЕР УНУТРАШЊИХ СУКОБА	85
<i>Бранко Надовеза</i>	
ПОЛИТИЧКА МИСАО НИКОЛЕ СТОЈАНОВИЋА О ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	103
<i>Драган Ж. Марковић</i>	
СВОЈИНСКИ ОДНОСИ И ДЕМОКРАТИЈА	121
<i>Свето Пурић, Небојша Петровић</i>	
ЗАШТИТА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ ОД НЕТРЖИШНИХ РИЗИКА	135

АКТУЕЛНО

<i>Андријана Јовановић</i> ПРИНЦИП ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ ПАРЛАМЕНТА: СЛУЧАЈ СРБИЈА	155
<i>Нада Радушки</i> РОМИ У КОНФЕСИОНАЛНОЈ СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ (БЕЗ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ) - ПОПИС 2011.	173
<i>Душан Гујаничић</i> НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ ФРАНЦУСКЕ – РАСТУЋА СНАГА ЕВРОПСКЕ ДЕСНИЦЕ	189

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

<i>Јелена Миљковић Матић</i> ПРАВОСЛАВНО ДРУШТВО	209
<i>Срђан Перичић</i> УКРАЈИНСКО ПИТАЊЕ ДАНАС	215
<i>Душан Достанић</i> ОСВАЛД ШПЕНГЛЕР: ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА.....	223

CONTENTS

2014 GENERAL ELECTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND REPUBLIC OF SRPSKA

<i>Vladan Stankovic</i>	
2014 BOSNIA AND HERZEGOVINA GENERAL ELECTIONS AND SERBS	1
<i>Momcilo Subotic</i>	
THE ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA – THE CONTINUATION OF THE STATE-FORMING POLICY	15
<i>Mile M. Rakic, Goran Budzak</i>	
GEOPOLITICAL POSITION OF SERBS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA AND 2014 ELECTIONS	33
<i>Marko R. Mijatovic</i>	
POLITICAL REPRESENTATION OF SERBS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA	49

ESSAYS AND STUDIES

<i>Visnja Stancic</i>	
PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF LIBERALISM.....	73
<i>Radoslav Gacinovic</i>	
SOCIO-POLITICAL CHARACTER OF INTERNAL CONFLICT	85
<i>Branko Nadoveza</i>	
ON POLITICAL THOUGHT OF NIKOLA STOJANOVIC REGARDING ORGANIZATION OF FIRST YUGOSLAV STATE	103
<i>Dragan Z. Markovic</i>	
PROPERTY RELATIONS AND DEMOCRACY	121
<i>Sveto Puric, Nebojsa Petrovic</i>	
PROTECTION OF AGRICULTURAL PRODUCTION FROM NON-MARKET RISKS	135

CURRENT ISSUES

Andriana Z. Jovanovic

PRINCIPLE OF PROACTIVE TRANSPARENCY AND DISCLOSURE IN THE WORK OF PARLIAMENT: THE CASE OF SERBIA.....	155
---	-----

Nada Raduski

ROMA AND CONFESIONAL STRUCTURE OF POPULATION OF SERBIA (EXCLUDING KOSOVO AND METOHIJA) – POPULATION CENSUS 2011	173
--	-----

Dusan Gujanicic

THE NATIONAL FRONT OF FRANCE- THE GROWING FORCE BETWEEN THE EUROPEAN RIGHT-WING PARTIES	189
--	-----

REVIEWS

Jelena Miljkovic Matic

ORTHODOX SOCIETY	209
------------------------	-----

Srdjan Perisic

THE UKRAINIAN QUESTION NOWADAYS	215
---------------------------------------	-----

Dusan Dostanic

OSWALD SPENGLER: POLITICAL BIOGRAPHY	223
--	-----

Уводник

Први број Политичке ревије у 2015. години садржи три веома садржајне научне целине. Тема броја наметнула се сама по себи: то су Избори у БиХ и Републици Српској 2014 године. Сваки од четири рада из ове области, представља не само веома успелу и свеобухватну анализу избора, већ сваки на свој начин обрађује ову тему у контексту унутрашњих и спољних фактора и њихових претензија, презентујући њихову геополитичку димензију. То значи да се поменути радови баве научним предвиђањем – антиципацијом будућности Републике Српске и њеног геополитичког положаја (М. Суботић, М. Ракић/Г. Буцак), те српског народа у Федерацији БиХ и Босне и Херцеговине као Дејтонске творевине (В. Станковић, М. Мијатовић). Ова тема има несумњиво велик друштвени и научни значај.

У рубрици Огледи и студије заступљене су четири разноврсне, научно утемељене теме. Сваки од ових чланака поседује научну утемељеност и одговарајући друштвени значај. Поучно је прочитати, из данашње перспективе, како је Никола Стојановић (Србин из БиХ, члан Југословенског одбора) замишљао организацију прве југословенске државе.

У рубрици Актуелно налазе се три рада, а актуелни су по темама којима се баве, у шта ће те се, поштовани читаоци и сарадници, уверити током читања ових радова.

Овај број Политичке ревије обogaћен је са три веома актуелна, садржајна и веома добро презентована осврта и приказа, из пера наших младих сарадника.

Радове за Политичку ревију 2/2015. треба да пошаљете до 20. маја 2015, на следећу е-meil адресу redakcija@politickarevija.rs

Др Момчило Суботић, научни саветник

Радови сарадника Института за политичке студије
реализовани су у оквиру пројекта 179009

ИЗБОРИ У БИХ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 2014. ГОДИНЕ

1

Владан Станковић

ОПШТИ ИЗБОРИ У БИХ 2014. – СРПСКИ ЧИНИЛАЦ

15

Момчило Суботић

ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

– НАСТАВАК ДРЖАВОТВОРНЕ ПОЛИТИКЕ

33

Миле М. Ракић, Горан Буџак

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБА

У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И ИЗБОРИ 2014. ГОДИНЕ

57

Марко Мијатовић

ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ СРБА

У ФЕДЕРАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

*Владан Станковић**

Институт за политичке студије, Београд

ОПШТИ ИЗБОРИ У БИХ 2014. – СРПСКИ ЧИНИЛАЦ**

Сажетак

Овај научни рад за предмет истраживања има не-давно окончане изборе у Босни и Херцеговини (БиХ), и кроз изборне резултате анализира односе унутар државне заједнице БиХ, са посебним освртом на српско питање. Кроз призму изборних резултата сагледавају се: међуентитетски, етнички, политички и економско-социјални односи унутар једне сложене творевине каква је БиХ. Просторно одређење своди се на БиХ као простор и државну творевину (Федерацију БиХ и Републику Српску), а временско одређење на резултате избора 2014. године са освртом на постдејтонски период (од 1995. године наовамо). Циљ истраживања огледа се у вези између изборних резултата, као показатеља политичких, етничких и верских процеса у једној сложеној заједници, и институционалних недостатака који проблеме перпетуирају. Методи од којих аутор полази су: статистички метод, упоредни метод, институционални приступ, циљно тумачење правних норми, анализа садржаја и др...

Кључне речи: избори, БиХ, државно уређење, Република Српска, положај српског народа.

Недавно одржани избори на свим нивоима у БиХ указали су на сву могућу: институционалну, међуетничку, међурелигијско-конфесионалну и политичку сложеност простора који име-

* Научни сарадник

** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

нујемо термином Босна и Херцеговина. Однос изборних резултата и постизборна политичка комбинаторика осликавају сложеност ове национално и религијски најизмешаније државолике заједнице у Европи. Отуда ће истраживање кренути управо од изборног процеса и исхода добијених резултата. Након тога, истраживање ћемо пренети на друге аналитичке нивое: политичке, правне, економске, социјалне, безбедносне и геополитичке...

1. ОПШТИ ИЗБОРИ 2014.

Општи избори у Босни и Херцеговини одржани су 12. октобра 2014. године. Изборни резултати унутар српског корпуса гласова за државне нивое власти изгледали су овако:

00515	САВЕЗ НЕЗАВИСНИХ СОЦИЈАЛДЕМОКРАТА – СНСД – МИЛОРАД ДОДИК	187848	33.17
01740	СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА – СДС/ПЕНЗИОНЕРИ-ПУП/РАДИКАЛИ- СРС РС	153481	27.10
01741	ДНС – ДЕМОКРАТСКИ НАРОДНИ САВЕЗ – НС – СРС	53341	9.42
00440	ПДП – ПАРТИЈА ДЕМОКРАТСКОГ ПРОГРЕСА	43019	7.60
00074	СОЦИЈАЛИСТИЧКА ПАРТИЈА	29599	5.23
01718	НАРОДНИ ДЕМОКРАТСКИ ПОКРЕТ	28791	5.08
01735	ДОМОВИНА	22023	3.89
01200	СРПСКА НАПРЕДНА СТРАНКА – СНС	12534	2.21
00008	СДП – СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА БИХ	8355	1.48
01702	ЗА ПРАВДУ И РЕД – ЛИСТА НЕБОЛШЕ ВУКАНОВИЋА	7936	1.40
01708	СТРАНКА ПРАВЕДНЕ ПОЛИТИКЕ	7251	1.28

1: За Народну скупштину Републике Српске

38608	ДОДИК МИЛЮРАД – СНСД-ДНС-СП	286279	46.68
38612	ТАДИЋ ОГЊЕН – САВЕЗ ЗА ПРОМЈЕНЕ	276345	45.06
40841	САЛКИЋ РАМИЗ – ДОМОВИНА	18756	3.06
39843	ЈОВИЧИЋ ДРАГОМИР – СТРАНКА ПРАВЕДНЕ ПОЛИТИКЕ	7114	1.16
38611	ТОКИЋ СЕЈФУДИН – СДА СТРАНКА ДЕМОКРАТСКЕ АКТИВНОСТИ	6545	1.07
38615	СУЉКАНОВИЋ ЕНЕС – СДП СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА БИХ	5379	0.88
38614	ВЛАЈКИ ЕМИЛ – ПАРТИЈА ЕКОНОМСКЕ И СОЦИЈАЛНЕ ПРАВДЕ	3031	0.49
46246	ЈЕРКОВИЋ ЈОСИП – ХДЗ БИХ, ХСС, ХКДУ БИХ, ХСП ХЕРЦЕГ БОСНЕ	1841	0.30
46273	СТОЈАНОВИЋ МИЛКО – СТОЈАНОВИЋ МИЛКО	1694	0.28

2: За председника Републике Српске

00090	СДА – СТРАНКА ДЕМОКРАТСКЕ АКЦИЈЕ	233638	27.77
01698	ДЕМОКРАТСКА ФРОНТА – ЖЕЉКО КОМШИЋ	128245	15.24
01182	СББ – ФАХРУДИН РАДОНЧИЋ	122894	14.61
01743	ХДЗ БИХ, ХСС, ХКДУ БИХ, ХСП АНТЕ СТАРЧЕВИЋ, ХСП ХЕРЦЕГ-БОСНЕ	101253	12.03
00008	СДП – СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА БИХ	80546	9.57
00769	ХДЗ 1990 ХРВАТСКА ДЕМОКРАТСКА ЗАЈЕДНИЦА	34475	4.10

3: За Парламентарну скупштину БиХ – Федерација БиХ

00515	САВЕЗ НЕЗАВИСНИХ СОЦИЈАЛДЕМОКРАТА СНСД – МИЛОРАД ДОДИК	228730	39.49
00018	СДС – СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА	193596	33.43
01742	ПДП-НДП	45382	7.84
01741	ДНС – ДЕМОКРАТСКИ НАРОДНИ САВЕЗ - НС - СРС	34356	5.93
00090	СДА – СТРАНКА ДЕМОКРАТСКЕ АКЦИЈЕ	21360	3.69
00074	СОЦИЈАЛИСТИЧКА ПАРТИЈА	17140	2.96
01200	СРПСКА НАПРЕДНА СТРАНКА – СНС	10474	1.81
00008	СДП – СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА БИХ	10226	1.77

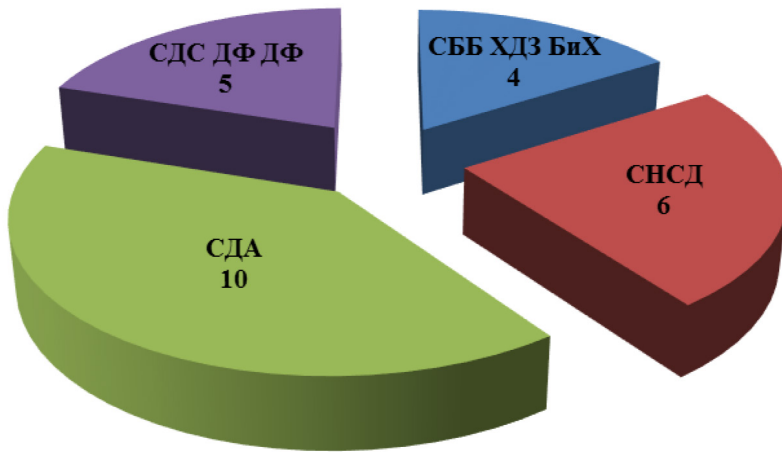
4: За Парламентарну скупштину БиХ – РС

38605	ИВАНИЋ МЛАДЕН – САВЕЗ ЗА ПРОМЈЕНЕ	285105	48.40
38604	ЦВИЈАНОВИЋ ЖЕЉКА – СНСД- ДНС- СП	283166	48.07
40614	ЗМИЈАЊАЦ ГОРАН – СТРАНКА ПРАВЕДНЕ ПОЛИТИКЕ	20839	3.54

5: За члана Председништва БиХ из Републике Српске

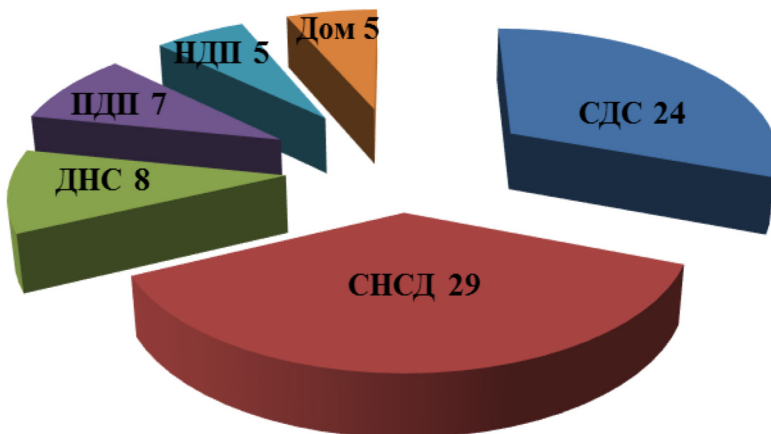
Највише мандата на изборима за Парламент БиХ освојила је бошњачка Странка демократске акције 10, затим Савез независних социјалдемократа Милорада Додика, 6 следе Српска демократска странка и Демократски фронт са по пет, Савез за бољу будућност и ХДЗ БиХ са по четири мандата. У графичком приказу то изгледа овако:

Парламентарна скупштина БиХ

У Народну скупштину Републике Српске (РС) ушло је седам странака, а СНСД је освојио највише, 29 мандата, СДС 24, Демократски народни савез осам, Партија демократског прогреса седам, а Коалиција „Домовина“ и Народни демократски покрет по пет мандата. Ови резултати графички изгледају овако:

Народна скупштина РС

2. ПОЛИТИЧКИ ОДЈЕЦИ ИЗБОРНИХ РЕЗУЛТАТА – АНАЛИТИЧКИ НИВО

Како постизборни резултати показују: за члана Председништва БиХ испред Републике Српске наступаће Младен Иванић (шеф мањег коалиционог партнера у „Савезу за промјене“ – Покрет демократског прогреса.) Председник Републике Српске биће и даље Милорад Додик, а по свему судећи, Додикова странка – Странка независних социјал-демократа (СНСД) формираће поново владу у Републици Српској.

Из добијених статистичких резултата могу се извући следећи закључци:

У Републици Српској политичка слика остаће непромењена. Додик као Председник Републике Српске, и Додикова влада гарантоваће и даље утрасиране правце политике Републике Српске: ка Европској унији, и ка продубљеној сарадњи са Руском федерацијом и ино-партнерима ван Европске уније (у првом реду са Кином, али и другим земљама БРИКС-а). Ипак и ту се очекују крупне промене, пре свега кадровске, и увођење свежих кадрова на нова места у влади. Могуће је и учешће повратничке коалиције ДОМовина, која окупља (претежно) бошњачке странке.

Са друге стране, изборни резултати на нивоу централних органа државне заједнице најављују крупне заокрете, бар када је о досадашњим односима српског народа спрам централних органа реч. Понајпре, два кандидата са највише палих гласова: Жељка Цвијановић (СНСД) и Младен Иванић (Савез за промјене – ПДП) у (по)ноћ избора ушли су (готово) потпуно изједначени. Настала је општа конфузија, јер су обе стране прогласиле победу. Сутрадан је Милорад Додик позван у Сарајево, где су му: Високи представник, емисари ЕУ-администрације и ЕУ-дипломатије, и челници бошњачко-хрватске Федерације БиХ саопштили да прихватају победу његове странке и њега лично у Републици Српској, али да ће Додик морати да прихвати пораз свог кандидата за члана Председништва БиХ. Разлика је била минимална у корист Младена Иванића (званични резултати избора указују да је коначан исход гласио нешто испод 2 хиљаде гласова у корист Иванића). Додик је после размишљања шта и куда даље прихватио компромис. Тако ћемо након ових избора имати ситуацију да Додик (и његови људи) управљају Републиком Српском, али да је представник те исте Ре-

публике Српске у Председништву БиХ опозициони кандидат Младен Иванић.¹⁾ Председник ПДП-а Иванић надвладао је противкандидаткињу бошњачком разликом гласова. Он важи за Додиковог опонента и неког ко, у партијама преферанса која се непрестано игра у арили три конститутивна народа, више држи бошњачку него хрватску страну. Отуда се очекује да ће Иванић играти игру непрестаног погађања и надгорњавања са муслиманским фактором у БиХ. Овакава ситуација наилази и на дискретну подршку званичног Београда.

3. ПРЕД- И ПОСТ- ИЗБОРНИ „РИЗНИ МЕНАЏМЕНТ“ У БиХ

Вучићевој власти у Београду изузетно је стало да се прихвати конструктивни приступ српског политичког елемента у БиХ, „зарад заједничке, европске перспективе читавог југоисточног крила Европе, а посебно Западног Балкана“.²⁾ Из тог разлога може се говорити о покушајима бар делова власти званичног Београда да се умеша у збивања у Републици Српској, и пружи подршку „сестринским идеолошким странкама“ (либерално-националистичким: коалицији „Савез за промјене“: СДС+ПДП), а не левичарској и геополитички осведочено проруској групацији окупљеној око СНСД-а и Милорада Додика.³⁾ Несносна корупција, бахата владавина Додика (на свим нивоима где држи власт), тежак живот велике већине становништва, наметнуте су као основна тема кампање.⁴⁾ Додик је, са друге стране, узвратио лармом о томе како

- 1) На посредан начин Милорад Додик је избором Жељке Цвијановић, неубедљивог кандидата за члана Председништва БиХ, допринео Иванићевом успеху.
- 2) Последње изјаве Александра Вучића о односима Србије и БиХ изречене су на маргинама Четвртог бизнис-самита шефова влада Кине и земаља централне и источне Европе у Београду. У званичној изјави се каже: „Premijer Srbije Aleksandar Vučić u razgovoru sa predsjedavajućim Savjeta ministara BiH Vjekoslavom Bevandom istakao važnost regionalne saradnje u izradi infrastrukturnih projekata kojima bi se zajedno apliciralo za fondove EU. Izgradnja puteva i pruga omogućava brže spajanje i poslova i ljudi. To će doprineti ekonomskoj i političkoj stabilizaciji celog regiona – istakao je Vučić.“ (<http://www.capital.ba/vucic-regionalnom-saradnjom-do-apliciranja-za-fondove-eu/>, од 16. децембра 2014)
- 3) http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/milivojevic-dodik-je-opasnost-za-vlast-u-srbiji_526787.html, од 13. октобра 2014: „Кампања СДС је *copy-paste* кампање Александра Вучића са прошлих избора. Додуше, Вучићев консултант из последње кампање радио је и кампању СДС. Због тога је, када се погледа за шта се СДС раније залагала, види да је она изгубила неку врсту идентитета“, изјавио је политички аналитичар Цвијетин Миливојевић.
- 4) Тако нпр. један од двојице вођа СДС-а, Огњен Тадић, у предизборној кампањи закључује: „У Републици Српској се данас не живи нормално. Имамо велики број незапослених, имамо више пензионера него радника, људи живе у сиромаштву, све

је Република Српска институционално ојачала, како су (за његових мандата) започети битни инфраструктурни пројекти, улагања у енергетско постројење у Броду (на обали Саве), и слично... Он је вешто користио аргумент да „није проблем у Додику, већ у јакој и снажној Републици Српској“.⁵⁾ Чак је изнео тезу да „многи желе да Република Српска нестане“. Да политичка ситуација иде ка томе да се Додику одузму ингеренције на нивоу централних власти у Сарајеву, указује и чињеница да је готово извесно да ће нову власт на нивоу државне заједнице чинити СДА+ХДЗ+опозиција у Републици Српској. Како сада ствари стоје на овај начин биће остварени покушаји: да се „одблокирају преговарачки токови у БиХ“, да се умањи Додиково међународно солирање (и искакање из европских и евроатлантских интеграционих токова), да се привуче инвестициони капитал из земаља Европске уније, али и из земаља Блиског истока (које са БиХ намеравају да остваре посебне и привилеговане политичке и економске односе). Отапање муслиманско-српских односа већ је остварено кроз сарадњу инопартнера из Катара, Емирата и других држава Персијског басена са владом Александра Вучића, па се не види разлог да такву пословну политику земље Персијског залива не води и са „братскијом БиХ“. У целој тој причи Додик је реметилачки фактор, неко кога треба изоловати и неутрализовати дугим пипцима неконфликтних инструмената управљања кризним ситуацијама.⁶⁾ Са друге стране, улога Иванића и „упростојеног СДС-а“ кога оличава Огњен Тадић („политичар будућности“ како га сагледавају западни центри моћи) имаће за циљ да смањи тензије не само унутар БиХ, већ и у тзв. „региону“ нарочито

више младих напушта земљу, а пензионери су понижени. Ово није нормалан живот и не смео да га прихватимо као таквог. Илустрације ради, у нормалној земљи деца иду у школу и када је заврше, на основу своје дипломе добију посао. Овде није потребна никаква диплома, довољно је да сте блиски врху владајуће странке. То није нормално стање и крајње је време да то променимо.“

(О. Тадић: „Не треба нам референдум за борбу против корупције“, од 5. октобра 2014. године, http://www.sdsrs.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=205&Itemid=162)

- 5) Ево каква је сазнања Додик изнео пред изборе: „Оdređene стране обавештајне службе су већ дуго вријеме изузетно активне, пензионисани обавештајци су стављени у функцију довођења на власт кооперативније и мекше политичке garniture у RS. I то nije tajna, to svi znamo...“ (M. Dodik: „Neka dele Federaciju kako hoće“, *Nedeljnik*, br. 143, Beograd, 9. oktobar 2014, str. 32)
- 6) Ево једног од виђења ситуације, које је најближе хрватско-немачком стајалишту: D. Rudolf, „Hrvatska i Hrvati u Bosni i Hercegovini“, *Adrias*: 221-234, Zavod za znanstveni i umjetnički rad – Split, HAZU, Zagreb, 2011, str.226: „Ovako, bošnjačka nasilna majorizacija u Federaciji, separatizam u etnički gotovo čistoj Republici Srpskoj i duboko nezadovoljstvo i očaj Hrvata zbog ignoriranja njihovih narodskih i ljudskih prava stvorili su nefunkcionalnu državu BiH s jakim dezintegracijskim tendencijama.“

на релацији: званични Београд → званични Загреб.⁷⁾ Тако се као кључно питање у први план сада намеће однос: Србије, Хрватске, БиХ и Црне Горе у светлу европских и евроатлантски интеграција, који би послужио каснијој унитаризацији Босне и Херцеговине.

4. ДАЉИ ПЛАНОВИ УНИТАРИЗАЦИЈЕ – ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНА ПАРАДИГМА

Даљи планови унитаризације иду ка томе да ситуација у оба ентитета Босне и Херцеговине постане социјално неподношљива како би се облицима тврдо-револуционарне или меке институционалне промене изменио уставни положај државне заједнице која је (недовољно) модификована након Дејтонског споразума и Париског парафа великих сила (САД+ЕУ+Русија+Србија+Хрватска). Планери унитаризације БиХ рачунају на: неподношљиву јавну потрошњу, огроман унутрашњи и спољни дуг, те на кашњење у исплати плата и социјалних давања као на главни окидач уставних промена у БиХ. Створити нову економску структуру са јасном социоекономском политиком, која служи интересима свих грађана у држави, и успоставити заштитне механизме како би се осигурала људска права различитих група, основни је циљ нових пројектованих настојања унитариста. Све то има за циљ: поједностављивање процеса доношења политичких одлука, и даље обесмишљавање поделе на национално и етничко.⁸⁾ Намера је да националне политичке странке олабаве препреке у функционисању институција на свим нивоима стварајући ефикасне механизме координације око ЕУ-питања те успостављање заједничког правног оквира у смислу јединствене економске целине и простора здравствене заштите грађана и функционисања заједничког образовног система.⁹⁾

7) Ево шта Додик тврди за Српску демократску странку (СДС): „Zapravo, SDS je u potpunosti odbacio ulogu državotvorne stranke Republike Srpske, i postao državotvorna stranka BiH. To je i jedan od podpredsjednika SDS rekao federalnim medijima u sred poplava.“ (M. Dodik: „Neka dele Federaciju kako hoće“, *Nedeljnik*, br. 143, Beograd, 9. oktobar 2014, str. 32)

8) Н. Кеџмановић: „Босна у трећој деценији овог вијека“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 401-420, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 412: „Што из моралних (мултикултурализам као домаћа традиција и пракса), што из прагматичних (превенција исламског тероризма) што из разлога неразумијевања европске политичке културе и историје, САД са више или мање концентрације и енергије упорно гурају институционалну интеграцију БиХ.“

9) Више детаља о економско-социјалној слици у оба ентитета видети у: *Ž. Papić, S. Cenić, V. Hadžović, T. Dmitrović: Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH, 2012/2013 – put ka novim politikama*, Incijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI), Sarajevo, 2013.

5. ПОЛИТИЧКО-ПРАВНА РЕШЕЊА УНИТАРИЗАЦИЈЕ ЗА БУДУЋНОСТ

Стратегија Високог представника за БиХ и Савета за имплементацију Дејтонског мировног уговора (односно тзв. Западњачког старатељства за БиХ) може се сажети у једној реченици коју је недавно јавно обзанинио Високи представник Валентин Инцко, а која гласи: „Мање Дејтона, више Брисела“.¹⁰⁾ Замисао је да се један од два стуба Дејтонског мировног уговора (двоентитетска структура конфедералне БиХ) посече, и да се остави само начело три конституивна народа како би касније и ово последње упоришно начело било уклоњено, јер нарушава грађански принцип један човек, једно право, један глас.¹¹⁾ Тако је уклањање ентитета и троконститутивности као колективних права постао императив за даљу унитаризацију БиХ, којом би веома брзо овладао бошњачки чинилац.¹²⁾ У подкопавању Дејтона на досадашњим решењима која су исходвала федерализацију земље неће се стати, а управо бошњачка страна у томе предњачи.¹³⁾ Кључна тачка у даљој унитаризацији могла би бити отварање могућности да царинске полицијске снаге могу неометано да предузимају мере на територији оба ентитета, као и право централних власти државне заједнице над надзи-

10) <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/InckoBiH-treba-vise-Brisela-a-manje-Dejtona-278402.html>, од 12. децембра 2014. године

11) Тако нпр. бошњачка страна захтева чак и промену имена Републике Српске, јер се тиме, према схватању бошњачких аутора, чини национална дискриминација. (Видети у: S. Tokić, S. Halilović, „Republika Srpska prostor drastične diskriminacije nesrba i kršenja ljudskih prava“, Sarajevo, 2013, str. 5: Prvi primjer nacionalne diskriminacije ili neravnopravnosti predstavlja sam naziv Republika Srpska koji sugeriše da se radi o upravno-teritorijalnoj cjelini koja pripada samo srpskom narodu.“)

12) На ово указује и: М. Ančić: „Društvo, etnicitet i politika u Bosni i Hercegovini“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2003: 293-329, Zavod za povjesne znanosti Zadar, HAZU, Zagreb, 2004, str. 295: „Zapravo se može pouzdano utvrditi da je muslimanska (kasnije – bošnjačka) politička elita vidjela svoju vjersku/etničku skupinu kao dominantnu naciju u Bosni i Hercegovini, a cijelu zemlju kao svoju vlastitu državu, na isti onaj način na koji su Hrvati doživljavali Hrvatsku, odnosno Srbi Srbiju, kao svoju domovinu. Iz tadašnjega javnog diskursa te elite jasno proizlazi da je ona Muslimane/Bošnjake doživljavala kao temeljnu naciju države Bosne i Hercegovine...“

13) Ево шта о тим аспирацијама бошњачке стране казује истраживач Момчило Суботић: „(...) укидање ентитетског гласања, претварање Савета министара БиХ у владу са јаким премијером, одузимање законодавне надлежности Дому народа... Сва позивања бошњачких лидера на евроатлантске интеграције за основу имају један једини предуслов, а то је – укидање Републике Српске.“ (М. Суботић, „Република Српска – двадесет година борбе за опстанак“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 421-441, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 429)

ру обавештајне активности служби у оквиру ентитета.¹⁴⁾ Уколико то не би помогло „ентитетске полиције би биле стављене под команду јединствене војске, а ова препотчињена команди НАТО и високом представнику као највишој цивилној власти.“¹⁵⁾ На тај би начин била потпуно обезвређена државотворност ентитета, па би од Републике Српске остала само „празна љуштура“ без садржаја и сувереног капацитета.¹⁶⁾ Последица тога могли би бити захтеви за новим „државним преобликовањем“ БиХ на принципима регионалне аутономије „која би донекле уважавала и етнички принцип“. Све бошњачке странке, и готово све хрватске (нарочито правашке) политичке снаге залажу се управо за овај концепт „аутономије великих градских подручја“, па у новом уставном устројству виде следеће регионална седишта: Бања Луку (тзв. Босанска Крајина), Мостар (Херцеговина), Тузла (Босна) и Сарајево (као дистрикт или административно с(р)едиште). На тај би начин било потпуно потрето конфедерално устројство дејтонске БиХ.¹⁷⁾ Идеја је да Бошњаци из Цазинске Крајине гравитирају ка Бањој Луци, а херцеговачки Срби и херцеговачки муслимани ка Мостару. Ови устроји наилазе на, за сада, једногласан отпор свих српских политичких чинилаца на прекодринском подручју.

14) Нови настрадаји на државност Републике Српске правдани су још 2009. године кроз покушаје тзв. Бутмирског споразума да се „међуентитетски односи учине функционалнијим“. Тако нпр. Драган Ђукановић са Института за међународну политику и привреду у Београду појашњава, о којим се новим инструментима унитаризације ради: „У складу са финалним документом који је понуђен у оквиру Бутмирског процеса 21. новембра 2009. године овлашћења централних органа власти у БиХ би била ојачана у областима одбране и обавештајног рада, као и регулисања питања миграција и имиграција. Она би требала бити проширена и координацијом међународних комуникација и транспорта, али и успостављањем јединственог система индиректног опорезивања.“ (Д. Ђукановић: „БиХ између захтева међународне заједнице и нејединства домаћих актера“, *Нова српска политичка мисао*, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/bih-izmedju-zahteva-medjunarodne-zajednice-i-nejedinstva-domacih-aktera.html>, од 22. марта 2010. године)

15) Н. Кеџмановић: „Припрема ли се Запад за интервенцију у БиХ?“, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/priprema-li-se-zapad-za-intervenciju-u-bih.html>, од 19.08.2014.

16) Оцена је аутора да је Република Српска већ до сада прошла пут од државе која је „сатерана у шири правни оквир“ до „чврстог државног савеза два ентитета“. (Тако нпр: В. Станковић, З. Милосављевић: „Уставни положај Републике Српске“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 481-482, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 481-482)

17) О конфедералном устројству Босне и Херцеговине у: М. Мандић: *БиХ Конфедерација*, НУБ Петар Кочић, Бања Лука, 1998.

6. ПРЕДЛОГ МЕРА ИЛИ ШТА ЈЕ СРПСКОМ ФАКТОРУ ЧИНИТИ?

Сада се намеће сасвим логично питање: Како одреаговати пред овом бујицом насртаја ка унитаризацији. Изградња БиХ-државности започета је непосредно након Дејтона. Већ 1996. године Високи представник за БиХ говори о тумачењу „духа Дејтона, а не слова Дејтона“.¹⁸⁾ Готово 20 година касније прокламује се парола: „Мање Дејтона, више Брисела“. У првом случају циљ је био дерогирати уставне акте и законске прописе произашле из темеља Дејтонског мировног уговора, зарад надоградње заједничких институција на нивоу централе у Сарајеву. Данас се зарад ЕУ-интеграција захтева преношење надлежности не из Сарајева у Брисел, већ из ентитета преко Сарајева у Брисел (чиме се наставља докидање Републике Српске). Покушај је да се сачини нова српска политичка елита у БиХ која би отклонила застој у преговорима са ЕУ. Ова застој је већ дуго сторниран само зато што власти у Републици Српској инсистирају да процеси европских интеграција иду из ентитета ка Европској унији, а ЕУ-бирокурате траже селидбу надлежности из ентитета ка заједничким органима у Сарајево, одакле би се спроводили интеграциони процеси ка ЕУ. Ово свакако није исто, јер се поставља питање: ко отуђује сопствена суверена права?

Посао власти у Републици Српској неће бити нимало тежак уколико политичка елита у њој буде сложна, јер је онда релативно лако бранити Републику Српску од насртаја БХ-унитариста и западодократских кругова моћи. Отуда је неопходно:

- наставити одбрану виталних интереса Републике Српске на нивоу заједничких органа власти државне заједнице;
- постићи јединство свих политичких субјеката у Републици Српској зарад одбране изворних принципа Дејтонског мировног уговора;
- радити на демократизацији Републике Српске и јачању њених институција;
- заложити се у безпоштедној борби против организованог криминала и корупције (кидањем политичко-тајкунских спона);

18) К. Чавошки, *Од слова до духа Дејтона*, Српско Ослобођење, Српско Сарајево, 1999, стр. 83: „У свом извештају од 23. марта 1996. о саображавању са Мировним споразумом тадашњи Високи представник, Карл Билт, је по први пут направио битну разлику између слова (*letter*) и духа (*spirit*) Дејтонског споразума, да би се тиме пружио изговор да се под видом остварења духа Дејтонског споразума непрестано мења његово слово.“

- јачањати Републику Српску у: економско-развојном, образовном, културном и технолошком погледу;
- продубљивати везе са Републиком Србијом;
- развијати међурегионалне односе и аплицирати у међународне асоцијације.

ЛИТЕРАТУРА

- Ančić, Mladen: „Društvo, etnicitet i politika u Bosni i Hercegovini“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2003: 293-329, Zavod za povjesne znanosti Zadar, HAZU, Zagreb, 2004.
- Dodik, Milorad: „Neka dele Federaciju kako hoće“, *Nedeljnik*, br. 143, Beograd, od 9. oktobra 2014.
- Ђукановић, Драган: „БиХ између захтева међународне заједнице и нејединства домаћих актера“, *Нова српска политичка мисао*, „<http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/bih-izmedju-zahteva-medjunarodne-zajednice-i-nejedinstva-domacih-aktera.html>, од 22. марта 2010. године
- Кецмановић, Ненад: „Босна у трећој деценији овог вијека“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 401-420, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Кецмановић Ненад: „Припрема ли се Запад за интервенцију у БиХ?“, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/priprema-li-se-zapad-za-intervenciju-u-bih.html>, од 19.08.2014.
- Мандић, Млађен: *БиХ Конфедерација*, НУБ Петар Кочић, Бања Лука, 1998.
- Папић Ђарко, Сенић Светлана, Њадžовић Ведран, Дмитровић Тијана: *Политичка, економска и социјална криза у БиХ, 2012/2013 – put ka novim politikama*, Иницијатива за болју и humaniju инклузију (ИБНИ), Сарајево, 2013.
- Rudolf, Davorin: „Hrvatska i Hrvati u Bosni i Hercegovini“, *Adrias*: 221-234, Zavod za znanstveni i umjetnički rad – Split, HAZU, Zagreb, 2011.
- Станковић Владан, Милосављевић Зоран: „Уставни положај Републике Српске“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 481-482, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Суботић Момчило: „Република Српска – двадесет година борбе за опстанак“, *Српска политичка мисао*, 2/2012: 421-441, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Тадић, Огњен: „Не треба нам референдум за борбу против корупције“, 5. октобар 2014. године, http://www.sdrs.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=205&Itemid=162
- Токић Сејфудин, Халиловић Сефер: „Republika Srpska prostor drastične diskriminacije nesrba i kršenja ljudskih prava“, Сарајево, 2013.

- http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/milivojevic-dodik-je-opasnost-za-vlast-u-srbiji_526787.html, од 13. октобра 2014.
- <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/InckoBiH-treba-vise-Brisela-a-manje-Dejtona-278402.html>, од 12. децембра 2014.
- <http://www.capital.ba/vucic-regionalnom-saradnjom-do-apliciranja-za-fondove-eu/>, од 16. децембра 2014.
- Чавошки, Коста: *Од слова до духа Дејтона*, Српско Ослобођење, Српско Сарајево, 1999.

Vladan Stankovic

2014. B&H GENERAL ELECTIONS AND SERBS

Resume

This scientific work on the subject of research has recently completed elections in Bosnia and Herzegovina (B&H), and the election results analyzing relations within the State union of Bosnia and Herzegovina, with special reference to the question of the status of ethnic Serbs. Through the prism of the election results are looked at: inter-entity, ethnic, political, economic and social relations within a complex structures, such as B&H. Spatial definition boils down to B&H as a space, and state construction; and its entities: the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska. Time frame: the election results in 2014 with regard to the post-Dayton period (from 1995. onwards). The aim of the research is to highlight the link between the election results as an indicator of: political, ethnic and religious processes in such a complex community, and institutional shortcomings that perpetuate problems. Methods by which the author proceeds are: statistical method, comparative method, institutional approach, target interpretation of legal norms, content analysis, etc...

Key Words: elections, state organization of B&H, Republic of Srpska, position of ethnic Serbs.

*Момчило Суботић**
Институт за политичке студије, Београд

ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ – НАСТАВАК ДРЖАВОТВОРНЕ ПОЛИТИКЕ**

Сажетак

Општи избори у Републици Српској одржани су 12. октобра 2014. године као део општих избора у БиХ. Обухватили су следеће изборе: 1) за председника Републике Српске; 2) за Народну скупштину Републике Српске; 3) за српског члана Председништва БиХ и; 4) за Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ. Бавићемо се, дакле, детаљније изборима у Републици Српској, а узгред ћемо се дотаћи и избора српских представника у органима Федерације БиХ и државе БиХ.¹⁾ Разматраћемо политичку и геополитичку суштину ових избора.

Кључне речи: Република Српска, избори, председник РС, Народна скупштина РС, ПС БиХ, Савет министара, међународни фактор, геополитика, референдум, аутономија, централизација.

На изборима одржаним 3. октобра 2010, Савез независних социјалдемократа (СНСД) Милорада Додика однео је победу на свим нивоима (председник РС и Народна скупштина, као и на нивоу органа БиХ), док је у Федерацији БиХ владајућа странка постала Социјалдемократска партија БиХ (СДП) Златка Лагумџије. Због неспремности муслиманско-хрватске стране да примени пре-

* Научни саветник

** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Од 1.209.505 бирача с правом гласа у РС, на изборе је изашло 683.220 или 56,49%.

суду Сејдић-Финци о принципу конститутивност Федерација БиХ је проузроковала вишемесечну политичку кризу у Босни и Херцеговини. Ова криза одражавала се на немогућност договора око именовања председавајућег Савета министара БиХ, места које је припадало хрватском представнику. Наиме, две хрватске странке (ХДЗ БиХ и ХДЗ 1990) супротставиле су се предлогу да председавајући буде Хрват којег је предложио Лагумцијин СДП (Славко Кукић), већ су предлагале „изворног“ Хрвата из једног од ХДЗ-а. Криза је окончана тек почетком 2012, када је 12. јануара Вјекослав Беванда формирао Савет министара БиХ, који су чинили представници шире коалиције странака из оба ентитета: СДП, СНСД, СДА, СДС, ХДЗ БиХ и ХДЗ 1990.

Међутим, криза међу бошњачким и бошњачко-хрватским политичким странкама овим није превладана; две највеће бошњачке странке СДП и СДА већ у јесен 2012. године праве нову блокаду. Међусобно се смењују на власти, а ускоро почињу и политички и економски протести који резултирају рушилачким демонстрацијама у неколико већих градова Федерације БиХ. Иако се не може порећи оправданост социјалног бунта усмереног на раширену корупцију политичког естаблишмента у бошњачко-хрватском ентитету, велику незапосленост и беду широких слојева становништва, више је него препознатљив сценарио прављења обојених револуција, какве смо имали прилике да видимо у Србији, Грузији, Украјини, Либији, Египту и слично. Премда су своју рушилачку снагу испољиле у Федерацији БиХ,²⁾ мета ове неуспеле револуције била је у ствари Република Српска. У самој РС било је покушаја неких бошњачких удружења и невладиних организација да „револуцију“ пренесу на њено тле, али у томе нису успели. Народ и политичке странке у РС прочитали су основну намеру „револуционара“, показали висок ниво националне и државотворне свести и политичког јединства у одбрани своје слободе и државе. Уосталом демонстранти из тзв. групе УДАР нису крили (у томе су их подучили њихови спољни ментори) да им је главни циљ успостављање „Унитарне Босне“. То је био њихов главни захтев.

2) Први протести почели су почетком фебруара 2014. године у Тузли, немири су убрзо проширени и на остале градове са бошњачком већином, почев од Сарајева где су демонстранти запалили зграду Председништва БиХ, као и зграде влада кантона Сарајево, Тузла и Зеница.

Као последица ове кризе била је смена министра безбедности а политичка превирања, као што смо навели, довела су и до кризе у Представничком дому и Савету министара БиХ.

ИЗБОРИ ЗА ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ. ПРЕДСЕДНИК И ПОТПРЕДСЕДНИЦИ

На октобарским изборима у РС 2014. године надметале су се две коалиције: једну чини СНСД, ДНС и СП, а другу политичке партије које су створиле Савез за промене (Српска демократска странка, Партија демократског прогреса, Народни демократски покрет, Српска радикална странка РС, Партија уједињених пензионера и Странка социјалне сигурности српских бораца). Кандидат СНСД, ДНС и СП за председника РС био је Милорад Додик, Савеза за промене истако је кандидатуру Огњена Тадића, потпредседника СДС-а. Председничке кандидате истакле су и друге политичке стране, као и независни кандидати, али они нису имали никаквих реалних изгледа на успех. Победио је Милорад Додик, тесно, освојивши 303.496 гласова или 45,39%, док је другопласирани Огњен Тадић освојио 296.021 глас или 44,28%. Разлика у гласовима између Додика и Тадића је свега око 7,5 хиљада гласова у корист Додика. За потпредседнике РС изабрани су Рамиз Салкић, Бошњак из коалиције „Домовина“, са 24.994 гласа или 3,63% и хрватски представник Јосип Перковић, из коалиције хрватских странака (ХДЗ БиХ- ХСС-ХКДУ-ХСП ХБ), освојивши 6.562 гласа или 0,98%. Графички то изгледа овако.

Председник и потпредседници Републике Српске:

Кандидат	Партија	Број гласова	%
Милорад Додик	СНСД-ДНС-СП	303.496	45,39
Огњен Тадић	Савез за промене	296.021	44,28
Рамиз Салкић	Домовина	24.994	3,63
Сејфудин Токић	СДА	11.312	1,69
Драгомир Јовичић	Странка праведне политике	7.569	1,13
Енес Суљкановић	СДП БиХ	6.809	1,02
Јосип Јерковић	ХДЗБиХ-ХСС-ХКДУ-ХСП ХБ	6.562	0,98
Емил Влајки	Партија економске и социјалне правде	3.202	0,47
Амир Хорић	Босанскохерцеговачка патриотска странка	2.216	0,33
Санда Стојаковић	Комунистичка партија	959	0,14
Владан Марковић	Независан	948	0,14
Милко Стојановић	Независан	873	0,13
Иво Блажановић	Демократска странка инвалида	812	0,12
Младен Нешковић	Независан	783	0,11
Сенад Бешић	Независан	754	0,11
Самир Палић	Социјалдемократска унија БиХ	605	0,09
Томо Седло	Странка правде и повјерења	582	0,08
Индира Мухаремовић	Прва странка	565	0,08
Ченај Петрит	Независан	166	0,02
Укупно важећи гласови		668.528	100,00
Неважећи гласови		38.108	

Извор: ЦИК

ИЗБОРИ ЗА ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ. ИЗБОР ВЛАДЕ РС

У политичком надметању за место међу 83 посланика Народне скупштине највише успеха имала је СНСД Милорада Додика, која је освојила 29 посланичких мандата, затим коалиција око СДС- а Младена Босића, коју чине ПУП-СРС РС са 24 мандата. Осам мандата освојила је ДНС, а седам ПДП Младена Иванића. Бошњачка коалиција „Домовина“ опсвојила је пет мандата, а исто толико скупштинских места обезбедили су Народни демократски покрет и Социјалистичка партија.

Графички то изгледа овако.

Народна скупштина Републике Српске

Странка	Гласови	%	Мандати
Савез независних социјалдемократа	213.665	32,28	29
Српска демократска странка (СДС)-ПУП-СРС РС	173.824	26,26	24
Демократски народни савез (ДНС)	61.016	9,22	8
Партија демократског прогреса (ПДП)	48.845	7,38	7
Домовина	34.583	5,22	5
Народни демократски покрет	33.977	5,13	5
Социјалистичка партија	33.695	5,09	5
Укупно	661.910	100,00	83
Неважећи гласови	44.801		

Извор: ЦИК

Председник Републике Српске, Милорад Додик, предложио је за мандатара владе РС дотадашњег премијера Жељку Цвијановић. За њен избор гласала су 44 посланика Народне скупштине, док је њих 37 било против. Владу су подржали посланици СНСД, СП и ДНС, као и неколико представника странака које су освојиле мањи број мандата. Против су били посланици коалиције Савеза за про-

мене, као и представници мањих бошњачких и хрватских странака. Нови скупштински сазив изабрао је и два своја потпредседника, као представник бошњачког народа изабран је Сенад Братић из СДА, те Ненад Стевандић (СДС) као представник највеће опозиционе странке.

У свом експозеу председник владе РС Жељка Цвијановић је истакла да ће приоритетни циљ ове владе, као и оне претходне, бити стабилна Република Српска. Овај најважнији стратешки циљ подразумева растерећење привреде и отварање нових радних места, што је повезано са побољшањем стандарда свих категорија становништва. Као један од циљева који је навела премијерка Цвијановић јесте и борба против корупције, за шта, како је рекла, постоји политичка воља.

Њен кабинет чине осам Срба, пет Бошњака и три Хрвата.

Чланови Владе Републике Српске	
Др Зоран Тегелтија	министар финансија
Драган Лукач	министар унутрашњих послова
Др Дане Малешевић	министар просвете и културе
Антон Касиповић	министар правде
Др Драган Богданић	министар здравља
Златан Клокић	мин. за екон. односе и рег. сарад.
Миленко Савановић	мин. рада и и бор.- инв. заштите
Лејла Решић	мин. управе и лок.асамоуправе
Петар Ђокић	мин. индустрије, енер. и рудар.
Предраг Глухаковић	мин. трговине и туризма
Неђо Трнинић	министар саобраћаја и веза
Др Стево Мирјанић	мин. пољ., шумар. и водоприв.
Сребренка Голић	мин. за грађевинарство
Давор Чордаш	мин. за избеглице и рас. Лица
Проф. др Јасмин Комић	министар за науку и технол.
Јасмина Давидовић	мин. за пород., омладину и спорт

Избори за српског члана Председништва БиХ

За српског члана Председништва БиХ надметало се троје кандидата. Кандидат Савеза за промене био је Младен Иванић, СНСД-ДНС-СП предложио је Жељку Цвијановић, а Горан Змијањац био је кандидат Странке праведне политике. И овде, као и код избора председника РС, било је неизвесно до самог краја гласања и резултат је био тесан. Победио је Младен Иванић са непуних седам

хиљада гласова или свега 1% више од Жељке Цвијановић, трећи је био Горан Змијањац са симболичним резултатом. Графички то изгледа овако.

Избори за српског члана Председништва Босне и Херцеговине

Кандидат	Странка/Коалиција	Гласови	%
Младен Иванић	Савез за промене	317.799	48,69
Жељка Цвијановић	СНСД-ДНС-СП	310.867	47,63
Горан Змијањац	Странка праведне политике	23.936	3,66
Укупно		652.602	100,00

Извор: Избори.ба

Бошњачке политичке странке и коалиције кандидовале су 10 својих представника за Председништво БиХ. Гласало је 752.237 бошњачких гласача. Највише гласова освојио је кандидат СДА Бакир Изетбеговић - 247.235 или 32,86% гласова, док је другопласирани био кандидат Савеза за бољу будућност БиХ Фахрудин Радончић са освојених 201.454 или 26,78% гласова. Остали кандидати су добили знатно мање гласова.

Међу Хрватима надметала су се четворица кандидата. Укупно је гласало 245,295 хрватских гласача. Победио је Драган Човић испред ХДЗ БиХ са 128,053 или 52,20%, другопласирани је представник ХДЗ 1990. Мартин Рагуж са 94,695 или 38,60%.

ИЗБОРИ ЗА ПРЕДСТАВНИЧКИ ДОМ НАРОДА ПАРЛАМЕНТАРНЕ СКУПШТИНЕ БИХ

У Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ бира се 14 посланика из Републике Српске и 28 из Федерације БиХ. Из РС изабрано је шест представника СНСД-а, пет СДС-а и по један из ДНС-а и СДА (изборна јединица РС).

У Дом народа, који чине по пет представника сва три конститутивна народа, дакле 15 чланова, из РС ушли су по два представника СНСД-а, и СДС-а и један представник ДНС-а.

Савет министара Босне и Херцеговине још није конституисан. Засад се поуздано зна да ће председавајући бити др Денис Звиздић, којег је Председништво БиХ именовало након гласања у Представничком дому БиХ и потврде одговарајуће комисије овог дома. За-

падни креатори дејтонске БиХ настоје да створе што ширу коалицију политичке подршке Савету министара, све у циљу даљег јачања функција централне власти државе БиХ, што се у РС тумачи као процес антидејтонске унитаризације и централизације БиХ, имајући у виду противуставни пренос надлежности са ентитета на централне органе као и повећање броја министарских ресора у Савету министара.

У бањалучкој телевизијској емисији Круг, од 28. јануара 2015, тројица учесника: проф. Шафир Филандра, декан ФПН у Сарајеву, Милош Шолаја, професор ФПН у Бања Луци, и Милан Ситарски из научног института у Мостару били су сагласни у оцени да ће ЕУ покушати да створи и формалну и неформалну широку коалицију странака у формирању Савета министара, зарад европских интеграција БиХ. Улазак РС у НАТО Шолаја везује за улазак Србије.³⁾

Савет министара БиХ чини следећих девет министарстава:

Савет министара БиХ
Министарство спољних послова
Министарство спољне трговине и економских односа
Министарство финансија и трезора
Министарство комуникација и саобраћаја
Министарство цивилних послова
Министарство за људска права и избеглице
Министарство правде
Министарство безбедности
Министарство одбране

Ова министарства не произлазе из изворних дејтонских надлежности; оне су се самовољом високих представника преносиле са ентитета на централну администрацију. Дејтонским споразумом 73% ових надлежности су на нивоу ентитета, а 12 или 13% на нивоу БиХ.

3) Према најновијим информацијама у Савету министара БиХ Срби су добили три министарства: Министарство спољних послова Игор Црнадак (ЦДП), Министарство спољне трговине (Мирко Шаровић СДС) и Министарство безбедности (Драгиша Мектић (СДС). Према: А. Мацановић „Црнадак шеф дипломатије“, *Новости*, 20. фебруар, 2015, 9.

Када су у питању представничка тела Федерације БиХ, то су Представнички дом Парламента Федерације БиХ (98 посланика) и Дом народа Федерације БиХ (58 посланика, по 17 Бошњака, 17 Срба и 17 Хрвата и остали седам)). Треба нагласити да у Дому народа бошњачка и хрватска страна, отпочетка Дејтонске БиХ, грубо нарушавају изборна права и политичку вољу, а тиме и конститутивност српског народа у Федерацији БиХ. То се најбоље показало код избора председника и два потпредседника Федерације БиХ (председник је Маринко Чавара а потпредседници Мелика Махмутбеговић и Милан Дуновић), који су изабрани гласовима Бошњака и Хрвата, док је Клуб Срба у Дому народа Парламента Федерације БиХ био против. Овде се поставља питање легитимности ових избора, поготово српског потпредседника Федерације БиХ (Милан Дуновић), који није изабран гласовима Срба, него Бошњака и Хрвата. Овим се Срби дискриминишу, укида се њихов конститутивни статус и свде на статус осталих, другим речима проводи се политика асимилације Срба.⁴⁾

ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА ИЗБОРА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Креатори Дејтонског споразума, западне земље на челу са САД, од почетка његове имплементације настоји да ревидира његове основне поставке, позивајући се при томе мање на „слово“ а више на „дух Дејтона“. Све у циљу слабљења надлежности ентитета и њиховог преношења на централне органе ради стварања унитарне и централизоване државе БиХ. Полазећи од става да је Република Српска „грешка у прорачуну“, како је рекао Ричард Холбрук непосредно по потписивању Мировног уговора у Дејтону, сви високи представници радили су и раде на политичком и уставно-правном дерогирању дејтонских решења и гашењу српског ентитета. Они би да од Босне, попут Бењамина Калаја, силом направе јединствену државу-нацију.

У томе им се највише супротставља Милорад Додик, бивши и актуелни председник Републике Српске. Ниједан српски председ-

4) Српски Клуб у Дому народа још није попуњен, од 17 чланова колико треба да има, тренутно има 13. Мање је позната чињеница јавности да Клуб Срба све ове године од завршетка рата никада није био попуњен. То довољно говори о конститутивности Срба у бошњачко/хрватском ентитету и поштовању закона. У сличној ситуацији били су и Хрвати када су им Бошњаци бирали члана Председништва БиХ. Види: „Ново етничко чишћење Срба у Федерацији БиХ“, *Правда*, 12. јануар 2015.

ник након Дејтона није тако принципијелно, храбро, зналачаки и ауторитативно бранио интересе РС, али и Срба у целини, као Милорад Додик. Он је данас најзначајнија српска политичка фигура. За разлику од власти и парламентарне опозиције у Србији, дакле политичког руководства Србије, Додик отворено истиче да је Српска против уласка у НАТО, те да је нејасно колико је добро њено учлањење у ЕУ. Зато су октобарски избори 2014, од стране Запада били су замишљени, за коначно уклањање Додика са власти, кад већ нису успеле намере са „нارانцастом револуцијом“ у БиХ. Сматрало се да би уклањањем Додика био слободан пут ка утапању РС у унитарну БиХ.

Оваква геополитика Запада онемогућила је да се у РС формира велика коалиција СНСД и СДС, што би РС учинило стабилнијом и чвршћом, већ је подстакла стварање више мањих политичких партија са циљем рушења Додика. Рушење Додика није успело; у РС је успостављена стабилна власт и јака опозиција. Али неопходно је указати на особеност политичке сцене у Републици Српској; она се огледа у истоветности ставова власти и опозиције кад је у питању геополитички положај Републике Српске, тј. њена спољна политика. У РС, наиме, ни у власти ни у опозицији нема еурофанатика, горљивих поборника ЕУ а поготово НАТО пакта. И једни и други недвосмислено указују да је очување РС највиши државни и национални интерес српског народа западно од Дрине. Ниједан српски политичар у РС концепт и државност РС не подређује идеји демократске, јединствене, унитарне, централизоване, грађанске и какве све не БиХ. Напротив, сви кључни српски политичари доживљавају Републику Српску као највишу и најдрагоценију тековину српског народа у борби за југословенско наслеђе. И кад би хтели да мисле и делују другачије не би могли, јер их на то подсећају противници РС, њени удружени спољни и унутрашњи непријатељи.

Пред ове изборе неки европски посланици, превасходно из Немачке и Велике Британије говорили су о неопходности реформицања БиХ ради убрзања европских интеграција. Исто тако, руководство РС трпело је снажне притиске да се дистанцира од Русије, а било је и покушаја из Сарајева да се, и поред противљења РС, Украјини пошаље оружје у борби са устаницима у источном делу земље. Довољно је да неки бошњачки политичар (Силајџић или неки други) с времена на време „подсети“ да је РС злочиначка тво-

ревина, па да српска политика узврати - одговорно и јединствено. Република Српска је поред Мађарске и Србије, за сада, једина која се није окренула против Русије, у евроатлантском геополитичком походу на руске енергетске ресурсе, у сукобу у којем је Украјина само колатерална штета. Због тога у РС, између власти и опозиције, између Додика и Босића, нема несугласица око питања ко су њени пријатељи а ко непријатељи. На још једном питању се власт и целокупна политичка структура у РС понела достојанствено, национално, геополитички и државотворно – а то је питање непризнавања Косова, тј. онемогућавање намере Бошњака и Хрвата да БиХ призна независно Косово. Неслагања међу политичким странкама у РС везана су за унутрашњу политику, за питање њеног унутрашњег развоја, за социјална и друга питања, за проблем корупције која је захватила и бирократски апарат у овој српској држави.

ИЗЈАВА О ПРИНЦИПИМА ПРИСТУПА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Да ће спољни фактори покушати да искористе поларизацију бирачког тела у Републици Српској, показало се непосредно након избора. Наиме, из ЕУ је кренула иницијатива, да БиХ крене интензивније у ЕУ интеграције. Том приликом уследила је Изјава Председништва БиХ којом се захтева брже кретање БиХ ка ЕУ. У тој изјави занемарују се надлежности ентитета у процесу европских интеграција, не помиње се унутрашње - дејтонско устројство БиХ, тј. не помиње се Република Српска, него се инсистира на БиХ као држави која треба да отклања препреке на свом путу ка ЕУ. Испоставило се да то није никаква изјава председништва него ЕУ званичника коју је Председништво БиХ једноставно потписало и проследило у јавност. Изјава је у РС доживљена као својеврсно подметање западних фактора и Сарајева, и код власти у РС изазвала озлојеђеност, нарочито саглашавањем са изјавом српског члана Председништва БиХ. У свему томе видео се „покушај даљег дерогирања Дејтонског споразума у правцу унитаризације БиХ и разних других уступака под видом потребе стварања ефикасније државе зарад европских интеграција“.⁵⁾ Због тога је политичко водство РС (Додик) сачинило другу изјаву, тј. извршило ко-

5) Види: Ђорђе Вукадиновић: „У 2015. следе нови протисци на Бањалуку и Београд“, *Политика*, Актуелно, 5. јануар 2015.

рекцију претходне, а затим 11. фебруара 2015. на седници Народне скупштине Републике Српске једногласном одлуком прихватило Изјаву о принципима приступа ЕУ. У тој изјави посланици НС РС потврђују да РС није против европске иницијативе, те да Српска жели да задржи активну улогу у европским интеграцијама, уз пуно уважавање Дејтонског споразума.⁶⁾

У глобалном сукобу Истока и Запада, поводом Украјине (да није Украјине САД би исконструисале неки други повод за притисак на Русију), Србија и Република Српска не могу остати по страни. Запад на њих врши притисак, полазећи од историјске и геополитичке константе да су Србија и српске земље продужена рука Русије на Балкану. Тај притисак ће бити све већи. Влада Србије се определила за евроатлантску геополитичку парадигму,⁷⁾ док са Русијом мање –више симулира добре односе. Али ЕУ и САД немају милости; отимају јој Косово и Метохију и раде на њеном даљем територијалном распарчавању. С друге стране, актуелно руководство РС, начелу са Додиком, определило се за најбоље економске и политичке односе са Русијом и за крајње обазрив наступ према ЕУ. Међутим, Србија и Република Српска мораће да ускладе своју спољну политику, поготово када су у питању крупни државни спољнополитички потези као што је учлањење у ЕУ и, евентуално у НАТО.⁸⁾ Постаће крајње опасно- упозорава Додик – да Србија, која је после НАТО бомбардовања прогласила војну неутралност, остане неутрална, а да РС иде ка чланству у НАТО. Одлуку о уласку у НАТО треба до донесе народ Републике Српске на референдуму, а сада је јавно мњење у Српској „против такве интеграције“. То је попуно логично имајући у виду да је НАТО пре 20 година бомбардовао Србе у БиХ, а потом и Србију.

Када је у питању учлањење БиХ у ЕУ Додик истиче да се и у том процесу врше условљавања и притисци, крше се Дејтонска решења и дискриминише и дерогира српске ентитет. Додик јавно износи сумњу колико је добро и само учлањење у ЕУ. Поготово имајући у виду кризу у којој се она налази, у којој је ниво евро-

6) Види:Цвијановић/Давиди: „Српска да задржи активну улогу у европским интеграцијама“, *Глас Српске*, 12. јануар 2015, 2.

7) Види: Момчило Суботић, „Избори у Србији 2014 – трасирање евроатлантске геополитичке парадигме“, *Политичка ревија*, 2/2014, стр. 1-22, ИПС, Београд, 2014.

8) Не треба заборавити да су све источноевропске земље пре члањења у ЕУ приступиле НАТО пакту.- НАТО је у ствари био услов, својеврсно предсобље за улазак у ЕУ. Зашто би према Србији и БиХ примењиван другачији сценарио?

оптимизма далеко мањи него пре неколико година.⁹⁾ Наравно уз све ово РС оптерећују и сложени политички односи унутар БиХ. Додик посебну пажњу посвећује очувању аутономије и самосталности, као и напредак у економском развоју Републике Српске. С друге стране, он јавно и без устезања пружа пуну подршку Путину и руском народу и наглашава да Српска безусловно разуме актуелну политичку ситуацију у којој се налази Владимир Путин и руски народ.

ОСЛОНАЦ НА СРБИЈУ¹⁰⁾

Да бисмо што верније приказали однос Србије и Републике Српске, послужимо се нашим текстом објављеним пре неколико година, који суштински није ништа изгубио на значају. Овде ћемо га само актуелизовати. Србија, као један од гараната Дејтонског споразума и држава која са Републиком Српском има Споразум о паралелним и специјалним везама, успоставила је блиску сарадњу са својим сународницима западно од Дрине.¹¹⁾ Та сарадња била је посебно интензивирана у време владе Војислава Коштунице. Србија се Уставом 2006. определила за јачање сарадње са Србима ван Србије, у првом реду за јачање дејтонских позиција Републике Српске. Република Српска од новембра 2008. има у Београду своје званично представништво и постоје редовни сусрети. Бројни су примери привредне сарадње, почевши од „Дунав осигурања“, „Новокабела“, Комерцијалне банке, „Телеком Србија“ и тако даље. „Телеком Србија“ уложио је преко 600 милиона евра у Републику Српску. Република Српска се ослања на образовни план, програме и учбенике Републике Србије у основном и средњошколском образовању, а сарадња у области високог школства заснива се на

9) У том смислу довољно је поменути кризу у Грчкој чији је дуг од преко 300 милијарди евра, незапосленост од готово 30%. Слично је у Португалији. У Шпанији је актуелан сепаратизам Каталоније и Баскије, и покушај њиховог отцепљења, а сличан процес одвија се у Шкотској. Енглеска ће 2017. изаћи на референдум са питањем останка или напуштања ЕУ итд.

10) Поднаслов и текст објављен у: Момчило Суботић, „Република Српска: двадесет година борбе за опстанак“, *Српска политичка мисао*, 2/2012, 421-441, ИПС, Београд, 2012. и: Момчило Суботић, Идентитет и геополитичка стварност Срба, ИПС, Београд, 2012, 267, 268, 269, 270, 271, 275.

11) Први споразум о специјалним паралелним везама потписан је 5. марта, а други 26. септембра 2006. године

петогодишњем уговору о сарадњи Београдског и Бањалучког универзитета. Од 2007. године Академија наука Републике Српске и Завод за уџбенике из Београда раде на заједничком пројекту израде енциклопедије Републике Српске. Плодна је и сарадња између подрињских општина из Републике Српске и Србије, итд.¹²⁾

Куповином Телекома Српске „Србија је - помогла РС да политички преживи“, јер би у супротном Српска била суочена са социјалним немирима или њиховим подстрекавањем, што би политички дестабилизовало српски ентитет. И због ове чињенице, погубна је намера напредњачке владе Србије да прода профитабилно предузеће какво је Телеком, јер би његова продаја, између осталог, допринела слабљењу укупне српске геополитичке позиције.

Република Српска добро блансира између рационалности и здравог патриотизма, управо оно што Србији недостаје. Наиме, власт у Србији, и већи део опозиције, склона је да се олако опходе према националним темама или да подлежу причама типа „манимо се прошлости“, „ово је 21 век“, „кога то још занима“, „идемо у Европу и онда ће тамо сви наши проблеми бити решени“... Додик не води никакву екстремистичку политику, већ је његова позиција управо минималистичка и врло умерена... РС на срећу нема ЛДП – нема Чеду Јовановића, Соњу Бисерко и сл., па нема попут друге Србије - другу Републику Српску. Кад би је имала Републике Српске сигурно више не би ни било.¹³⁾

За разлику од Српске Србија се беспоговорно предаје Европској унији, запостављајући и сопствене политичко-територијалне интересе, а камоли интересе РС. Србија се понаша као да је у рату за југословенско наслеђе остварила своје државне и националне интересе, а није, и само јој преостаје чланство у ЕУ. То је једна наопака и штетна политичка логика. У Републици Српској ствар стоји потпуно другачије, стога би Србија – како каже Ђ. Вукадиновић - требало да се угледа на Српску. Прихватљива нам је теза

12) Види шире: Триво Инђић, „Односи Републике Српске и Србије“, у: Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске, *Нова српска политичка мисао*, 1/2011, 127-131.

13) Види: Ђорђе Вукадиновић, „Србија ће морати мало да се угледа на Српску“, у: Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске, *Нова српска политичка мисао*, 1/2011, 116, 119.

по којој: „Будућност националног идентитета почиње и ствара се у Републици Српској“.¹⁴⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Вукадиновић Ђорђе: „Србија ће морати мало да се угледа на Српску“, у: *Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске*, Нова српска политичка мисао, 1/2011.
- Богдана Кољевић, „Република Српска – будућност националног идентитета“, исто, 57-58.
- Вукадиновић Ђорђе: „У 2015. следе нови протисци на Бањалуку и Београд“, *Политика*, Актуелно, 5. јануар 2015.
- Инђић Триво: „Односи Републике Српске и Србије“, у: *Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске*, Нова српска политичка мисао, 1/2011.
- Кољевић Богдана: „Република Српска – будућност националног идентитета“, Нова српска политичка мисао, 1/2011.
- Мацановић А.: „Црнадак шеф дипломатије“, *Новости*, 20. фебруар, 2015, 9.
- *Правда*: „Ново етничко чишћење Срба у Федерацији БиХ“, 12. јануар 2015.
- Суботић Момчило: „Избори у Србији 2014 – трасирање евроатлантске геополитичке парадигме“, *Политичка ревија*, 2/2014.
- Суботић Момчило: „Република Српска: двадесет година борбе за опстанак“, *Српска политичка мисао*, 2/2012.
- Суботић Момчило: *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, ИПС, Београд, 2012.
- Цвијановић/Давиди: „Српска да задржи активну улогу у европским интеграцијама“, *Глас Српске*, 12. јануар 2015.

14) Богдана Кољевић, „Република Српска – будућност националног идентитета“, исто, 57-58.

Momcilo Subotic

*THE ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA
– THE CONTINUATION OF THE STATE-FORMING POLICY*

Resume

The “Dayton” Bosnia and Herzegovina lives in a permanent political crisis. High Representatives have mostly relied on the „spirit“ instead of on the „letter“ of „Dayton“. They have arbitrarily and anticonstitutionally transferred the competences of entities to the central organs of Bosnia and Herzegovina. Always talking about „Dayton“, they have destroyed its legal and political substance: entity structure. They wanted, like Benjamin Kalay in the XIX century, to make Bosnia a state-nation. And to make Bosnia a unitary, centralized state, entities must disappear., first of all the Republic of Srpska, because it is the common goal of both its foreign and internal enemies (i.e. Bosniac-Croatian Coalition and the West lead by the USA).

Milorad Dodik is the first Serbian President since „Dayton“ who has been opposing this idea with a lot of courage, principally and authoritatively. This is the main reason that the crisis in Bosnia is permanently produced and intensified, thereby always requiring concessions from the Republic of Srpska, despite the fact that problems mostly arise in the functioning of Bosnian-Croatian Federation, like in the Sejdić-Finci Case. This problem was only a motive to transfer the crisis from the Federation to Bosnia as a whole, what is best witnessed by the fact that since the 2010 Elections did not agree about the formation of the Council of Ministers until January 2012, although they have not accepted the above mentioned principle. Foreign and internal factors blame the Republic of Srpska for the non-functioning of „Dayton“ Bosnia and Herzegovina. All this sounds absurd because the enemies of the Republic of Srpska know very well that Bosnian geopolitical triangle has no chances to survive. This is why the 2014 Elections have been understood by the Serbian enemies as a unique chance to eliminate Milorad Dodik from the power in Republic of Srpska as the most serious obstacle in the defence of the „Dayton“ structure. To that purpose, in the Spring of 2014 mass and destructive protests were organized in big towns of the Federation, and the target of these protests was the Republic of Srpska. All the actions of the

protesters were performed in the fashion of the „colored revolutions“ in Serbia, Georgia, Ukraine, Egypt, Lybia, etc. The fundamental request of the „revolutionaries“ was: the unitary Bosnia and Herzegovina. The Elections were to end this process. Such geopolitical approach of the West made impossible the formation of the big coalition of the SNSD and SDS in the Republic of Srpska, which would make the RS more stable and hard, encouraging the creation of many minor parties. The elimination of Dodik has failed; strong opposition has been formed. But we have to point out the specificity of the political scene in the Republic of Srpska; it is reflected in the fact that both the authorities and opposition have the same views in regard to the geopolitical position of the Republic of Srpska, i.e. regarding its foreign policy.

Namely, in the Republic of Srpska, neither authorities nor opposition have eurofanatics, eager supporters of the EU, especially not the supporters of the NATO. Both undoubtedly consider that the Republic of Srpska represents the highest state and national interest of the Serbian people west of the Drina. There is no Serbian politician in the Republic of Srpska who is ready to recognize the primacy of Bosnia and Herzegovina over the Republic of Srpska. On the contrary, all important Serbian politicians experience the Republic of Srpska as the highest and most precious treasure of the Serbian people in the struggle for the Yugoslav heritage. Such policy should be the basis for the relations with Serbia and for their mutual activities in foreign policy.

Key Words: The Republic of Srpska, Elections, President of the RS, People's Assembly of the RS, Bosnia and Herzegovina, The Council of Ministers, international factor, geopolitics, Referendum, autonomy, centralization.

*Миле М. Ракић**

Институт за политичке студије, Београд

*Горан Буџак***

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И ИЗБОРИ 2014. ГОДИНЕ***

Сажетак

Традиционално обележје југоисточне Европе да је место мултиетничког сусретања и сукобљавања, империјалних тежњи великих сила на почетку 21. века веома је илустративно баш на примеру БиХ. Мада је српски народ један од европских народа, који је у односу на своју величину дао највеће жртве, од те исте Европе је за узврат награђен казном жртвеног јарца. Није само пут до мира био тежак и мукотрпан процес за српски народ у РС, већ је он и данас суочен са сталном борбом за очување свог националног идентитета. И последњи, седми од грађанског рата, скоро у октобру месецу одржани политички избори у БиХ, по својој суштини ту ништа нису могли да промене.

Кључне речи: Република Српска, мир, велике силе, политички избори, српски национални идентитет.

На самом почетку ове научне анализе значајно је приметити да геополитичка стварност данас Срба у целини, посебно у Републици Српској, не представља ни приближно израз, историјских, легитимних, националних, правно и политички утемеље-

* Виши научни сарадник

** Научни сарадник

*** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

них тежњи српског народа. Традиционално обележје Балкана да је место сусретања, надметања, потенцијалних и стварних конфронтација, ретко да је негде више присутно, него баш на овим босанским просторима.

Босна, како то професор Ненад Кеџмановић каже, само је скраћеница од БиХ¹⁾ створена на згариштима у процесима дезинтеграције југословенске државе, временски непосредно после одласка у музеј старина три велике европске федерације: Совјетског Савеза (СССР), Чехословачке (ЧССР) и југословенске државе (СФРЈ).

Данас док Дамоклов мач евроатлантског савеза надзире Балкан, интересовања и ангажман српских интелектуалаца, најчешће не прати, не у довољној мери тенденције очувања државне суверености Србије, њена трагања за неопходним што чвршћим принципијелним спољнополитичким ослоном, интеграцијом српске нације у целини, стратегијом њеног привредног, друштвеног и културног развоја.

Велика искушења пред којима се српски народ налази не би никако требала да стављају границе између науке и политике. Тим поводом, Добрица Ћосић примећује да српска интелигенција не схвата довољно да је српски народ један од европских народа, који је у односу на своју величину, највише жртава дао за „европску слободу и демократију“, да би од те исте Европе за узврат био награђен казном жртвеног јарца, тј. понижен и сатанизован као народ национализма и ратних злочинаца на крају 20. века. „Та сатанска казна изродила је у једном делу српске интелигенције – српски, кукавички конформизам, духовну и моралну равнодушност која изазива разне видове интелектуалне ентропије и нихилизам.“²⁾

У сваком случају, присутност српских интелектуалаца у правима о геополитици Срба, међународним односима на Балкану и у свету на почетку 21. века, у епохи необузданог евро-атлантског неоимперијализма, је више него незадовољавајућа. Отуда, научни аргументи морали би да буду много више присутни као интелектуално средство борбе и сегмент на пољу пропаганде у стратегији анализе геополитичке животне стварности Срба и српских држава.

1) Ненад Кеџмановић, *Немогућа држава Босна и Херцеговина*, „Филип Вишњић“, Београд, 2007.

2) Добрица Ћосић, *Босански рат*, Београд, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 271.

То се посебно односи на данашњу политику међународне заједнице исцрпљивања и асимилације српског етноса у Босни и Херцеговини. Није довољно заступљена научна критичка дистанца кад се ради, кад су данас на делу тако свеобухватни и деструктивни геополитички процеси: „Ради се дакле о антисрпском геополитичком процесу супротном вековној борби и тежњи Срба за национално ослобођење и уједињење на свом етнојезичком и историјском простору. Очигледно је да се ради о усаглашеном деловању спољних и унутрашњих снага на даљем распарчавању српског народа, који у очима Запада представља „продужену руку“ Русије на Балкану.“³⁾

Уплив великих сила на Балкану и постјугословенским просторима је променљива величина и по интензитету и по домашајима. Због тога је неопходан систематски и континуиран интелектуални и научни ангажман како би иза речи медија, иза јавне речи, стајали економски, политички и културни интереси Србије и српског народа и смањио простор за манипулисање.⁴⁾

Република Босна и Херцеговина данас представља нужно зло и све визије о Босни као јединственој грађанској држави иза себе имају интенцију и амбиције асимиловања српског етноса или представљају савремену историјску утопију.⁵⁾

Мултиетничка Босна и Херцеговина због тога уствари и не представља ништа друго, до са позиција силе наметнут вештачки државни модел, модел перманентног потенцијалног конфликта, а не место и израз спонтаног, аутентичног, цивилизацијског сусретања, удруживања и прожимања, односно у политичко-безбедном смислу представља ризик па и претњу за себе, али и за шири регион.

СУБЛИМИРАНА ЕТНОГЕНЕЗА НЕДАВНОГ БОСАНСКОГ МИРОВНОГ ПРОЦЕСА

Мада је амерички преговарач често јадиковао над судбином његове преговарачке творевине, пут до постизања мировног ре-

3) Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 286.

4) Александра Колаковић, „Интелектуалци, српско питање и велике силе (1894-1918)“, зборник *Србија и политика великих сила 1914-2014*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.

5) Ненад Кеџмановић, *исто.*

шења и заустављања грађанског рата у бившој Босни и Херцеговини био је изузетно тежак и мукотрпан процес.⁶⁾

Уочи самог избијања суровог грађанског рата у бившој Босни и Херцеговини средином 1992. године, претходили су преговори три националне, културне и верске заједнице под покровитељством Европске заједнице. Сваки евентуални успех преговора Срба, Хрвата и муслимана спречио би грађански рат у којем је касније страдало 250.000 људи, док је два милиона људи било приморано да напусти своје домове.

Нажалост, уследило је проглашење независности и суверености Босне и Херцеговине мимо воље српског народа, што је имало за последицу и проузроковало грађанске сукобе. До овог рата не би дошло да је у фебруару 1992. године, а под председништвом специјалног изасланика Европске заједнице, португалског дипломате Жозе Кутиљера, био остварен било какав успешан договор.

На овом састанку су учествовали Радован Караџић у име Српске демократске странке (СДС), Алија Изетбеговић у име Странке демократске акције (СДА) и Мате Бобан у име Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) и значајно је подсетити се да је у Лисабону прихваћен Кутиљеров план, али да су га муслимани по самом повратку у Сарајево једнострано одбацили.

Покренули су и самоиницијативно организовали референдум о суверености и независности БиХ без учешћа српског етноса. С обзиром да су надгласани од стране муслимана и Хрвата, српски народни посланици су напустили рад скупштине, као и прогласили Републику на територијама, које су сматране историјским и етничким простором српског народа и адекватно новим условима формирали сопствени српски парламент.

После тога, приликом обновљених преговора у Лисабону, муслимани су искористили монтирани масакр у улици Васе Мискина у Сарајеву угрозивши безбедност цивилних грађана, а за који је накнадно утврђено да га је, ни више ни мање, организовала сама муслиманска страна, као повод да напусте мировну конференцију.

И на међународној конференцији о бившој Југославији, која је месец дана касније била организована у Лондону, а иначе која је постала и сталан форум све до формирања Контакт групе, вођени

6) Горан Буцак, *Нови светски поредак и распад Југославије*, Институт за политичке студије, НИП Студент, Београд, 1999.

су и преговори о могућностима мировног решења босанског конфликта.

Као преговарачи Сајрус Венс у име Организације Уједињених Нација и Дејвид Овен у име Европске заједнице, били су изабрани за коопредседнике конференције. Наименовани коопредседници Венс и Овен су убрзо, тј. крајем 1992. године, предложили и план о будућем уставном уређењу БиХ, којим је била предвиђена децентрализација власти и подела БиХ на 10 провинција, што су иначе почетком 1993. године, проширили на два документа, на документ о уставном уређењу и документ о миру.

Ова понуђена документа Хрвати су тада били спремни да их одмах прихвате и потпишу, Алија Изетбеговић је био незадовољан мапама, да би српски лидер Радован Караџић тражио да се о понуђеним документима, ипак, изјасни Скупштина Републике Српске. Епилог је био да су Хрвати потписали све понуђене документе, Срби документ о уставним принципима и миру, док су муслимани прихватили само понуђене уставне принципе.

У априлу 1993. године Скупштина Републике Српске у Бијељини одбила је понуђени Венс-Овенов план. Да би само неколико дана касније у Атини Радован Караџић, ипак потписао понуђени документ, али га поново на седници Скупштине на Палама српски посланици одбијају.

Почетком јула 1994. године, формирана преговарачка Контакт група је била понудила мировни ултиматум зараћеним етничким странама. Српска скупштина на Палама је и овога пута условно прихватила овај предлог мировног плана, али је познато да је у Женеви послала свој одговор у розе коверти.

На референдуму, који је касније расписала Скупштина РС, била су одбијена понуђена решења о територијалном разграничењу.

У Женеви 8. септембра исте године, министри иностраних послова СР Југославије, Хрватске као и муслиманске владе у Сарајеву, успевају да потпишу први договор око основних уставних и територијалних принципа за поделу Босне и Херцеговине на два ентитета. Да би крајем истог тог месеца министри ова три различита ентитета у Њујорку потписали документ о уставним принципима БиХ, која ће бити подељена на муслиманско-хрватску федерацију и Републику Српску.

Најзад, после тронедељних преговора делегација СР Југославије, Хрватске и делегације босанских муслимана, а које су предводили Слободан Милошевић, Фрањо Туђман и Алија Изетбеговић, у америчкој ваздухопловној бази Рајт Петерсон у Дејтону, савезна држава Охајо, 21. новембра су потписали мировни споразум.

У потписаном споразуму, који иначе има преко 60 страна, прецизно је утврђена територијална подела између Републике Српске и муслиманско-хрватске федерације у односу 49 према 51 одсто. Међународне снаге су, осим задатака раздвајања зарађених снага добиле и низ других овлашћења, као што су разоружавање и демилитаризација, полицијска контрола, надгледање поштовања људских права и повратак избеглица, итд.

На овај начин је у Дејтону призната Република Српска као засебни национални идентитет са заокруженом територијом и властитом управом, али је овим мировним споразумом и стављена блокада националним покретима Срба и Хрвата, тј. њиховим тежњама за уједињење са матичним државама.

О ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 2013. ГОДИНЕ

На основу прелиминарних резултата октобарског пописа становништва у БиХ 2013. године утврђено је да „у БиХ: Републици Српској живи 1.326.991 особа, да Федерација има 2,4 милиона становника, а у Брчко дистрикту живи 93.028 становника.

У Републици Српској, најмногољуднији град је Бањалука са укупно 199.191 грађанином. У Кантону Сарајево живи 438.443 особе.

У Федерацији БиХ, највише пописаних особа је у Тузланском кантону - 477.278 особа, а најмање у Босанско-Подрињском кантону - 25.336.

По овим резултатима, пописано је 1.163.387 домаћинстава, од чега у Федерацији БиХ 721.199, у Републици Српској 414.847 и у Брчко дистрикту 27.341. Просечно домаћинство у БиХ има 3,26 чланова и то у Федерацији БиХ 3,29 чланова, у Републици Српској 3,20, а у Брчко дистрикту 3,40 чланова.

Када су у питању станови, према прелиминарним резултатима, у БиХ је пописано 1.617.308 станова и то у Федерацији БиХ 991.384 стана, у Републици Српској 588.241 стан и у Брчко дистрикту 37.683 стана.

У Агенцији за статистику БиХ су навели да се подаци објављују како би се спречиле манипулације пописним резултатима, те да је и Евростат оценио да је попис спроведен успешно.

Директор Агенције Здравко Милиновић је казао да ово нису коначни подаци о броју становника, домаћинстава и станова у Босни и Херцеговини.

Када су у питању општине и градови интересантно је да су у Бијељини пописана 114.663 становника, у Берковићима 2.272, Братунцу 21.619, Добоју 77.223, Гламочу 4.038, Палама 22.282, Требињу 31.433, док Градишка има 56.727 становника. У Вишеграду живи 11.774 људи, Трново има 2.192 становника, Угљевик 16.538, Теслић 41.904, Шамац 19.041, Србац 19.001, а Сребреница 15.242.

- Нама тек предстоји обрада података и скенирање свих пописница - рекао је Милиновић. Он је додао да је завршен најзахтевнији пописни посао у организационом смислу, а то је теренски рад.

- На теренском раду је учествовало 19.266 пописивача, плус 20 одсто резерве, 2.500 општинских инструктора, 625 чланова комисија... - навео је Милиновић.

Коначни резултати пописа биће публиковани сукцесивно, након завршетка обраде података и то у периоду од 1. јула следеће године до 1. јула 2016. године.

У том смислу, интересантно је да када се ради о питању вере и нације Агенција за статистику уз прве прелиминарне резултате није објавила податке о националној и верској припадности. Бошњачке невладине организације тврде да од укупно 3,8 милиона становника у БиХ Бошњаци чине чак 54 одсто, што је у Српској оцењено свесном бошњачком манипулацијом и “надувавањем бројки” како би Босну и Херцеговину приказали искључиво као исламску земљу.

Према подацима из 1991. године, у БиХ је тада живело 4,3 милиона људи. Пре рата Бошњаци су чинили 43 процента становништва, Срби 31 проценат, а Хрвати 17 процената.

Када је реч о грађанима БиХ и Републике Српске који су отишли у иностранство њихов број процентуално изражен износи 7,6 процената становништва

Према подацима Директорке Агенције за статистику Републике Српске Радмиле Чичковић наведено је да је у Републици Српској пописана 1.326.991 особа, односно 35 процената у односу на број пописаних у Босни и Херцеговини.

Она је прецизирала да је од овог броја 7,3 процента или 97.805 особа било одсутно због рада, одласка у иностранство или школовања, а 3,2 процента или 43.064 је привремено присутних чланова домаћинства.

Тако је нпр. у Источном Дрвару пописано 109 грађана, у Петровцу 167, у Источном Мостару 280, у Купресу 320, и то су једине четири општине које имају мање од 1.000 пописаних особа.

Исти извор је изнео податак да је у Републици Српској 7,6 процената чланова домаћинства одсутних у иностранству, док је просечан број пописаних лица по домаћинству 3,2. Број домаћинства која се баве пољопривредном производњом 131.586, односно 32 процента⁷⁾.

Чини се неопходним на овом месту навести различита тумачења и ставове о попису 2013. године од стране истакнутих дневних новина у Федерацији БиХ и Републици Хрватској, али и невладиних организација које су пратиле попис.

„Слагали су се једино у томе да у БиХ живи око 3,8 милиона становника, да Срба има исто толико колико их је било и на попису 1991. године – око 30 процената.

Према незваничним подацима невладиних организација чији су представници током пописа у БиХ пратили рад пописивача тврди се да је први послератни попис показао да у тој држави живи између 3,7 и 3,8 милиона становника, од којих готово 50 процената чине Бошњаци, 30 процената Срби и 20 процената Хрвати. Према истим подацима, припадника мањинских народа, које Устав БиХ препознаје као „остали“, има два процента. ТВ БиХ 1, позивајући се на исти извор, изнела је податак да је у Републици Српској пописано између 186.000 и 205.000 Бошњака. Незанемарљив је број становника који се изјаснио национално и као Босанци и Херцеговци.

7) Милан Филиповић, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:462300-Popis-u-BiH-U-Republici-Spskoj-zivi-1326991-osoba>

Загребачки „Вечерњи лист“ навео је да у БиХ живи 13 процената мање становништва у односу на попис из 1991. године, при чему су Бошњаци и Срби остали на готово идентичној заступљености, а број Хрвата је опао за три до пет процената. За разлику од Хрвата, Бошњаци могу да буду задовољни, јер их, како су проценили, сада има више у односу на предратних 43 процента. Број Хрвата у БиХ је опао на 560 са 780 хиљада, колико их је било у претходном попису 1991. године. Иначе, према попису из 1991. године у БиХ је живело 4,377.033 становника⁸⁾.

ИЗБОРИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ОДРЖАНИ 2014. ГОДИНЕ

Седми избори од краја грађанског рата у босанско-херцеговачкој конфедерацији нису донели никакве битније политичке промене.

На изборе је изашло око 55 посто од укупног броја бирача, али у закључцима страних политичких аналитичара Гардијана и већине новинарских агенција са Запада бирачи су одлучили да изађу на изборе, али и да ништа битније не мењају у свом друштвеном и државном амбијенту. Став је ових страних новинарских агенција да ће ова босанска држава заувек остати сиромашна, роб традиције и ентитетски разједињена.⁹⁾

Бошњаци су и на овим изборима највише гласали за Странку демократске акције (СДА), Хрвати за Хрватску демократску заједницу (ХДЗ), а Срби за Савез независних социјалдемократа (СНСД). Грађани су поново изабрали Милорада Додика за председника Републике Српске, а Рамиза Салкића и Јосипа Јерковића за потпредседнике.¹⁰⁾

За чланове председништва БиХ изабрани су: Младен Ивањић из Партије демократског прогреса (ПДП), Бакир Изетбеговић (СДА) и Драган Човић из Хрватске демократске заједнице (ХДЗ БиХ).

Грађани су бирали чланове Председништва БиХ, посланике у Представничком дому Парламентарне скупштине БиХ, председ-

8) <http://www.telegraf.rs/vesti/866255-popis-u-bih-srbi-cine-trecinu-bosnjaci-najbrojniji-hrvata-sve-manje>

9) Vesti online/Srpski informativni portal/ Bosna posle izbora, <http://www.vesti-online.com/print444065/Vesti/T...>

10) Zvanični rezultati izbora u BiH, http://www.rtv.rs/sr_lat/news/print/535279

ника и потпредседнике Републике Српске, Народну скупштину РС, Представнички дом Парламента Федерације и представнике у скупштинама десет кантона Федерације.

СНСД Додика и његови коалициони партнери ДНС и СП повећали су своју већину у Народној скупштини РС са 44 на 45 посланика зато што је у њихове редове пребегла и једна посланица коалиције „Домовина“ из редова ХСП, а та коалиција нашла се пред распадом услед интерног сукоба СДА са другим бошњачким партијама.

У влади РС, чију већину чине представници СНСД-а, порастао је утицај Социјалистичке партије, а делимично и ДНС-а, имајући у виду њихове коалиционе „напредњачке савезнике“. Жељка Цвијановић је остала премијер, будући да је изгубила изборну трку са Младеном Иванићем из Партије демократског прогреса (ПДП), а кога је Додик оптужио да је као кандидат РС добио захваљујући гласовима Бошњака.¹¹⁾

Значајно је приметити да и другој страни међуентитетски споразуми за формирање Владе Федерације Босне и Херцеговине нису ишли глатко на релацији политичке усаглашености Странке демократске акције и Демократског фронта Жељка Комшића, у вези поделе министарских и других позиција у извршној власти. Предност ДФ над СДА, ова је у очима бошњачке јавности покушала надокнадити заоштравањем односа са ХДЗ-ом БиХ Драгана Човића. Наравно, планови о брзом формирању извршне власти на нивоу БиХ, као и конкретан програм, који Брисел очекује од новог Савета министара Босне и Херцеговине, постају неостварљиви без сарадње са владама Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине.

Такође, очекују се и политичке блокаде у процесу одлучивања због актуелног политичког ривалства СНСД-а и Савеза за промене, који ће током наредног мандата представљати део власти на нивоу Босне и Херцеговине.

Било какав програм Савета министара и Декларације Председништва Босне и Херцеговине о спровођењу „еврореформи“, по природи ствари, за претпоставити је да ће наилазити на препреке уставне природе, због тога што се већина надлежности налази у

11) Слободан Дурмановић, (Рас)кораци у процесу формирања власти у БиХ – РС у предности, Федерација на чекању, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/raskoraci-u-procesu-formiranja-vlasti-u-bih/stampa-html>

ентитетима и кантонима у Федерацији Босне и Херцеговине. Може се очекивати да ће Додик као председник и Влада Републике Српске оспоравати сваку одлуку Савета министара БиХ, коју буду смањили неогдоварајућом или штетном за Републику Српску.

С тим у вези, треба се подсетити да је Влада Републике Српске већ и наговестила да нема намеру да у скорије време донесе нови закон о раду, и поред тога што је доношење таквог закона кључно за програм назван Споразум за раст и запошљавање, који је израдила баш Европска унија и наметнула га као један од најзначајнијих захтева новом Савету министара Босне и Херцеговине. Када се врши анализа политичких избора значајно је подсетити се да ускоро, тј. за две године долазе и нови локални избори.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБА У БИХ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА

Квалитативна научна анализа геополитичког положаја Срба данас у Босни и Херцеговини представља зависно променљиву величину од геополитичког положаја Срба и српских земаља на Балканском полуострву, као и од самог односа и домета у деловању међу великим силама на овим животним просторима.¹²⁾

Познати научник Милан Брдар, када анализира односе у савременој светској заједници, у праву је када истиче да је Западна Европа од Другог светског рата до данас колонија Сједињених Америчких Држава, али је неопходно напоменути да ту хијерархија западне империјалне моћи на почетку 21. века не престаје, тј. није завршена.

На Балканском полуострву и у Европској унији Немачка је опет доминантна држава и сила. Све научне расправе о мултиетничкој Босни и Херцеговини објективно и не могу да заживе, баш због тога што она, уствари, по својој суштини и није мултиетничка, јер њени етнички идентитети су неаутентични и несамостални.

Висок је и континуиран мање-више уплив међународног утицаја и фактора: турског кад се ради о муслиманима, немачког кад се ради о Хрватима и руског кад се ради о Србима.

12) Александар Саша Гајић, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године“, зборник *Србија и политика великих сила 1914-2014.*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.

Кад се полази од ових осведочених чињеница, унитаризација Босне и Херцеговине, асимилација Републике Српске, тенденције укидања ентитета и кантона, сталног оспоравања и кршење Дејтонског споразума, итд., у својој суштини представља једну међународну тенденцију. Због тога је значајно имати у виду да се потискивање и укидање легитимних историјских права на територије, као и легалних међународних права српског етноса и субјекта у БиХ, данас у целини на Балканском полуострву, врши са позиција геополитике моћи. Основне узроке оваквом стању треба, преваходно, тражити у чињеници да однос између сва три ентитета у Босне и Херцеговине не изражава односе и није пројекција односа моћи међу великим силама и израз је политичко-безбедносно нестабилног региона на микро и макро геополитичком аспекту.

Српски национални идентитет и фактор постаје унапред јерес по себи као проруски, уствари по свом *архе* и *телосу* традиционално антиимперијални субјект. Због тога Босна никако не може постати место мултиетничког сусретања, тј., све визије о њој као јединственој грађанској држави не само да морају да сачекају, како то тумачи Ненад Кеџмановић,¹³⁾ и не само да су утопијске, већ су историјски, етнички, културно, државно, геополитички потпуно неоствариве.

Јован Цвијић у својој брошури „Анексија Босне и Херцеговине и српско питање“¹⁴⁾ износи његов познати став да ако се већ Босна и Херцеговина не може присајединити Србији и Црној Гори, што би по њему било најисправније, онда јој треба бар омогућити такав међународни положај да се може самостално, слободно и у националном интересу развијати. Нажалост, морамо да констатујемо да Срби на крају 20. века у процесима дезинтеграције југословенске државе у оквиру стратегије решавања „српског питања“ нису успели да остваре ниједну од ове две алтернативе.¹⁵⁾

Традиционална маргинализација, дезинтеграција, поготово окупација српских етничких животних простора ремети равно-

13) Ненад Кеџмановић, *исто.*

14) Јован Цвијић, *Анексија Босне и Херцеговине и српско питање*, Београд, 1908. (репринт издање)

15) Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914-1918.*, Београдски форум за свет равноправних, Српска књижевна задруга, Београд, 2014.

тежу снага на Балкану и у Европи, и доводи до нових изазова и искушења и доводи у опасност и балкански и европски мир.¹⁶⁾

Република Српска данас скоро двадесет година после Дејтонског споразума непрекидно се бори за своју државност и аутономност.¹⁷⁾

Босна и Херцеговина данас не представља израз историјских, националних, културних и политичких тежњи српског народа, она је место сталног геополитичког надметања, место зле судбине, животни простор који стално има тенденцију да постане место директне или посредне конфронтације. Мада, „дипломатска грешка“, Босна је пример савремених западних империјалних цивилизацијских мисија, а посебно је у непосредној вези са новим продром германизма на Балкан.¹⁸⁾

Када је реч о односу Републике Српске и евроатлантских интеграција, макар и сентенцијално је неопходно указати на теоријску и објективно практичну деликатност ове теме. Дакле, интеграције и дезинтеграције су, како је показала недвосмислено савремена српска историја, веома значајан метод и инструмент геополитике очувања и ширења моћи. Реч је о познатим и доказаним субјектима хегемонизма и доминације, а иза формалног позива на интеграцију, најчешће де факто стоје планови о асимилацији и неокOLONIZACIJI. Светом у коме живимо влада мимикрија, а сваким даном нагомилавају се изазови и противречности. Прича како евроинтеграције доносе благостање и просперитет много подсећа на причу о ђаволу и Светом писму: „И ђаво може цитирати Свето писмо за своје потребе“ (Шекспир).

ЛИТЕРАТУРА

- <http://www.telegraf.rs/vesti/866255-popis-u-bih-srbi-cine-trecinu-bosnjaci-najbrojniji-hrvata-sve-manje>
- Vesti online/Srpski informativni portal/ Bosna posle izbora, <http://www.vesti-online.com/print444065/Vesti/T...>
- Zvanični rezultati izbora u BiH, http://www.rtv.rs/sr_lat/news/print/535279

16) Димитрије Ђорђевић, „Аустро-српски сукоб око пројекта Новопазарске железнице“, *Историјски часопис*, књ. 7, 1957.

17) Момчило Суботић, „Геополитичка стварност Срба“, зборник *Србија политички и институционални изазови*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

18) Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914.*, Београд, 1973.

- Будац мр Горан, *Нови светски поредак и распад Југославије*, Институт за политичке студије, НИП Студент, Београд, 1999.
- Гајић Саша Александар, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године“, зборник *Србија и политика великих сила 1914-2014.*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Дурмановић Слободан, (Рас)кораци у процесу формирања власти у БиХ – РС у предности, Федерација на чекању, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/taskoraci-u-procesu-formiranja-vlasti-u-bih/stampa.html>
- Ђорђевић Димитрије, *Аустро-српски сукоб око пројекта Новопазарске железнице*, Историјски часопис, књ. 7, 1957.
- Екмечић Милорад, *Ратни циљеви Србије 1914.*, Београд, 1973.
- Кецмановић Ненад, *Немогућа држава Босна и Херцеговина*, „Филип Вишњић“, Београд, 2007.
- Колаковић Александра, „Интелектуалци, српско питање и велике силе (1894-1918)“, зборник *Србија и политика великих сила 1914-2014*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Милан Филиповић, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:462300-Popis-u-BiH-U-Republici-Srpskoj-zivi-1326991-osoba>
- Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату 1914-1918.*, Београдски форум за свет равноправних, Српска књижевна задруга, Београд, 2014.
- Суботић др Момчило, „Геополитичка стварност Срба“, зборник *Србија политички и институциони изазови*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Ћосић Добрица, *Босански рат*, Београд, Службени гласник, Београд, 2012.
- Цвијић Јован, *Анексија Босне и Херцеговине и српско питање*, Београд, 1908. (репринт издање).

*Mile M. Rakic
Goran Budzak*

GEOPOLITICAL POSITION OF SERBS IN THE REPUBLIKA SRPSKA AND 2014 ELECTIONS

Resume

Nowadays modern geopolitical reality of Serbs, both in general and individually, when it comes to geopolitical

status of the Serbs in the Republic Srpska cannot even slightly reflect any historically, nationally and political aspirations and interests of Serbian people. Balkan has been a place of meeting of different civilizations, but nowadays, before all, it is a zone of competition of great powers and also the zone of occupation or unstable security situation.

Although a famous international negotiator, late Richard Holbrook, often publicly lamented over the fate of his negotiating position when it was the word about the creation of Bosnia and Herzegovina, it is a historical fact that the road to achievement of peaceful solution, the road of stopping civil war, was an extremely difficult and painstaking process. International community, the United States of America and the European Union, had a significant role in war and peace processes of disintegration of Yugoslav regions and formation of new geopolitical reality.

It is a fact that the war would not occur had it been achieved a peaceful agreement among the Serbs, Muslims and Croats in February of 1992 under presidency of a special envoy of the European Union, Portuguese diplomat Jose Cutileiro, the civil disaster would not have taken lives of 250.000 people and over 2 million of people would not have been forced to leave their homes. Seventh elections since the end of the civil war did not bring any significant political changes. In political elections held on 12 October 2014 55 percent of total number of voters voted, just as it was expected. Bosniaks again voted for the Party of Democratic Actions (SDA), the Croats voted for the Croation Democratic Union (HDZ BiH) and the Serbs voted for the Alliance of Independent Social Democrats (SNSD). Citizens of the Republika Srpska elected Milorad Dodik (SNSD) again for their President.

Scientific analysis of the geopolitical position of the Serbs in Serbian lands on Balkan today, especially in Bosnia and Herzegovina, is a dependent variable - depending on their geopolitical position and the relation of the Serbs with other ethnic communities as well as depending on actual relations between great powers.

Basically unitarization of Bosnia and Herzegovina, general trends of depriving of power of the Republika Srpska and its assimilation and violation of the Dayton Agreement originate in one tendency in international relations to repress the Serbs and deny their legitimate rights to their historical and living region as well as to deny the statehood of the Serbian people in modern international relations. Bosnia is an example of modern Western impe-

realistic missions in the world and it is directly related to an inroad of Germanism to the Balkan and East. Taking into consideration integrations and disintegrations and in line with it also Eurointegrations, modern Serbian history, and not only the modern one, has clearly shown that they are not an objective per se, but that they are a significant instrument of geopolitics of expansion of power. Behind a formal call for the integrations of the proven international subjects of hegemony and domination usually there are hidden factual plans of assimilation and neocolonization.

In line with this it is necessary to search for basic causes of current geopolitical state of affairs of the Serbs in Bosnia, before else, in the fact that the relation among three entities in Bosnia and Herzegovina is not a projection of the relation among great powers in Balkan. Serbian national identity is most of all exposed to some sorts of tests as temptations and is exposed to attacks as pro-Russian and traditionally anti-imperial international subject. A myth of modern Eurointegrations has been gradually getting close to its end, although almost all states of southeastern Europe have been integrated or perhaps more appropriately to say assimilated into the NATO military alliance and European Union and in political-security sense this myth dangerously threatens the Serbian people by new challenges and historical tests and also by destabilization of the region and even wider area than the region itself.

Key words: Republic of Srpska, peace, major powers, political elections, Serbian national identity.

*Марко Мијатовић**

ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ СРБА У ФЕДЕРАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Сажетак

Овај рад приказује нормативне претпоставке за политичко представљање Срба у Федерацији Босне и Херцеговине, као и реално стање те представљености. Примењени нормативни модел базиран је на националној заступљености три конститутивна народа – Срба, Бошњака и Хрвата, према резултату последњег предатног пописа становништва из 1991. године – са циљем да се не прихвате последице насилног протеривања становништва током ратних сукоба од 1992. до 1995. године. У пракси, овај, у суштини праведни, принцип ствара проблеме у представљању, јер припадника одређених народа, у конкретном случају српског, у Федерацији Босне и Херцеговине нема у оноликом уделу како је то било 1991. године, што доводи до ситуације да су Срби у Федерацији Босне и Херцеговине, осим у највишим политичким форумима - Скупштини и Влади Федерације БиХ- представљени у мањој мери у односу на удео у становништву који су чинили 1991. године и истовремено готово једнако представљени у односу на актуелне процене њиховог броја у овом босанскохерцеговачком ентитету.

Кључне речи: Срби, политичко представљање, Босна и Херцеговина, Федерација Босне и Херцеговине.

* Магистар политичких наука

ОТВОРЕНА ПИТАЊА ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Ратни сукоб у Босни и Херцеговини, који је трајао од 1992. до 1995. године, окончан је Дејтонско-париским споразумом који је предвидео постојање два ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске. Накнадним решењем из 2000. године на територији оба ентитета, у границама предратне општине Брчко, створена је посебна управна целина – Дистрикт Брчко, као заједничка својина два ентитета, односно као „јединица локалне самоуправе под суверенитетом Босне и Херцеговине“¹⁾. Поред три конститутивна народа, српског, бошњачког и хрватског, у БиХ живе и припадници националних мањина.²⁾

Српски народ, као конститутивни народ, заступљен је у свим нивоима власти у Босни и Херцеговини. Српски народ из Републике Српске даје једног од три члана Председништва Босне и Херцеговине. Српске политичке странке из Републике Српске, такође, на паритетном принципу, дају своје представнике у Савету министара, као извршном телу на нивоу Босне и Херцеговине. Српске политичке странке у Републици Српској врше власт у Републици Српској, како на централном, тако и на локалном нивоу, а представници Срба из политичких странака из Републике Српске, али и из странака из Федерације Босне и Херцеговине улазе у састав Владе Федерације Босне и Херцеговине, док српски народ има једног потпредседника Федерације Босне и Херцеговине.

Након општих избора у Босни и Херцеговини одржаних у октобру 2010. године дошло је до дуготрајне политичке кризе која је, пре свега, била повезана са немогућношћу постизања договора водећих бошњачких и хрватских политичких партија око формирања власти у ентитету Федерација Босне и Херцеговине. Коначан договор око формирања власти на централном нивоу Босне и Херцеговине постигнут је тек у у децембру 2011, четрнаест месеци од одржавања избора, а нови сазив Савета министара Босне и Херцеговине формиран је у фебруару 2012. године. По постигнутом

- 1) Адемковић Недим: „Дистрикт Брчко, јединица локалне самоуправе под суверенитетом Босне и Херцеговине“, у: Адемковић Недим, Јосиф Марко, Марковић Горан: *Уставно право Босне и Херцеговине*, Фондација Конрад Аденауер, Сарајево, 2012, стр. 315.
- 2) Статус националне мањине у БиХ имају припадници 13 националних заједница: Албанци, Црногорци, Чеси, Италијани, Јевреји, Мађари, Македонци, Немци, Пољаци, Роми, Румуни, Руси, Русини, Словаци, Словенци, Турци и Украјинци.

договору, Хрвати су у њему имали три члана (председавајућег и два министра), Срби три члана и Бошњаци четири члана. Савет министара Босне и Херцеговине чинили су представници водећих српских партија (Савез независних социјалдемократа и Српска демократска странка), бошњачких партија (Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине и Странка демократске акције) и хрватских партија (Хрватска демократска заједница Босне и Херцеговине и Хрватска демократска заједница 1990). У Федерацији Босне и Херцеговине је, пак, у марту 2011. године формирана владајућа коалиција коју су сачињавале бошњачке партије Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине и Странка демократске акције, хрватска партија Хрватска странка права Босне и Херцеговине и странка која инсистира на наднационалном карактеру – Народна странка „Радам за бољитак“. Власт је формирана без, према резултатима са општинских избора у октобру 2010. године, водећих партија босанскохерцеговачких Хрвата, Хрватске демократске заједнице Босне и Херцеговине и Хрватске демократске заједнице 1990, што је био извор латентне политичке кризе у овом ентитету у БиХ. У другом ентитету, у Републици Српској, недуго након одржавања избора 2010. године формирана је влада Савеза независних социјалдемократа, Социјалистичке партије Републике Српске и Демократског народног савеза.

Сходно јакој политичкој динамици у Босни и Херцеговини, коалиција бошњачких партија Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине и Странке демократске акције раскинута је у јулу 2012. године, а успостављено је ново политичко партнерство између Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине и Савеза за бољу будућност Босне и Херцеговине. У складу са тим промењен је састав коалиције на националном нивоу средином 2012. године, тако што је из ње искључена Странка демократске акције, а укључен Савез за бољу будућност Босне и Херцеговине, али до реконструкције власти није дошло на нивоу Федерације Босне и Херцеговине, услед опструкције Странке демократске акције, којој је ишао на руку и сложени начин доношења одлука у Парламенту Федерације Босне и Херцеговине. Током 2013. дошло је измена у саставу Савета министара БиХ, а оне су биле у складу са промењеним односом политичких снага у његовом саставу: на инсистирање Савеза независних социјалдемократа искључена је Српска демократска странка. На почетку 2014. опет је дошло до промена у владајућој коалицији, у њеном бошњачком делу, па је на ини-

цијативу Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине из ње искључен Савез за бољу будућност Босне и Херцеговине. Та политичка криза потрајала је и до одржавања општинских избора у земљи, у октобру 2014. године.

Политичке прилике у Босни и Херцеговини су оптерећене низом политичких питања чије је решавање отежано, између осталог, компликованим политичким системом и сложеним принципом одлучивања. Приметно је да не постоји сегмент који није оптерећен начином функционисања, а неколико питања је изузетно важно у даљем процесу европских и евроатлантских интеграција: примена пресуде Европског суда за људска права „Сејдић и Финци“, питања дефинисања механизма координације у преговорима са Европском унијом, у складу са овлашћењима различитих нивоа власти, као и дефинисање питања државне и војне имовине у Босни и Херцеговини. За Босну и Херцеговину је посебно значајно било и спровођење пописа становништва у октобру 2013. године. Тај подухват је био важан како за будуће планирање развоја земље, тако и за отклањање спекулација о тренутном броју становника, али и националном саставу у Босни и Херцеговини. Парадоксално, 18 година од потписивања Дејтонско-париског мировног споразума није било званичних података о укупном броју становника и националном саставу Босне и Херцеговине и њених ентитета. Први подаци о становништву у 2013. ограничили су се само за укупан број становника у држави, ентитетима и локалним самоуправама. Према тим подацима укупан број становника смањен је са 4 377 033 на 3 791 622 становника, што представља смањење броја становника од 600 000, или око 15%. У ентитету Федерација Босне и Херцеговине живи 2 371 603 становника, у Републици Српској 1 326 991 и у Дистрикту Брчко 93 028 становника.³⁾ Како још увек нису објављене прве процене о националном саставу на основу пописа становништва спроведеног 2013, и даље су остале актуелне само раније појединачне процене да Бошњака у БиХ има око 1 900 000 (49%), Срба око 1 400 000 (36%), Хрвата 486 000 (13%) и осталих око 70 000 (2%),⁴⁾ односно процена професора демографије на Универзитету у Источном Сарајеву Стеве Пашалића, који наводи да у Федерацији Босне и Херцеговине живи 70% Бошњака, 25% Хрвата, Срба 4% и осталих 1%, док у Републици Српској живи

3) Агенција за статистику БиХ, Саопштење, Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013. (доступно на: http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf, приступљено 29. 03. 2014)

4) Нурковић Рахман: *Урбана географија свијета*, Плањак, Тешањ, 2012, стр. 246.

80% Срба, 15% Бошњака, као и 5% Хрвата и припадника националних мањина⁵⁾.

Поред обавеза које Босна и Херцеговина имају на спољно-политичком плану, у односима између два ентитета и даље су актуелна питања која су произашла из Дејтонског мировног споразума, а то су: успостављање прецизне границе међу ентитетима и повратак избеглица. Тако прецизна граница између ентитета, и после 18 година од потписивања Дејтонског мировног споразума, није у потпуности дефинисана, иако је то обавеза проистекла из Анекса ВИИ Дејтонског мировног споразума⁶⁾. Само је питање демаркације линије ентитета обавеза која је актуелизована почетком 2012. године, када је Управа за геодетске послове Републике Српске припремила документацију којом се описује линија ентитета у укупној дужини од 1146 километара, а која је упућена Команди ЕУФОР-а и Штабу НАТО-а, док са друге стране Влада Федерације Босне и Херцеговине преко надлежних институција то није урадила ни по истеку наведеног прописаног рока.⁷⁾ Такође, у Босни и Херцеговини је готово милион особа интерно расељено, иако је у периоду након рата, после 1995. године, забележен повратак 1 100 000 избеглих и интерно расељених лица⁸⁾.

5) Марић Боро: «Провратак Срба; Завршен процес територијалне хомогенизације», *Политика*, 14. 06. 2009, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/povratak-srba/BIH-Zavrshen-proces-teritorijalne-homogenizacije.lt.html>

6) “Глобални просторни положај линије разграничења између ентитета дефинисан је путном мапом УНПРОФОР (Унитед Натионс Протекцион Форсес) размјере 1:600 000 (један милиметар на карти ове размере представља 600 метара у природи); нешто прецизнији положај границе дефинисан је на топографским картама размјере 1:50 000 које је израдио Министарство одбране Сједињених Америчких Држава (један милиметар на овој карти је 50 метара у природи); није сачињен опис граничне линије који би значајно повећао квалитет просторне дефиниције положаја граничне линије” Навод у: Глигорић Тихомир, „Повлачење ентитетске линије разграничења Републике Српске по принципу 49% : 51% утврђено Дејтонско-париским мировним споразумом“, у: Кузмарић Рајко, Зуковић Љубомир, Јањић Васкрсија, Мирјанић Драгољуб, Реметић Слободан, Бранковић Драго, Савић Снежана, *Република Српска; двадесет година развоја; достигнућа, изазови, перспективе*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2012, стр. 920.

7) Поред тога што је то обавеза из Дејтонског споразума, решавање питања идентификације граничне линије ентитета, односно граница политичких и катастарских општина, неопходно је и због успостављања статистичких области, области за попис становништва, решавање пореских питања грађана и привредних субјеката, имовинско-правних односа на некретностима, за потребе изградње објеката, односно издавања грађевинских дозвола, за потребе експлоатације шумских богатстава, за изградњу заједничких капиталних објеката и др. Према: Глигорић Тихомир, *наведено дело*, стр. 922–923.

8) У Босни и Херцеговини тренутно још 49 000 породица које потражују обнову имовине ради повратка. Импулс завршетку процеса враћања избеглица, што је процес који треба да се заврши до 2014, према обавези из Анекса ВИИ Дејтонског споразума, дала је

СРБИ У ФЕДЕРАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Успостављањем ентитета, од пет водећих економских и индустријских центара у Босни и Херцеговини четири је припало Федерацији Босни и Херцеговине (Сарајево, Зеница, Тузла и Мостар), а један је припао Републици Српској (Бања Лука). Историјски посматрано, у Босни и Херцеговини постоје урбане агломерације, око којих су се развијали економски и индустријски капацитети, а на супрот њима налазила су се бројна неурбанизована и неиндустријализована подручја.⁹⁾ Привредни развој Босне и Херцеговине био је заснован на производњи угља и соли, на чему се развијала црна металургија и хемијска индустрија, које су биле, уз производњу електричне енергије, дрвнопрерађивачки и сектор наменске индустрије, водеће гране индустрије, што је Босну и Херцеговину довело на место важног индустријског средишта у социјалистичкој Југославији¹⁰⁾.

Демографски посматрано, ратни сукоби у Босни и Херцеговини довели су до изразитих померања становништва и нарушавања до тада национално хетерогене структуре највећих градова и региона. Упостављени су готово искључиво једнонационални градови и региони, и то углавном по принципу да средине које су уочи рата имале релативну етничку већину једног народа, сада имају изазиту већину тог народа¹¹⁾.

На територији Федерације Босне и Херцеговине према првим резултатима пописа становништва из 2013. на територији од 26 110,5 км² живи укупно 2 371 603 становника. Највећи број

и Међународна донаторска конференција о стамбеном збрињавању избеглица, одржана у Сарајеву, 24. 04. 2012. године, на којој је учествовало готово 50 земаља и око 20 међународних институција и организација и на којој је регистровано 260 000 000 евра у најављеним донацијама за реализацију Регионалног стамбеног програма која ће бити уплаћена у заједнички фонд током петогодишњег периода спровођења, који би имао за циљ пројекат помоћи стамбеном збрињавању 14 000 корисника, односно 5 400 породица у наредних три до четири године. Највећи део средстава биће уложен на подручје Републике Српске, кроз стамбено збрињавање 4 200 породица, и то кроз повратак 1 800 хрватских породица, 1 200 бошњачких интерно расељених породица и 1 200 српских породица бивших носилаца станарског права у Републици Хрватској. У Федерацији Босне и Херцеговине планирано је стамбено збрињавање 1 200 породица. Према прелиминарним проценама за трошкове Регионалног програма стамбеног збрињавања они би требало да износе 584 000 000 евра, од чега би БиХ припало 101 000 000 евра. Од наведених 101 000 000 евра, Европска комисија би требало да обезбеди 88 000 000, а БиХ 13 000 000 евра. Према: Кулага Ведрана: „У ФБиХ се вратило свега осам посто Срба“, *Глас Српске*, Бања Лука, 20. 04. 2012.

9) Нурковић Рахман, *наведено дело*, стр. 85.

10) *Исто*

11) *Исто*, стр. 247.

становника сконцентрисан је у Тузланском кантону (20,15%), а не у кантону у коме се налази главни град Босне и Херцеговине – Кантону Сарајево. Управо је Кантон Сарајево (18,49%) на другом месту по броју становника, а за њим следи Зеничко-добојски кантон (16,24%). Највеће урбане агломерације у Федерацији Босне и Херцеговине су: Сарајево (291 422), Тузла (120 441), Зеница (115 134) и Мостар (113 169).

Табела 1. Број становника по кантонима и главним градовима кантона у Федерацији Босне и Херцеговине, према првим резултатима пописа становништва 2013.

Кантон/главни град	Број становника	Процент од укупног становништва
Унско-сански кантон	299 343	12,62%
Бихаћ	61 186	
Посавски кантон	48 089	2,02%
Орашје	21 584	
Тузлански кантон	477 278	20,12%
Тузла	120 441	
Зеничко-добојски	385 067	16,24%
Зеница	115 134	
Босанско-подрињски кантон	25 336	1,07%
Горажде	22 080	
Средњобосански кантон	273 149	11,52%
Травник	57 543	
Херцеговачко-неретвански кантон	236 278	9,96%
Мостар	113 169	
Западно-херцеговачки кантон	97 893	4,13%
Широки Бријег	29 809	
Кантон Сарајево	438 443	18,49%
Сарајево	291 422	
Кантон 10	90 487	3,82%
Ливно	37 487	

Табела направљена према: Агенција за статистику БиХ, Саопштење, Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013 (доступно на: http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf, приступљено 29. 03. 2014)

У Федерацији Босне и Херцеговине Срби су, према уделу у становништву, изразита мањина и превасходно се ради о старијој популацији у економски слабије развијеним срединама. Демографски пад броја Срба био је највећи у Сарајеву, јер их је у том граду пре рата живело 160 000, а сада се процене њиховог броја крећу од 8 000 до 10 000¹²⁾. Као позитиван пример послератног повратка српског, у рату избеглог, становништва истичу се општине Босанско Грахово, Гламоч и Дрвар (Кантон 10 – Ливно) и Босански Петровац (Унско-сански кантон), где живи око око 17 000 припадника српског народа. У другим срединама, као што је то случај у Високом, Травнику, Бугојну, као и у Коњицу српска заједница присутна је у значајно мањем броју у односу на период пре рата.¹³⁾

УСТАВ ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ СРБА

Највиши правни акт Федерације Босне и Херцеговине, њен Устав, донет је 1994. године,¹⁴⁾ а доцније је амандиран у неколико наврата. Најзначајније промене наступиле су 2002. године, након уставних промена уведених применом „Бонских овлашћења“ од стране тадашњег Високог представника Волфганга Петрича. Тада је, између осталог, српском народу враћен статус конститутивног народа у Федерацији Босне и Херцеговине, и тада су исти статус у Републици Српској добили Бошњаци и Хрвати. Наведеним уставним променама српски језик је проглашен за службени језик,¹⁵⁾ успостављен и паритет у извршној власти, односно Влади Федерације Босне и Херцеговине, коју би требало да чине осам Бошњака, пет Хрвата и три Србина, уз обавезу да се именују два потпредседника Владе, како би се испоштовао овај паритет¹⁶⁾. Засновани су и принципи заштите од уставних промена, за које је предвиђена сложена процедура, јер амандмане на Устав Федерације Босне и

12) Домазет Жељка: «Од 160 000 Срба у Сарајеву остало 8 000», *Глас Српске*, Бања Лука, 04. 04. 2012. године, http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Drago-Kovac-Od-160000-Srba-u-Sarajevu-ostalo-8000/lat/75082.html (приступљено 20.05.2013)

13) Исто

14) Мујакић И. Мухамед: «Локална самоуправа у Федерацији Босне и Херцеговине», *Хрватска јавна управа*, год. 10 (2010), бр. 4, стр. 1048.

15) Амандман XXIX на Устав ФБиХ, Амандмани XXVII-LIV (Волфганг Петрич), *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 16/02, Сарајево, 28. април 2002. године.

16) Амандман XLIV на Устав Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 16/02, Сарајево, 28. април 2002. године.

Херцеговине може предложити председник Федерације БиХ, уз сагласност два потпредседника Федерације БиХ (председник и два потпредседника ФБиХ морају представљати сва три конститутивна народа), односно подршку већине у Представничком дому Парламента Федерације БиХ или у клубовима бошњачких, хрватских и српских делегата у Дому народа Парламента Федерације БиХ.¹⁷⁾

Модел политичког представљања настојао је да обезбеди равноправност у репрезентовању свих етничких група и он се у највећој мери заснива на пропорционалности из пописа спроведеног 1991. године, са циљем да се не прихвате последице насилног пресељавања становништва. Отуда и обавеза пропорционалног представљања конститутивних народа на нивоу ентитета, кантона, општина и градова. Овај модел пропорционалне заступљености у свим органима власти и у судовима требало би да важи док се не реализује Анекс VII Дејтонско-париског мировног споразума који је везан за враћање избеглих и прогнаних лица¹⁸⁾.

На основу Амандмана XXXVI на Устав Федерације Босне и Херцеговине¹⁹⁾ формиран је 2006. године Клуб српских посланика у Дому народа Парламента Федерације БиХ, а на основу Правилника о раду Парламента Федерације БиХ Клуб народа се образује „као облик деловања делегата у Дому народа, посебно у припреми седница Дома народа, утврђивању предлога дневног реда и решавања спорова у поступку доношења аката Парламента Федерације БиХ и Дома народа овог Парламента“²⁰⁾.

Амандманске промене Устава Федерације БиХ утицале су на прилагођавање кантоналних устава. Тако је и на кантоналном нивоу, уз Бошњаке и Хрвате, Србима враћен статус конститутивног народа. У кантоналне уставе пренета је и одредба о *равноправној заступљености* конститутивних народа на основу пописа из 1991. до потпуног спровођења Анекса VII Дејтонског мировног споразума, који се односи на повратак избеглица, и у том смислу посебно су, као кључна новина, дефинисане и области формирања парла-

17) Амандман I на Устав Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 16/02, Сарајево, 28. април 2002. године.

18) Амандмани LI и LII, Одлука о изменама и допунама Устава Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 16/02, Сарајево, 28. април 2002. године.

19) Амандман XXXVI на Устав ФБиХ, *Службени лист Федерације Босне и Херцеговине*, бр. 16/02, Сарајево, 28. април 2002. године.

20) Правилник о раду Дома народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине, http://www.parlamentfbih.gov.ba/hrv/dom_naroda/poslovnik/pdf/poslovnik.pdf (приступљено 04. 09. 2013. године).

ментарних клубова конститутивних народа у ентитетским и кантоналним скупштинама. Тако, према одредби Устава Тузланског кантона „најмање један посланик из конститутивног народа може формирати клуб посланика тог народа“²¹⁾.

У Дому народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине води се рачуна о паритету националне заступљености три конститутивна народа (Срба, Бошњака и Хрвата) и националних мањина. У мандатном периоду 2010–2014, након општих избора одржаних 03. 10. 2010. године, заступљено је по 17 посланика из редова конститутивних народа, и осам посланика из реда националних мањина. Ови посланици, сходно закону, бирају се у кантоналним скупштинама Федерације Босне и Херцеговине, према паритету националне заступљености у Федерацији Босне и Херцеговине, односно још увек важећег принципа пропорционалности на основу резултата пописа одржаног 1991. године.

Табела 2. Расподела мандата по кантонима у складу са Уставом Федерације Босне и Херцеговине за Дом народа у Парламенту Федерације Босне и Херцеговине

Кантон	Укупно	Бошњаци	Хрвати	Срби	Остали
Унско-сански (Бихаћ)	5	2	1	2	0
Посавски (Орашје)	3	1	1	1	0
Тузлански	9	4	1	2	2
Зеничко-добојски	8	3	2	2	1
Босанско-подрињски (Горажде)	3	1	1	1	0
Средњобосански (Травник)	6	1	3	1	1
Херцеговачко-неретвански (Мостар)	6	1	3	1	1
Западнохерцеговачки (Широки Бријег)	4	1	2	1	0
Кантон Сарајево	10	2	1	5	2
Кантон 10 (Ливно)	4	1	2	1	0

Табела преузета из: Терзић Алмир: „СДП већина у српском, СДА већина у бошњачком клубу“, Ослобођење, 10. 11. 2010. година 67, стр. 6–7; <http://sr.scribd.com/doc/41882256/Oslobo%C4%91enje-broj-22944-10-11-2010> (приступљено 20. 05. 2013).

21) Члан 19а Устава Тузланског кантона у: Ранчић Хазим, Смајовић Ахмет, Хасанагић Ениса: Устав Тузланског кантона, неслужбени, пречишћен текст, Служба Скупштине Тузланског кантона, септембар 2005. године; <http://www.skupstinatk.kim.ba/b/s/ustavTK.pdf> (приступљено 09. 09. 2013)

Од 17 српских посланика у Дому народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине, које бирају кантоналне скупштине, према подацима из марта 2014. године, из реда Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине било је осам, Савеза независних социјалдемократа три, Либерално-демократске странке Босне и Херцеговине један, Наше странке један, Хрватске демократске зајединце Босне и Херцеговине један, Хрватске демократске уније БиХ један и два самостална делегата²²⁾.

Поред кантоналних устава, Статут Града Сарајева веома прецизно дефинише начин представљања конститутивних народа у Скупштини града (Градском вијећу) Сарајева, као индиректно изабраном органу, кога чине делегирани одборници (вијећници) општинских скупштина (вијећа) четири општине Града Сарајева: Стари град, Центар, Ново Сарајево и Нови град. У самој процедури избора одборника Скупштине Града Сарајева свака заступљена странка или коалиција, независни већници или групе општинских већника имају право да кандидују листе за избор у Градско вијеће²³⁾, али и обавезу да предложи најмање по једног припадника из реда свих конститутивних народа²⁴⁾.

Статутом Града Сарајева предвиђено је „уступање места у складу са равномерном заступљеношћу конститутивних народа“²⁵⁾, па су тако странке/коалиције у Општинским већима обавезне да, уколико на својим кандидатским листама немају представника одређеног народа, формирају допунске кандидатске листе²⁶⁾. Уколико то није изводљиво, предвиђа се и могућност да буде изабран кандидат одређеног конститутивног народа из друге странке, у редоследу по изборном резултату. Када ни то није могуће унутар странака које су заступљене у Општинском већу предвиђа се чак могућност да се представник одређеног народа изабере са листе ванпарламентарних странака поређаних по изборном резултату, кроз институцију „квалификованог кандидата“²⁷⁾.

Такође, Статут предвиђа да Градско веће Сарајева има председавајућег и два његова заменика, а да ова три функционера не

22) Интернет презентација Дома народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине, http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/dom_naroda/organizacija/klubovi.html (приступљено 27. 03. 2014).

23) Члан 23.2. Статута Града Сарајева

24) Члан 23.4. Статута Града Сарајева

25) Члан 24.13. Статута Града Сарајева

26) Члан 25.2. Статута Града Сарајева

27) Члан 25.3. Статута Града Сарајева

могу бити из реда истог народа²⁸⁾. У Градском већу у питањима од виталног националног интереса одлуке се доносе већином гласова (15 од 28), укључујући по четири гласа из сваког конститутивног народа, и једног из реда националних мањина²⁹⁾. У изузетним случајевима, евентуалне проблеме по питању *националног интереса* решава Комисија састављена од представника сваког конститутивног народа и једног *еминентног судије*, а њих именују три члана Комисије из реда конститутивних народа³⁰⁾.

Градоначелник Града Сарајева има два заменика и они не могу бити из реда истог народа,³¹⁾ док је у градској управи гарантована минимална затупљеност конститутивних народа у учешћу од 15% и 20%.³²⁾

У марту 2013. године Скупштину Града Сарајева чинило је осам већника Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине, шест из Странке демократске акције, четири из Савеза за бољу будућност Босне и Херцеговине, по три из Социјалдемократске уније Босне и Херцеговине и Наше странке, два из Странке за Босну и Херцеговину и по један из Босанске странке и Независне листе за мој град. Национални паритет у градској скупштини је задржан, па је тако у њој девет Бошњака, седам Хрвата и шест Срба (четири из Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине и по један из Социјалдемократске уније Босне и Херцеговине и Странке демократске акције) као и шест представника националних мањина³³⁾.

У погледу партиципације на локалним изборима, одржаним у октобру 2008. године, у осталим срединама Федерације Босне и Херцеговине ван Сарајева, ниједан Србин није био кандидован на изборним листама за општинске скупштине у Посавском и Западнохерцеговачком кантону, док у општинама Средњобосанског кантона, иако је било српских кандидата, ниједан од њих није изабран у општинске скупштине³⁴⁾. У мандатном периоду 2008–2012. у

28) Члан 28.5. *Статута Града Сарајева*

29) Члан 36.1. *Статута Града Сарајева*

30) Члан 36.4. *Статута Града Сарајева*

31) Члан 41.2. *Статута Града Сарајева*

32) Члан 49.2. *Статута Града Сарајева*

33) Терзић А.: «Ново градско вијеће почетком марта», *Ослобођење*, Сарајево, 22. 02. 2013, стр. 30.

34) Видаковић Миладин (за издавача): *Девета извештајно-изборна скупштина Српског грађанског вијећа – Покрет за равноправност у Босни и Херцеговини*, Српско грађанско вијеће – Покрет за равноправност, Сарајево, 02. 06. 2010, стр. 66.

састав општинских скупштина ушло је 19 Срба у Унско-санском кантону, пет у Тузланском, чест у Зеничко-добојском, један у Босанско-подрињском, пет у Херцеговачко-неретванском, 15 у Кантону Сарајево, и 34 у Кантону 10 (Ливно)³⁵⁾. Срби су у мандатном периоду 2008–2012. били председници Општинских већа Тузле, Зенице, Олова, Завидовића, Новог Сарајева, Вогошће, Босанске Крупе. Срби имају свог заменика градоначелника Сарајева, и заменика председавајућег Градског већа Сарајева и Мостара, заменике председника Скупштине Кантона Сарајево, Зеничко-добојског, Унско-санског и Херцеговачко-неретванског кантона, као и Кантона 10³⁶⁾.

На изборима у Федерацији Босне и Херцеговине учествују и политичке партије из Републике Српске, па тако на локалним изборима у октобру 2012. године кандидују своје листе у значајном броју локалних самоуправа. У том правцу најдаље је отишао Савез независних социјалдемократа, кандидујући на локалним изборима 2012. године своје листе у 23 општине Федерације Босне и Херцеговине, и то у: Тузли, Лукавцу, Калесији, Сапни, Травнику, Коњицу, Купресу, Маглају, Санском мосту, Дрвару, Босанском Грахову, Гламочу, Босанском Петровцу, Босанској Крупи, Оцаку, Градачцу, Чапљини, Равном, Фочи – Устиколини, као и у општинама Сарајева: Стари град, Центар, Нови Град, Ново Сарајево и Илица. Социјалистичка партија Републике Српске је имала своје кандидате за одборнике у општинама Босански Петровац, Босанско Грахово и Гламоч. Демократски народни савез има своје кандидате у Дрвару и Гламочу. Српска демократска странка има своје кандидате у Живиницама, Гламочу, Сарајево – Центар, Сарајево – Нови град и Илица. Партија демократског прогреса има своју листу у Гламочу, а Демократска партија у Босанском Грахову, док Српска напредна странка Републике Српске има своју листу у општини Босанско Грахово. У вези са кандидатима за председнике општина, Савез независних социјалдемократа имао кандидате у четири општине (Босански Петровац, Босанско Грахово, Дрвар, Гламоч), Политичка организација „Завичајни социјалдемократи Миле Марчета“ имаја своје кандидате у општинама Дрвар, Босанско Грахово и Гламоч, Социјалистичка партија Републике Српске (Босански Петровац и Гламоч), Демократски народни савез у Дрвару и Гламочу, Политичка организација „Завичајни социјалдеморкати“ (Дрвар и

35) Исто

36) Исто

Гламоц) и Српска напредна странка Републике Српске у Босанском Грахову³⁷⁾.

Поред политичког организовања, у Федерацији Босне и Херцеговине постоје и други видови организовања Срба. Значајно је деловање Српске православне цркве, као и невладиних организација. Деловање Српске православне цркве је посебно значајно у Федерацији БиХ. На територији Федерације БиХ делује Српска православна црква и то кроз Митрополију Дабробосанску, са седиштем у Сарајеву, Зворничко-тузланску, са седиштем у Бијелини, Захумско-херцеговачку и Приморску, са седиштем у Мостару и Бињаћко-петровачку, са седиштем у Босанском Петровцу. Од невладиних организација и културних друштава Срба у Федерацији Босне и Херцеговине делују: невадна организација Српско грађанско вијеће – Покрет за равноправност, Српско културно и просветно друштво „Просвјета“, Демократска иницијатива сарајевских Срба и Српска хуманитарна организација „Добротвор“ из Сарајева.

Српско грађанско вијеће – Покрет за равноправност основан је током рата, 1994. године у Сарајеву, са циљем „остваривања уставне равноправности народа на целом простору БиХ, повратка избеглица и расељених лица уз остваривње претпоставки за одрживи повратак, заштите основних људских права и слобода, промоције вредности заједничког живота и обнове међуетничког поверења, развоја културних институција српског народа и стварања услова за верски живот српског народа у Федерацији Босне и Херцеговине“.³⁸⁾ Подружнице Српског грађанског вијећа постоје у неколико десетина општина Федерације Босне и Херцеговине и то у Кантону Сарајево (у општинама Сарајево – Центар, Ново Сарајево, Нови Град, Илиџа, Хаџићи, Вогошћа и Илијаш – Средње), у Тузланском кантону (у општинама Тузла, Лукавац, Живинице, Градачац, Калесија, Грачаница, Сребреник и Сапна), у Унско-санском кантону (у општинама Бињаћ, Босански Петровац и Велика Кладуша – Босанска Бојна), као и у Зеничко-добојском кантону (у општинама Зеница, Вареш, Високо, Какањ, Завидовићи, Олово и Маглај – Боџиња).³⁹⁾

37) Централна изборна комисија Босне и Херцеговине, Оверене кандидатске листе за учешће на локалним изборима који се одржавају 07. октобра 2012. године, прилог објављен у *Дневном листу*, Мостар, 21. 08. 2012.

38) Видаковић Миладин (за издавача): *Девета извештајно-изборна скупштина Српског грађанског вијећа – Покрет за равноправност у Босни и Херцеговини*, Српско грађанско вијеће-Покрет за равноправност, Сарајево, 02. 06. 2010, стр. 95.

39) *Исто*.

Српско културно и просвјетно друштва „Просвјета“, са седиштем у Сарајеву, основано је 1902. као „Друштво за помагање Срба ђака из Босне и Херцеговине, који уче у средњијем или у великијем школама Босне и Херцеговине и Аустро-угарске монархије“ са циљем очувања српске културе и идентитета у БиХ. За време социјалистичке Југославије, од 1949. године, њен рад је забрањен, да би њен рад био обновљен у јуну 1990. године у Сарајеву. Са поновним оснивањем подружница на територији данашње Федерације БиХ почело се још ратних 1993. у Сарајеву⁴⁰⁾ и 1994. године Мостару, о чему један од њених оснивача у Мостару говори: „Просвјета је обновила свој рад као својеврстан свједок како се кроз бурна времена таложила и бистрила српска духовна мисао, упркос вјетрометној судбини, која је често пријетила да је потпуно затре и заборави.“⁴¹⁾

Представљање које је још увек ближе садашњем уделу броја Срба у Федерацији Босне и Херцеговине, према наведеној изнетој процени, а не пројектованом идеалу, јасно је видљиво и у осталим институцијама ентитета Федерације Босне и Херцеговине. У јавним установама Федерације Босне и Херцеговине заступљеност Срба је била следећа: у јавним заводима 6,11%, у управним одборима јавних завода 10,2%, у јавним предузећима 76 од 5 358 (1,41%), у свим федералним министарствима 137 од 2 238 (6,12%), у Министарству унутрашњих послова Федерације Босне и Херцеговине 86 од 1 154 (7,36%), у службама Парламента ФБиХ три од 48 (6,3%), два помоћника министра од 58 (3,45%), те три од 53 руководиоца сектора у министарствима Владе БиХ (5,67%). Према подацима Агенције за државну службу БиХ на дан 07. 03. 2012, у општинским органима Федерације БиХ запослено је укупно 2144 службеника, од тога 1506 Бошњака (70,25%), 478 Хрвата (22,29%), 97 Срба (4,52%) и 63 (2,94%) припадника националних мањина⁴²⁾. Према подацима за четири кантона (Тузлански, Средњемобосански, Унско-сански и Зеничко-добојски), по броју запослених Срба у локалним општинским администрацијама на првом месту

40) СПКД Просвјета – период од 1993 до данас, ”Ослањајући се на традицију прошлости, пловимо у свијетлу будућност” (доступно на: http://www.prosvjeta.com.ba/prosvjeta/bosanski/o_nama/period1993_danas.html, приступљено 29.03.2014.)

41) Пејановић Рагко: *Рад Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ Мостар 1995–2010*, СПКД Просвјета, Мостар, 2011, стр. 19.

42) Омерагић Данијел: *Како нацртати тигрову кожу, Ослобођење*, Сарајево, 10. 03. 2012, стр. 30.

је општина Босански Петровац (седам од 40 запослених, 17,50%), а потом следи Тузла (28 од 386 запослених, 6,%), Кисељак (три од 52, односно 5,77%) и Витез (три од 67, односно 4,48%). Од већих места која су обухваћена овим подацима, у Бихаћу је у општинској управи запослено шест Срба од укупно 231 (2,60%), у Зеници 13 од 309 (4,21%), у Бугојну три од 98 (3,06%) и Травнику четири од 107 (3,74%). Без представника српског народа су управе у општинама Бужим и Кључ (Унско-сански кантон), Бреза, Олово, Добој – Југ и Усора (Зеничко-добојски), Доњи Вакуф и Фојница (Средњобосански кантон), Добој – Исток, Кладањ и Теочак (Тузлански кантон).

Табела 3. Број запослених Срба у органима управе у општинама Унско-санског, Зеничко-добојског, Средњобосанског и Тузланског кантона

Кантон	Укупан број упослених у органима општинске управе	Број запослених Срба	Процент запослених Срба
Унско-сански кантон			
Бихаћ	231	6	2,60%
Цазин	131	1	0,76%
Бужим	48	0	0,00%
Велика Кладуша	114	1	0,88%
Босанска Крупа	94	2	2,13%
Сански Мост	Недостају подаци		
Кључ	68	0	0,00%
Босански Петровац	40	7	17,50%
Зеничко-добојски кантон			
Бреза	49	0	0,00%
Какањ	117	3	2,56%
Маглај	79	2	2,53%
Тешањ	97	1	1,03%
Вареш	65	3	4,62%
Високо	108	3	2,78%
Завидовићи	112	2	1,79%
Зеница	309	13	4,21%

Жепче	74	2	2,70%
Олово	43	0	0,00%
Добој – Југ	24	0	0,00%
Усора	22	0	0,00%
Средњобосански кантон			
Бугојно	98	3	3,06%
Бусовача	52	2	3,85%
Доњи Вакуф	40	0	0,00%
Фојница	36	0	0,00%
Горњи Вакуф – Ускопље	54	1	1,85%
Јајце	115	4	3,48%
Кисељак	52	3	5,77%
Крешево	30	1	3,33%
Травник	107	4	3,74%
Витез	67	3	4,48%
Нови Травник	65	1	1,54%
Тузлански кантон			
Тузла	386	28	6,00%
Лукавац	165	2	1,16%
Грачаница	112	1	0,86%
Градачац	100	0	0,00%
Живинице	129	1	0,71%
Сребреник	109	2	1,76%
Бановићи	116	2	1,53%
Калесија	84	1	1,17%
Добој – Исток	32	0	0,00%
Кладањ	60	0	0,00%
Теочак	23	0	0,00%
Челић	Нема података		
Сапна	40	2	4,76%

Табела преузета из: Омерагић Данијел: *Како нацртати тигрову кожу*, Ослобођење, Сарајево, 10. 03. 2012, стр. 28–31.

ЛИТЕРАТУРА:

- Адемовић Недим: „Дистрикт Брчко, јединица локалне самоуправе под суверенитетом Босне и Херцеговине“, у: Адемовић Недим, Јосеф Марко, Марковић Горан: *Уставно право Босне и Херцеговине*, Фондација Конрад Аденауер, Сарајево, 2012.
- Агенција за статистику БиХ, Саопштење, *Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013*; доступно на: http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf (приступљено 29.03.2014)
- Амандмани XXVII-LIV (Волфганг Петрич), *Службене новине ФБиХ*, бр. 16/02, 28. април 2002.
- *БиХ у бројевима*, Агенција за статистику БиХ, Сарајево, 2012. године, http://www.bhas.ba/tematskibilteni/ВН_u_brojkaма_hr.pdf, приступљено 09. 09. 2013. године)
- Видаковић Миладин (за издавача): *Српско грађанско вијеће Покрет за равноправност у Босни и Херцеговини*, управни одбор, Девета извештајно-изборна скупштина СГВ-ПР у БиХ, Сарајево, 01. 06. 2010.
- Централна изборна комисија Босне и Херцеговине, „Оверене кандидатске листе за учешће на локалним изборима који се одржавају 07. октобра 2012. године“, *Дневни лист*, Мостар, 21. 08. 2012.
- Домазет Жељка: „Од 160 000 Срба у Сарајеву остало 8 000“, *Глас Српске*, Бања Лука, 04. 04. 2012; http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Drago-Kovac-Od-160000-Srba-u-Sarajevu-ostalo-8000/lat/75082.html (приступљено 20. 05. 2013)
- Кулага Ведрана: „У ФБиХ се вратило свега осам посто Срба“, *Глас Српске*, Бања Лука, 20. 04. 2012.
- Кузмановић Рајко, Зуковић Љубомир, Јањић Васкрсија, Мирјанић Драгољуб, Реметић Слободан, Бранковић Драго, Савић Снежана, *Република Српска; двадесет година развоја; достигнућа, изазови, перспективе*, Академија наука и уметности Републике Српске, Бања Лука, 2012.
- Марић Боро: „Провратак Срба; Завршен процес територијалне хомогенизације“, *Политика*, 14. 06. 2009,
- <http://www.politika.rs/tubrike/Tema-nedelje/povratak-srba/BiH-Zavrshen-proces-teritorijalne-homogenizacije.lt.html> (приступљено 09. 09. 2013)
- Мујакић И. Мухамед: „Локална самоуправа у Федерацији Босне и Херцеговине“, *Хрватска јавна управа*, год. 10 (2010), бр. 4, стр. 1045–1058
- Нурковић Рахман: *Урбана географија свијета*, Плањак, Тешањ, 2012.

- Омерагић Данијел: “Како нацртати тигрову кожу“, *Ослобођење*, Сарајево, 10.03.2012. године, стр. 28–31
- Пејановић Ратко: *Рад Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ Мостар 1995–2010*, Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Мостар, 2011.
- Ранчић Хазим, Смајовић Ахмет, Хасанагић Ениса: *Устав Тузланског кантона, неслужбени, пречишћен текст*, Служба Скупштине Тузланског кантона, септембар 2005. године; <http://www.skupstinatk.kim.ba/b/s/ustavTK.pdf> (приступљено 09. 09. 2013)
- Статут Града Сарајева, пречишћен текст, *Службене новине Кантона Сарајево*, бр. 34/08, доступно на: <http://www.sarajevo.ba/ba/files/statut%20grada%20sarajeva.pdf> (приступљено 09. 09. 2013)
- Терзић А.: „Ново Градско вијеће почетком марта“, *Ослобођење*, 22. 02. 2013, стр. 30.
- Терзић Алмир: „СДП већина у српском, СДА већина у бошњачком клубу“, *Ослобођење*, 10. 11. 2010. године; <http://sr.scribd.com/doc/41882256/Oslobo%С4%91enje-broj-22944-10-11-2010> (приступљено 20. 05. 2013)
- *СПКД Просвјета – период од 1993 до данас, ”Ослањајући се на традицију прошлости, пловимо у свијетлу будућност”*,
- (доступно на: http://www.prosvjeta.com.ba/prosvjeta/bosanski/o_nama/period1993_danas.html, приступљено 29.03.2014.)
- Устав Федерације Босне и Херцеговине, доступно на: (http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html, приступљено 09. 09. 2013)

Marko R. Mijatovic

POLITICAL REPRESENTATION OF SERBS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Resume

Normatively speaking, but within the domain of political practice as well, there is a constitutional liability of political representation of the Serbs in the Federation of Bosnia & Herzegovina as one of three constituent peoples. The very model of political representation has its grounds in the parity between the constituent peoples, based on the results of the last pre-war census held in 1991. The Serbs, among other things, have a seat of the Vice President of the Federation of Bosnia & Herzegovina, Deputy Chair-

man of the House of Representatives of the Parliament in the Federation of Bosnia & Herzegovina, their own club in the House of Peoples of the Parliament in the Federation of Bosnia & Herzegovina, as well as right to representation in the Government of the Federation of Bosnia & Herzegovina.

In this context, the constitutional amendments implemented in Bosnia & Herzegovina in 2002 were of particular significance, when the Serbs regained the status of a constituent people in the Federation of Bosnia & Herzegovina. Also, these constitutional amendments had their reflection in the adjustment of cantonal constitutions as well as the Statute of the capital Sarajevo, among other things. In light of war events, the number of the Serbs in the Federation of Bosnia & Herzegovina reduced rapidly. The return of the Serbs to the areas of the Federation of Bosnia & Herzegovina was of various intensity, reaching large scales in the post-war period only in the area of Canton 10 – Livno and a part of Una-Sana Canton, whereas other areas and larger cities remained almost completely unpopulated by them. All of this led to the fact that the Serbs were to a lesser degree represented in the political and other institutions of the Federation of Bosnia & Herzegovina (entity and local administration, cantonal authorities, local self-governments), except for the highest political forums – one of two Vice Presidents of the Federation of Bosnia & Herzegovina, Deputy Chairman of the House of Representatives of the Parliament in the Federation of Bosnia & Herzegovina, the Club of Serb Delegates in the House of Peoples of the Federation of Bosnia & Herzegovina, Government of the Federation of Bosnia & Herzegovina, when compared to their share in population according to the results of the last pre-war census in 1991. At the same time, they were represented in these institutions in accordance with the present estimates of their proportional share in the population of this entity in Bosnia & Herzegovina.

Serbian parties, which primarily act in the Republika Srpska, are involved in the political life of the Federation of Bosnia & Herzegovina, but the Serbs are also involved in the activities of the political parties from the Federation of Bosnia & Herzegovina, most of all the Social Democratic Party of Bosnia & Herzegovina. Beside political organization in the Federation of Bosnia & Herzegovina, activities of the Serbian culture and charity institutions, non-governmental organizations, as well as Serbian Orthodox Church play an important part.

Keywords: Serbs, political representation, Bosnia and Herzegovina, Federation of Bosnia and Herzegovina.

Овај рад је примљен 23. јануара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. марта 2015. године.

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

73

Вишња Станчић

ФИЛОЗОФСКИ ТЕМЕЉИ ЛИБЕРАЛИЗМА

85

Радослав Гаћиновић

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ КАРАКТЕР
УНУТРАШЊИХ СУКОБА

103

Бранко Надовеза

ПОЛИТИЧКА МИСАО НИКОЛЕ СТОЈАНОВИЋА О
ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

121

Драган Ж. Марковић

СВОЈИНСКИ ОДНОСИ И ДЕМОКРАТИЈА

Свето Пурић, Небојша Петровић

ЗАШТИТА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ
ОД НЕТРЖИШНИХ РИЗИКА

*Вишиња Станчић**
Институт за политичке студије, Београд

ФИЛОЗОФСКИ ТЕМЕЉИ ЛИБЕРАЛИЗМА**

„...Многи одлучујући политички догађаји у XX веку, а нарочито јачање национализма и, однедавно, разних врста фундаментализма, нарочито после слома совјетске државе, затим интензивирање улоге етничке и верске искључивости у вођењу ратова и формирању држава- потпуно су супротни очекивањима свих политичких филозофија заснованих на Просвећености.”¹⁾

Џон Греј

Сажетак

У овом раду аутор се најпре бави разматрањем филозофских претпоставки либерализма, односно настојањем либералних мислилаца да свој захтев за важењем либералних принципа и своју приврженост либералним вредностима заснују на универзалним аргументима. У оквиру либералне традиције, коју одликује богата историјска разноврсност, издвајају се три посебне струје у образлагању либералних принципа: учење о природним правима, утилитаристичка теорија и уговорни приступ. У раду се даље разматрају специфичне аргументације ових приступа у испити-

* Истраживач сарадник

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Џон Греј, *Либерализам*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 120.

вању сопствених темеља, као и њихови евентуални недостаци. Други део рада посвећен је испитивању односа либералне теорије и просветитељског покрета, односно вредности и постулата које ове две интелектуалне традиције деле. С обзиром на специфичну концепцију човека и историје, на којој су ове две традиције утемељене, разматра се у којој мери се либерализам као доминантна политичка теорија модерног доба ослања на идеје не мање утицајног и значајног покрета Просветитељства.

Кључне речи: либерализам, Просветитељство, теорија природних права, утилитаризам, методолошки индивидуализам, морални индивидуализам.

ТРАГАЊЕ ЗА ТЕМЕЉИМА

Либерализам, за који можемо рећи да се јавља као интелектуални покрет у посттрадиционалном друштву Европе, представља доминантну политичку теорију модерног доба, а као што истакнути енглески филозоф Џон Греј (John Gray) истиче: „Његови постулати су најспецифичније карактеристике модерног живота-самосталан појединац са својим интересом за слободу и приватност.”²⁾ Оно што нам сваки историчар идеја упорно понавља јесте то да је за дубље разумевање било које интелектуалне традиције или политичког покрета неопходно разматрати историју саме идеје, односно њено порекло у одређеним политичким, културним и економским околностима, као и даљи историјски развој, који је нужно обележен интеракцијом и суочавањем са опонентским ставовима.

Можемо рећи да се либерализам јавља као реакција на специфичне кризе друштвено-политичких поредака у којима је настао. Као интелектуална традиција либерализам се најпре јавља у Енглеској у XVII веку, као израз идејне борбе против режима апсолутне монархије, резултујући победом парламентарних снага у Славној револуцији 1688. године и успостављањем уставне, парламентарне монархије. У делима релевантних енглеских мислилаца Џона Лока (John Locke) и Томаса Хобса (Thomas Hobbes) који су стварали у XVII веку наилазимо на идеје које изражавају модеран индивидуалистички поглед на свет (на супрот традиционалном организацијском), на коме се заснива либерална традиција. Лок се у

2) Џон Греј, *Либерализам, op. cit.*, стр. 109.

својим делима залагао за интелектуалну и економску слободу, које представљају кључне постулате либерализма. Оно што је за Хобса била чињеница - појединац са својим личним партикуларним интересима, либерализам је претворио у своју норму. У средишту индивидуалистичких теорија налази се суверени појединац са својим правима и интересима, који претходи успостављању друштва, па се тако може рећи да методолошки индивидуализам (насупротив методолошком колективизму) представља један од најважнијих конститутивних принципа либералне теорије.

Иако су се, дакле, либералне идеје јавиле у XVII веку, сам израз 'либералан' почиње да фигурира тек у XIX веку, тако што је 1812. године једна шпанска партија названа '*liberales*'.³⁾ Либерални покрет јавио се као реакција на доктринарни конфликт, односно плурализам погледа на свет који је обележио период након појаве Реформације у XVI веку праћене суровим верским ратовима. Када је реч о самој генеалогiji либерализма, индикативно је поменути становиште Џона Ролса (John Rawls) који почетак либералне традиције везује за појаву Реформације: „Историјско порекло политичког либерализма (и либерализма у општијем смислу) је реформација и оно што је уследило после ње, укључујући и дуготрајна спорења о верској толеранцији у XVI и XVII веку. То је почетак нечега што личи на модерно схватање слободе савести и слободе мисли.”⁴⁾ Реформација је, како даље истиче Ролс, довела до верског плурализма, који је подстакао вредносни плурализам у другим сферама, а тај плурализам ће почевши од краја XVIII века постати трајно обележје културе. Либерализам је, дакле, прихватио протестантско наслеђе које се огледа у праву на индивидуално тумачење, а пандан ове слободе бирања вероисповести у економској сфери јесте слобода остваривања сопственог интереса, која представља још један од дистинктивних постулата либералне теорије.

Теоретичари либерализма су од самог настанка либералне теорије, коју одликује богата историјска разноврсност (која представља инхерентну карактеристику свих филозофских идеја), трагали за филозофском основом либерализма. Трагали су, дакле, за темељом либералних вредности и принципа, настојећи да либералне захтеве заснују на универзалним аргументима, како би се они односили на цело човечанство, а не само на специфичне политичке

3) *Ibidem*, стр. 7.

4) Џон Ролс, *Политички либерализам*, Филип Вишњић, Београд, 1998, стр. 22.

заједнице. Како Џон Греј истиче: „Још од своје појаве као специфичне струје мисли и праксе у раномодерној Европи, либерализам није престајао да се бави испитивањем сопствених темеља. Као покрет успостављен да доведе у питање многе традиције друштава у којима је настао, либерализам није могао остати задовољан представом о себи по којој је он само епизода у авантури модерности.”⁵⁾

У оквиру либералне традиције издвајају се три посебне струје у образлагању либералних принципа.⁶⁾ Најпре се јавља учење о природним правима као филозофска претпоставка либерализма, а представници оваквог схватања јесу Џон Лок (John Locke) и Роберт Нозик (Robert Nozick). Према овом учењу човек поседује по природи, и тиме независно од своје воље, а нарочито од воље других, одређена индивидуална права: право на живот, слободу и својину. Ова права су заснована на самој људској природи, па су самим тим предуговорна, што значи да не зависе од специфичне моралне заједнице или правног поретка, него имају морални примат у односу на било коју друштвену и политичку институцију. У том смислу ова права су *природна, универзална и неотуђива*.

Природна права представљају захтеве појединаца у односу на друга људска бића, а најпре у односу на државу, па се тако захтев за успостављањем граница власти оправдава позивањем на специфичну концепцију људске природе, односно позивањем на изворно људско стање које се карактерише као стање слободе и једнакости. Овакво схватање изражено је у *Декларацији независности* из 1776. године, као и у *Декларацији о правима човека и грађанина* из 1789. године, која представља један од кључних докумената Француске револуције. Овом декларацијом афирмисан је темељни принцип либерализма - принцип ограничене државе чија се функција састоји у заштити индивидуалних права: „Циљ сваког политичког удруживања је очување природних и незастаривих права човека.”⁷⁾ Захтеви ових декларација, које су настале у специфичним политичким заједницама, односе се на сва људска бића као таква, у чему се огледа њихова тежња ка универзалности.

Иако је учење о природним правима које претендује на универзално важење неспорно значајно, најпре као побуна против ап-

5) Џон Греј, *Либерализам*, *op. cit.*, стр. 65.

6) *Ibidem*, стр. 65.

7) Наведено према: Норберто Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 24.

солутистичких институција у време свог настанка у XVII веку, а затим и као алтернативна теорија у односу на морални релативизам у XX веку, поставља се питање да ли се оваквој концепцији људске природе и друштва могу упутити извесне примедбе. Најпре, потенцијалне тешкоће теорије о природним правима тичу се самог покушаја да се специфична моралност, у приватној или јавној политичкој сфери, заснује на одређеном схватању људске природе. Свака концепција људске природе инхерентно је обележена произвољношћу, јер није могуће са сигурношћу саставити коначну листу специфичних људских карактеристика, око које би се сложиле све свеобухватне филозофске, религијске или моралне доктрине. Још једна, не мање значајна, слабост оваквог приступа огледа се у могућности да, услед вишеструкости права, појединачна права дођу у међусобни сукоб. Људски циљеви и вредности су рационално несамерљиви, па је тако несводљиви плурализам вредности трајно и инхерентно обележје комплексне људске моралности.

Утилитаристичка теорија представља струју либерализма која пориче постојање природних права, нудећи другачију филозофску претпоставку либерализма. Најистакнутији представник оваквог схватања јесте Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill) који је, наглашавајући како се постојање природних права која претходе институцији власти не може доказати, поставио начело корисности, односно највеће среће као критеријум којим треба да се руководе они који владају. Овај врховни принцип корисности заснован је на објективном сазнању да људи теже задовољству и избегавају бол, па је тако примарна функција државе остварење највеће среће за највећи број својих грађана.

Из овога следи да је ограничење слободе легитимно уколико доприноси општем благостању. Слабост утилитаристичке позиције огледа се, дакле, у томе што слобода и опште добро представљају вредности, односно циљеве који могу доћи у међусобни сукоб. У том случају индивидуална слобода је вредност која бива ограничена зарад врховног принципа опште добробити, и то је импликација која не може бити оправдана са становишта класичне либералне теорије. Сам Мил, међутим, у свом чувеном делу *О слободи* изражава неконзистентан став у односу на то да ли слобода представља само инструменталну, или пак и интринсичну вредност, па тако наилазимо на два различита оправдања слободе.⁸⁾ Он

8) Џон Стјуарт Мил, *О слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1988, стр. 114.

говори о слободи као инструменталној вредности, користећи утилитаристичку аргументацију која подразумева општу самерљивост људских циљева, захваљујући томе што постоји јединствени критеријум, принцип корисности, за процењивање вредности. Поред оваквог оправдања слободе, у Миловом делу наилазимо и на помало поетичну апологију индивидуалне слободе, у којој он истиче интринсичну вредност испољавања индивидуалности, односно вршења избора, чак и када је за појединца корисније да буде патерналистички вођен. Оваквим својим приступом Мил је ублажио тензију између либералног принципа моралног индивидуализма и моралног колективизма класичне утилитаристичке теорије.

Насупрот колективистичким импликацијама утилитаристичке теорије, уговорни приступ у сфери образлагања либералних принципа представља индивидуалистичку одбрану либералног поретка. Поред овога, слабост утилитаристичког приступа огледа се и у томе што ми не можемо да имамо потпуни увид у то шта производи корист, односно доводи до општег благостања. Најистакнутији представник уговорног приступа Џон Ролс залаже се за класични либерални принцип највеће једнаке слободе, који у утилитаристичкој теорији бива ограничен.⁹⁾ У односу на учење о природним правима, уговорни приступ одбацује тезу о универзалности природних права.

Ролсово оправдање либералних принципа, који конституишу политичку заједницу и представљају основну структуру друштва, заснива се на уговорној природи ових принципа. Појединци бирају ове принципе, несвесни својих специфичних концепција доброг живота, односно не знајући у ком су положају у друштву. С обзиром на овакву фер процедуру избора конститутивних политичких принципа, Ролс сматра да су на тај начин изабрани принципи рационални за све. Значајна предност оваквог приступа састоји се у томе што се полази од чињенице постојања мноштва свеобухватних филозофских, религијских и моралних доктрина, односно постојања мноштва рационално несамерљивих погледа на свет.

Уговорни приступ, дакле, прихвата чињеницу моралног разилажења.¹⁰⁾ Поставља се, међутим, питање да ли се и оваквом

9) Џон Ролс, *Теорија правде*, ЦИД, Службени лист СРЈ, Подгорица, 1998.

10) О проблему моралног разилажења и његовим импликацијама видети детаљније у: Вишња Станчић, „Проблем моралног разилажења - етички и културни релативизам”, *Култура полиса*, год. IX (2012), бр. 19, стр. 51-61.

приступу образлагања либералних принципа могу упутити извесне примедбе. Иако Ролс ове принципе сматра рационалним за све, на основу саме фер процедуре њиховог избора, ипак се не ради о дедуктивној нужности, која се захтева уколико постигнути консензус није само *modus vivendi*, који Ролс жели да избегне. Да би избегао овакву провизорност либералних принципа, Ролс мора да претпостави историцистичку одбрану либерализма, по којој једино либералне институције доприносе благостању и на основу тога бивају фаворизоване.

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

Од свог настанка, па надаље кроз векове, либерална традиција трагала је за својим потврђивањем и утемељењем у различитим филозофијама, односно теоријама морала. Без обзира на богату историјску разноврсност, има основа говорити о јединству либералне традиције.¹¹⁾ Можемо рећи да је специфична концепција човека и друштва, која је по свом карактеру модерна, оно што одликује различите варијанте либералне теорије. Либерална концепција човека и друштва је *индивидуалистичка*- зато што наглашава морални примат индивидуе у односу на било коју друштвену или политичку институцију; она је затим *универзалистичка*- захваљујући тези о моралном јединству људских бића, и ирелевантности специфичних историјских и културних форми; и најзад она је *мелиористичка*- јер истиче могућност побољшања и усавршавања друштвених институција и политичких уређења, као и општег напретка. Ова последња карактеристика чини либерализам активистичком филозофијом *par excellence*.

На основу овога можемо закључити о зависности либерализма од специфичног схватања човека и историје. Либерална теорија ослања се на концепцију човека као прогресивног бића, која даље имплицира мелиористичку филозофију историје, па се тако показује повезаност између антрополошких и историјских елемената. Захтев за универзалношћу и мелиористичка филозофија историје јесу две идеје конститутивне за либерализам, које се ослањају једна на другу. Захтев за универзалним важењем либералних принципа утемељен је на њиховој заснованости на разуму, док се мелиористичка филозофија историје огледа у тези о могућности

11) Џон Греј, *Либерализам, op. cit.*, стр. 9.

усавршавања људског живота кроз употребу критичког разума, односно тези о либералним институцијама као јединим за побољшање људског живота.

Мелиористичка филозофија историје, карактеристична за либералну теорију, представља једну од најважнијих идеја Просветитељства. Како истиче Џон Греј: „У другој половини XVIII века историја либерализма у континенталној Европи и ширење Просвећености морају се посматрати као аспекти једне и исте струје мишљења и праксе.”¹²⁾ Овде се намеће питање о томе какав је однос између филозофије либерализма и Просветитељства, и да ли се ови интелектуални покрети могу у потпуности поистоветити.

Како се наводи у *Енциклопедији политичке културе*: „Просветитељство је побуна против принуде спољашњих ауторитета, залагање за духовну слободу, за одбрану аутономије или самоодређења човека.”¹³⁾ У овој прегнантној формулацији, односно дефиницији Просветитељства, садржани су елементи који су по свом карактеру како либерални (духовна слобода, односно морална аутономија), тако и демократски (политичка аутономија). Институције за које се залажу како либерална, тако и просветитељска традиција јесу: владавина закона¹⁴⁾, примат индивидуалних права, као и уставом ограничена власт. Вредности које ове две традиције истичу као своје постулате јесу: слобода, култ разума и науке, као и идеја прогреса.

Вера у врхунску вредност разума и науке, коју деле либерални и просветитељски интелектуални покрет, ослања се на беконовско обећање да ће критичка употреба разума и развој науке обезбедити материјални, културни и, напokon, морални прогрес. У том смислу, напредак просвећености водиће општем напретку човечанства, а сва зла у друштву посматрају се као последица одсуства просвећености. Теза о самоусавршавању човечанства кроз примену разума имплицира тезу по којој, како Џон Греј истиче: „Ништа у људској природи и људској средини не спречава остварење једног друштва у коме су сва природна зла сузбијена, а вечите људске лудости- рат, тиранија, нетрпељивост- укинута.”¹⁵⁾

Иако, дакле, идеја прогреса заснованог на критичкој употреби разума, јесте део либералне традиције, битно је напоменути да

12) *Ibidem*, стр. 31.

13) *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 943.

14) Владавина закона, а не људи- представља дистинктивни принцип либерализма.

15) Џон Греј, *Либерализам, op. cit.*, стр. 33.

нису сви теоретичари либерализма делили овај оптимизам. Примера ради, Дејвид Хјум (David Hume) и Адам Смит (Adam Smith) представљају ауторе који су истицали присуство ирационалних фактора у човеку и друштву. Либерално схватање историје, претежно мелиористичко, запало је у кризу почетком XIX века, са појавом песимистичке теорије Томаса Малтуса (Thomas Robert Malthus), по којој количина природних добара не расте у сразмери са повећањем броја становника. Либерални мислиоци XIX века, попут Констанана (Benjamin Constant), изражавали су сумњу у могућност бесконачног напретка. Значајно је, такође, поменути Милову идеју по којој људи више неће бити опседнути богатством након достизања одређеног степена производње и благостања, „па ће се отворити могућност за једну богатију духовност и племенитију етику.”¹⁶⁾ Овај Милов аргумент, како Шелдон Волин (Sheldon Wolin) напомиње: „Означава инверзију једног од основних либералних постулата у историји: уместо схватања да се морални и интелектуални прогрес заснивају на непрестаном материјалном напретку, овде се истински прогрес повезује са престанком материјалног раста.”¹⁷⁾ Кант (Immanuel Kant) је, такође, истицао да напредак науке не води и напретку морала, иако је саму идеју напретка сматрао регулативном идејом историјског процеса, а напредак просвећености посматрао као напредак човечанства.

Америчка (1776) и Француска револуција (1789), која се сматра кулминацијом Просветитељства¹⁸⁾, представљају тежњу за остварењем како кључних либералних, тако и демократских постулата. Можемо рећи да су ове револуције додале демократију на листу вредности за које се залаже либерализам. Оно што, међутим, раздваја либерални и просветитељски покрет, јесте реакција либералних мислилаца након искустава Француске револуције. „Револуционарни Терор навео је либералне мислиоце да преиспитају оптимизам и рационализам Просветитељства и одбаце тоталитарну теорију демократије.”¹⁹⁾ ‘Експеси француске Просвећености’, како наводи Џон Греј: „Разочарали су либералне наде у демократију и појачали страх од народног суверенитета.”²⁰⁾

16) Шелдон С. Волин, *Политика и визија*, „Филип Вишњић”, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 367.

17) *Ibidem*, стр. 367.

18) *Енциклопедија политичке културе*, *op. cit.*, стр. 945.

19) Џон Греј, *Либерализам*, *op. cit.*, стр. 35.

20) *Ibidem*, стр. 35.

* * *

Разноврсност погледа на свет, која је изнедрила либерални покрет на почетку модерног доба, није постала мања, већ и даље постоји, насупрот очекивањима свих политичких филозофија заснованих на Просвећености. „Дубоки доктринарни конфликти су још од појаве хришћанства постали важни: просветитељско обећање да ће напредак знања водити разрешењу доктринарних конфликта није се испунило.”²¹⁾ Овакво просветитељско обећање засновано је на вери у могућност формулисања једне рационалне моралности. С обзиром на, како се показало, немогућност оваквог рационалног реконструисања моралности, поставља се питање да ли је либерализам остао без темеља. У том смислу конзервативистичка критика либералних идеја може да послужи као корекција карактеристичних либералних илузија. Ова критика односи се на претераност либералних нада у људски разум, односно претераност либералног рационализма, као и на идеју прогреса.

ЛИТЕРАТУРА

- Бобио, Норберто, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
- Волин, Шелдон С., *Политика и визија*, „Филип Вишњић”, Службени гласник, Београд, 2007.
- Греј, Џон, *Либерализам*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- Мил, Џон Стјуарт, *О слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1988.
- Ролс, Џон, *Политички либерализам*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Ролс, Џон, *Теорија правде*, ЦИД, Службени лист СРЈ, Подгорица, 1998.
- Станчић, Вишња, „Проблем моралног разилажења - етички и културни релативизам”, *Култура полиса*, год. IX (2012), бр. 19, стр. 51-61.
- Станчић, Вишња, „Ролсова идеја јавног ума”, *Српска политичка мисао*, 2/2013, стр. 47-59.

21) Видети шире о овом проблему у: Вишња Станчић, „Ролсова идеја јавног ума”, Српска политичка мисао, 2/2013, стр. 47-59.

Visnja Stancic

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF LIBERALISM

Resume

Liberalism is dominant political theory of the modern epoch which is characterized by methodological individualism, moral individualism and specific understanding of human being and history. These anthropological and historical elements of liberal theory are influenced by each other. Due to its rich historical diversity, relevance and enormous influence, it is of crucial importance to examine philosophical foundations of liberal theory. Throughout history liberal thinkers have been trying to make liberal principles based on universal arguments. Within the liberal tradition there are three distinct approaches regarding this issue: theory of natural rights (moral rights to life, liberty and property), utilitarianism theory and contractual approach. Since some liberal ideas are based on the philosophy of Enlightenment, it is also important to enquire relationship between these two intellectual traditions which cannot be identified with each other.

Keywords: liberalism, Enlightenment, the theory of natural rights, utilitarianism, methodological individualism, moral individualism.

*Радослав Гаћиновић**
Институт за политичке студије, Београд

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ КАРАКТЕР УНУТРАШЊИХ СУКОБА**

Не волим насиље, мислим да је то
знак слабости и неразумног расуђивања.

То је и начин да се људи отјерају у зло.

Меша Селимовић, Дервиш и смрт

Сажетак

Унутрашњи сукоби представљају латентну опасност за систем безбедности демократске државе. Превентивно деловање уз примену стратегије одвраћања и стратегије узвраћања значајно утиче на спречавање настанка унутрашњих сукоба у савременим условима. Овај рад има циљ да укаже на опасност од свих врста унутрашњих сукоба по капацитет система безбедности модерне државе, а посебно на опасност од етничких и верских сукоба. Појам и врсте унутрашњих сукоба, за разлику од међународних сукоба, у којима се као ратујуће стране појављују државе, унутрашњи сукоби одигравају се унутар једне државне територије, између антагонистичких група, држављана те исте државе. То се по правилу дешава када се на челу државе нађе влада неспособна да контролише ситуацију и усмери политичке процесе у правцу мирољубивог решења спора. Узроци унутрашњих сукоба могу бити веома различити: класне супротности, национално угњетавање, верска нетрпељивост, племенска хете-

* Научни саветник

** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

рогеност итд. Унутрашњи сукоби могу се кретати у распону од обичних побуна и стварања једне психозе затегнутости, војних пучева, државних удара, изолованих и спорадичних аката насиља па до грађанских ратова ширих размера.

Кључне речи: Унутрашњи сукоб, држава, верски сукоб, етнички сукоб, безбедност, демократија.

У српском језику реч „сукоб“ има више значења: „опречност“, „размимоилажење супротних гледишта (интереса)“, „спор“, „свађа“, „непријатељски оружани судар“, „окршај“ и сл.¹⁾ Основе филозофског схватања сукоба поставио је Хераклит.²⁾ Све се непрекидно мења и свака промена представља средину између два супротна стања. Сукоб је општа појава и све се рађа у сукобу и нужношћу. Без сукобљавања нестало би развитка. Јединствена, постојана подлога непрекидног постајања и нестајања свега јесте ватра „и то вечна ватра као фина и флуидна прасупстанција, коју ваља строго разликовати од обичне видљиве ватре“.³⁾

Најзначајнија социолошка истраживања сукоба (*Conflict studies*)⁴⁾ настају после Другог светског рата у радовима истакнутих социолога Луиса Козера, Кенета Болдинга, Ралфа Дапрендофа, Рејмона Арона, и др., који сукобе почињу изучавати на нивоу друштвених група, друштвених структура и институција, класа, политичких партија и покрета, верских, етничких и културних целина и држава. Предмет тих истраживања су и револуције и грађански ратови, индустријски, етнички и верски сукоби, покрети отпора, рат, империјализам, и друштвени покрети. Ова истраживања су изузетно важна јер су првенствено усмерена анализи понашања учесника у сукобима са становишта постизања успеха у њему. Средином XX века социолошка мисао о друштвеним сукобима, усмерена је на изградњу тзв. „конфликтних модела“ (*Conflict studies, Conflict Analysis*), чије је тежиште усмерено на критику структурално-функционалних објашњења сукоба и настојање да се промене унутар друштвених система објасне не само категоријама „сарадње и интеграције“, „тензија и напетости“ већ и помоћу „про-

1) Реч је о речнику *Синонима и сродних речи српскохрватског језика*, Свезнање, Београд, 1974. у *Речнику српскохрватског књижевног језика*, Матице српске, 1967.

2) Хераклит, *Фрагменти*, Графос, Београд, 1979, стр. 11.

3) Вишњић, Д., *Научна изграђеност теорије стратегије* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2003, стр. 48-54.

4) Bouldin, Kenneth, *Conflict and Defense: A General Theory*, Harper & Brothers, New York, 1962.

тивречности и сукоба“ који могу имати и позитивне и негативне последице. На развој ових приступа утицале су и савремене социолошке теорије функционализам, феноменологија, и др. Коначно, 70-те године XX века представљају најзначајнији период у области истраживања сукоба, посебно после развоја дијалектичког модела и теорије сукоба. Ови теоријски приступи посматрају друштвене сукобе кроз ширу анализу интереса, вредности, друштвене моћи и социјалне неједнакости; основних узрока сукоба; услов и процеса који генеришу сукобе; тока, ефеката и спољних фактора који утичу на интензитет друштвених сукоба и начина њиховог разрешавања.⁵⁾ Унутрашњи сукоби представљају латентну опасност за функционисање државе и друштва. Најчешћи извори унутрашњих сукоба су неједнакости у друштвеном положају појединаца и група, одакле произилази супротстављеност њихових интереса. Сами интереси могу бити различите природе: *прерасподела дохода и националног богатства; прерасподела моћи и стицање било које врсте доминације; остваривање „мисије“ (историјске, националне, верске, културне); освајање туђе територије или одбрана своје у случају рата; битна промена друштвених односа(у случају револуције) или очување statusa quo*, итд. О суштини и изворима унутрашњих сукоба постоје три гледишта: У *биологистичким* интерпретацијама ти се извори налазе у егоистичности и агресивности саме људске природе, па су сукоби облик испољавања агресивности. *Психологистичка* схватања, нагласак стављају на неадекватну или непотпуну социјализацију као и на анксиозност и фрустрираност појединаца или групе па су сукоби, заправо, начин ослобађања или пражњења напетости. *Социолошка* схватања полазе од друштвене условљености сваког па и најличнијег сукоба.

Унутрашњи сукоби се воде унутар територије над којом легална власт има територијалну супрематију, између држављана над којима држава има персоналну супрематију, што значи да унутрашњи сукоби улазе у круг унутрашње надлежности држава. Прибегавање насиљу, у виду мењања постојећег стања и евентуалног преузимања власти, сви правни системи света унутрашње сукобе квалификују као кривично дело, без обзира на позадину и мотиве сукоба. Легална влада са својом оружаном силом иступа у име одбране својих уставних права, а побуњеници се кажњавају

5) Младен Бајагић, *Изазови и претње у измењеном контексту безбедности* (докторска дисертација) Факултет политичких наука, Београд, 2006, стр. 193.

на основу кривичног права. Другим речима, у унутрашњем сукобу стране у сукобу нису у једнаком правном положају.⁶⁾

УНУТРАШЊИ СУКОБИ КАО ДРУШТВЕНЕ ПОЈАВЕ

Сукоби, као друштвене појаве, настају као комплекс процеса и односа између унутардржавних субјеката, чији су интереси, вредности и потребе дијаметрално супротстављени и не могу се усагласити кроз процесе сарадње. За разумевање суштине тих процеса битно је да се на бази теоријских знања о сукобима и познавању конкретног стања они могу што поузданије процењивати и предвиђати ради ефикаснијег и прагматичнијег деловања било ког субјекта у државним и међународним оквирима.⁷⁾

Корени теоретских разматрања о природи (друштвених) сукоба сежу у античко доба и филозофска разматрања Хераклита, Платона и Аристотела, а даљи развој теорије о сукобима везан је за телолошка, природноправна, геополитичка и малтузијанска тумачења друштвених сукоба.⁸⁾ Међутим, тек са развојем социологије и психологије као посебних наука развили су се значјнији научно-методолошки и теоријски правци о истраживању феноменологије сукоба. У зависности од различитих чинилаца, ови приступи се деле, у најопштијем смислу, на психолошке и социолошке, где је подела заснована на томе да ли се узроци сукоба налазе у природи човека или његовим друштвеним структурама и институцијама, односно да ли се сукоби анализирају са становишта појединаца или сазнања о њиховом колективном понашању (групе, институције, заједнице, културни системи и сл.). Ипак, ова подела у савременим условима није тако стриктна, јер „социолошке студије све више уважавају значај психолошких аспеката и чиниоца у друштвеним процесима и обрнуто, у психолошким истраживањима придаје се све већи значај културним, групним, институционалним и другим факторима у психичком животу појединца“.⁹⁾

6) Смиља Аврамов и Миленко Крећа, Међународно јавно право, 20. изд., *Службени гласник*, Београд, 2007, стр. 589.

7) Љубомир Стаић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 149.

8) Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2007, стр. 169.

9) Rummel, Rudolph J., *Understanding Conflict and War: Societies, Politics and Conflict*, The Free Press, New York, 1996; Види и у: Coser, Louis, *Functions of Social Conflict*, The Free Press, New York - Cohtier-Macmillian Ltd., London, 1996, p. 10.

До сукоба друштвених група долази када оне настоје да остваре супротне интересе, јер њихов покушај остварења од стране једне сукобљене стране често онемогућава остварење интереса друге стране или угрожава њене основне вредности или потребе. Сукоби су често изазвани објективним узроцима и постојаће док буду постојале изражене друштвене противречности савременог света. Зато се са правом може тврдити да се Хераклитова мисао о сукобу, потврђује као закономерност, иако је изречена пре више од два и по миленијума. „*Овај свет (један) исти за сва бића, није уредио нико од богова и нико од људи, него је увек био, јесте и биће вечито жива ватра, која се после одређеног периода гаси*“.¹⁰⁾ „*Пат је отац свих и краљ свих, и он једне избаца на видело као богове, а друге као људе; једне учини робовима, а друге слободнима*“.¹¹⁾

Савремене теорије о друштвеним сукобима могу се класификовати на оне које сукобе схватају као патолошко стање друштвеног организма, или као чињеницу живота појединаца и колективитета, као и теорије које изучавају сукобе као процес (динамичан модел) или одређено стање (статично-еквибријски модел). Поједини аутори их класификују на динамичке теорије (сукобе посматрају као историјску појаву) и стратешке теорије (сукобе посматрају као начин остварења специфичких циљева и интереса одређених група па и целих заједница).¹²⁾ Коначно, шира теоријска изучавања сукоба подразумевају и класификацију са аспекта различитих аналитичких концепта, као што су теорије одлучивања, теорије стратешких игара, погађања, коалиција, комуникациона теорија, теорија представа, итд.¹³⁾

Сукоби се јављају као последица различитих *потреба* (економских, класних, социопсихолошких, расних, верских, националних, политичких) и интереса. Они се одвијају кроз низ међуљудских (међугрупних) односа-интеракција, односа једнакости и/или неједнакости, сарадње и сукоба, „стихијских и вољних односа који мењају друштвени и индивидуални живот појединаца, друштвених група и заједница“.¹⁴⁾ У литератури постоје различита одређења и

10) Хераклит, *Фрагменти*, Графос, Београд, 1979, (фрагмент 30)

11) *Исто*, (фрагмент 53)

12) Rapoport, A.: *Models of Conflict; Cataclysmic and Strategic*, London, 1966, p. 259-287.

13) Младен Бајагић, *Основне безбедности*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2007, стр. 169-170.

14) Видаковић, Јозо, *Друштвени конфликти – Босна и Херцеговина*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2003, стр. 18, 41, 194-195.

тумачења појма сукоба. Сама реч сукоб потиче од латинског израза *conflictus* - конфликт, спор, борба супротстављених идеја или моралних начела.¹⁵⁾

Облици унутрашњих сукоба су веома различити. По једној типологији, која полази од бинарне поделе они могу бити: *насилни и ненасилни; противсистемски и унутарсистемски; општедруштвени и парцијални; међугрупни и унутаргрупни; дуготрајни и ограниченог трајања; латентни и манифестни*. По другом критерију, унутрашњи сукоби могу бити: *класни и унутаркласни; међунационални и унутар-национални; политички (у ужем у ширем смислу), ратни, верски, унутарверски, идеолошки, међугенерациски, унутаргенерациски итд.*

Дуготрајни унутрашњи сукоби су, ситуације које настају из покушаја људи да се супротставе условима у којима се осећају да су угрожени због: *негирања посебног идентитета стране у политичком процесу; одсуства сигурности сопствене културе и вредности и одсуства делотворног политичког учешћа посредством којег се угроженост може уклонити.*¹⁶⁾

Друштвени сукоби су „велике и масовне социјалне акције, односно свесна усмерена, динамична и практична међусобна сукобљавања и борбе колективних друштвених субјеката због значајних и по својој природи ограничених добара“. Суштину сукоба као „стања социјалних интеракција, отворених антагонизама, са конфронтацијом и борбом као основним усмерењима“ чине унутаргрупне и међугрупне борбе, у циљу остваривања међусобно супротних интереса, вредности и ограничених, али битних, ресурса. Та борба може бити „рат без правила, у већој или мањој мери готово увек ограничена ширим социјалним, правним, моралним, верским, техничким или другим нормама и правилима“.¹⁷⁾

Сукоби се разликују по својој природи, интензитету, носиоцима, средствима која се користе, последицама, начинима решавања, окончавања, итд. У складу с тим, класификација сукоба се обично врши на основу различитих критеријума, а најчешћи су према: учесницима – субјектима; интензитету и последицама;

15) Исто, стр. 17.

16) Голенкова, З.Т. „Социјалне неједнакости и социјални конфликти“, Зборник: *Социјални конфликти у земљама транзиције*, Институт друштвених наука и др., Београд, 1996, стр. 25-27.

17) Видојевић Зоран, „Друштвени сукоби као судбинско питање“, *Теме*, Ниш, 1972, стр. 78.

средствима; природи и условима у којима се јављају; и начинима регулисања или решавања. Сукоби се деле и према одређеним специфичностима на доминантне и латентне, насилне и ненасилне, институционализоване и неконтролисане, регионалне и глобалне, идеолошке, економске, сукобе између култура и цивилизација, модернизма и традиционализма, регионализма и унитаризма, сукобе који се могу разрешити, перманентне и неразрешиве сукобе, итд.¹⁸⁾ Полазећи од субјеката – непосредних учесника, сукоби се класификују на интраперсоналне и интерперсоналне, унутар групне и међу групне, унутар државне и међудржавне, односно сукобе на индивидуалном, групном и међународном плану.¹⁹⁾ По последицама које остварују на конкретан политички систем и структуру односа у њему, сукоби се могу калсификовати на „системске“ и „умерене“ сукобе. Истраживање сукоба као специфичних друштвених феномена је од изузетног значаја, како због структуралне превенције, трансформације и разрешења ових сукоба, тако и због постизања трајног мира на подручјима где су се јавили. Основни услов решавања, односно спречавања и/или регулисања друштвених сукоба јесте, пре свега, познавање њихових узрока, услова, мотива и циљева.²⁰⁾ Међутим, Мајкл Браун (*Michael E. Brown*) сматра да ова гледитша о узроцима сукоба не могу објаснити чињеницу „зашто жестоки сукоби избијају на неким местима, а на неким не“, односно „не могу објаснити зашто су неки спорови суровији и теже их је решити него неке друге“. све значајне варијације о појави и интензитету унутрашњих и етничких сукоба“.²¹⁾

Научна анализа узрока сукоба мора се, пре свега, заснивати на историјским и друштвеним (политичким, етничким, верским и идеолошким) условима и чиниоцима, и различитим интересима и циљевима свих учесника у сукобима. Сами узроци сукоба су „устаљени, довољни и нужни, непосредни (економски, политички и др) извори кретања, развоја и промена друштвених сукоба“, тичу се „расподеле друштвених, посебно материјалних вредности,

18) Исто, стр. 81.

19) Boulding, Kenneth, *Conflict and Defense: A General Theory*, Harepr Brothers, New York, 1962, p. 80-105.

20) За разлику од Кенета Болдинга, који користи термин “решавање”, Владимир Гоати се опредељује за термин „регулисање“, јер сматра да реч “решавање“ асоцира на окончање конфликта, што се у друштву веома ретко дешава: Група аутора, *Политичка социологија*, Радничка штампа, Београд, 1978, стр. 328.

21) Младен Бајагић, *Изазови и претње у измењеном контексту безбедности* (докторска дисертација), Факултет политичких наука, Београд, 2006, стр. 196-197.

присвајања власти, друштвене моћи, угледа, престижа, посебно материјалних вредности, присвајање власти, друштвене моћи, угледа, престижа, доминације над људима и стварима, територијама, итд“. Између свих друштвених сукоба постоји висок ниво међузависности, сплет узрока и последица, који се разликују по свом значају, трајању и нужности. С тога се може говорити о узроцима првог, другог и трећег и *n*-тог степена и нивоа, од „конкретне угрожености преко узрочности класе појава (сукоба) до узрочности које важе за систем као целину“. Узроци сукоба могу бити и унутрашњи и спољни, посредни и непосредни (богатство, власт и друштвени статус). Ови узроци се исказују као основне *вредности* и главни, непосредни извори сукоба у сваком историјски познатом друштву.²²⁾

За разлику од међународних оружаних сукоба у којима су главни актери државе (појединачно или у савезу), унутрашњи сукоби воде се на територији једне државе, и то између антагонистичких друштвених група, као што су: социјлане, политичке, националне, етничке, верске, племенске и др.²³⁾ Њихова посебна карактеристика јесте да подразумевају територијалну и персоналну аутономију власти једне државе над припадницима супротстављених друштвених групација и територијалну ограниченост извођења борбених дејстава у оквиру такве државе.²⁴⁾

ЕТНИЧКИ СУКОБИ КЉУЧНИ ПРОБЛЕМ ПОЛИТИЧКОГ И БЕЗБЕДНОСНОГ СИСТЕМА ДРЖАВЕ

Етнички сукоби представљају један од најтежих видова насиља и веома их је тешко опште прихватљиво дефинисати делимично због тежине дефинисања самог придева „етнички“, а делом јер се они изводе у оквиру држава. Због тога, како тврди Јан Вилем Хонинг (*Jan Willem Honing*), највиши проблем јер што „описивање неког сукоба као етничког упућује на предрасуде, изазива интелектуалну лењост, и често даје оправдање за непредузимање акције. Претпоставља се, наиме, да су етнички ратници ирационални, вођени мотивацијама које потичу из магле историје, због чега

22) Исто

23) Вуко Гоце-Гучетић, „Међународноправна заштита учесника у унутрашњим оружаним сукобима“, *Анали Правног факултета у Београду*, јануар-јун 1972, стр. 147.

24) Мирослав Шулаја, *Борци у унутрашњим оружаним сукобима и међународно право*, ИМПП, Београд, 1985, стр. 69.

се етнички конфликти сматрају тврдоглавим, те би требало избегавати интервенције у случају њиховог избијања²⁵⁾ Други проблем о коме пише Хонинг је да термин *етнички* није прави израз за све сукобе који по својој природи нису јасно међудржавни или терористички. Имајући у виду природу неких сукоба (у Алжиру, Сомалији, Сијера Леонеу и др.), Хонинг оцењује да *ако етнички, фундаменталситички или племенски* нису прави придеви да опишу ове конфликте, они деле особину да су сви *унутардржавни*. Њихово идентификовање као таквих указује на проблем, не толико терминологије колико међународног права. Али, овај аутор губи из вида да етнички сукоби не настају само из „магле историје“, већ могу настати у свим временима у више националним заједницама у којима није решено питање етноса. Друго, етничке сукобе скоро увек могу изазвати велике силе у циљу остваривања њихових политичких интереса на одређеном простору и *треће*, етнички сукоби су обично веома брутални са великим бројем жртава и у неким ситуацијама са неограниченим временом трајања.

У анализи савремених унутрашњих сукоба посебно је значајна и подела узрока на *непосредне* и *посредне*. Непосредни узроци настајања и развоја (унутрашњих) сукоба су: унутрашњи фактори и спољни фактори, док у узроке који посредно утичу на појаву и развој сукоба убраја: структуралне, политичке, економске-социјалне и културно-перцептуалне факторе.

Да би се извршила свестрана анализа унутрашњих сукоба, неопходно је дати приказ основних карактеристика етничких и верских (религијских) сукоба, који се, како директно примећују поједини аутори, ретко јављају у чистој форми. У томе смислу, *етнички сукоби* – сукоби између етничких група, произилазе из нетрпељивости или мржње коју чланови једне етничке групе осећају према другој. Етнички сукоби немају опипљиве узроке (шта неко ради), већ неопипљиве (шта је ко).²⁶⁾

Етничке сукобе генеришу различити социо-психолошки елементи (етноцентризам или предрасуде унутар једне групе другачији језик и религија) много изразитије него материјални разлози. У случају да једна етничка група на овим основама крши права друге мањинске групе, долази до дехуманизације мањинске гру-

25) Младен Бајагић, *Изазови и претње у измењеном контексту безбедности*, Докторска дисертација, ФПН, 2006, стр. 193.

26) *Исто*, стр. 194 -197.

пе и кршења њених основних људских права. С друге стране, постојање претње од стране једне групе доводи до кохезије и само-ојачавања друге групе. Међутим, етноцентризам често доводи и до тога да чланови једне групе постану свесни своје неуједињености и да другу групу виде као монолитну, што обично води ка осећању рањивости, и појави освета, чиме се улази у непрекидни круг насиља. Свака страна верује да се бранила, а да је друга страна започела сукоб, због чега је етничке сукобе тешко решити. Скоро сва средства силе која се користе у оваквим сукобима су негативна, а до преговора је тешко доћи. Тако се етнички сукоби растежу, без изгледа за решење.

У две трећине постојећих сукоба *етнички фактор* је одлучујући елемент.²⁷⁾ Насилни сукоби између етничких и националних група у свету и резултирају анархијом у државним системима погођеним тим сукобима. Тренутно у свету постоји врло мало чистих типова сукоба, који су из етно-политичког угла постали структурална особина новог светског поретка. Према неким показатељима, две трећине насилних сукоба од 1985. године до 1996. године су имали доминантан или утицајан етнички карактер. Етнички сукоби су се скоро удвостручили у протеклих десет година, тако да већина актуелних ратова има одлику унутрашњих сукоба, у којима је етнички фактор кључни елемент.²⁸⁾

На почетку XXI века број унутрашњих сукоба је смањен, али су они у многим регионима и даље једна од главних претњи безбедности. Међутим, у теорији су још присутни одређени недостаци у истраживању унутрашњих сукоба, који се огледају, пре свега, у погледу: расветљавања дубинских димензија мотива који покрећу личност или групу на насиље, циљева насилничке групе, врсте насилничких сукоба, способности групе за дуготрајно насилничко деловање према држави и њеним институцијама; по-

27) Етничка заједница је најшири појам, јер се етничко у историји конкретизује као род, као племе, као народ, као нација. Нација је завршни степен етничке еманципације. Наиме, Макс Вебер сматра да је нација јединство етничког и културног. Дакле, крвна веза се респектује, али она није ништа битнија од културне. Вебер мисли, да, што је народ више цивилизован, у нацији већу улогу има културно, а мању етничко. (Радослав Гаџиновић, „Друштвена суштина рата“, *Политичка ревија*, Београд, бр. 4/2009, стр. 86).

28) Од 1945. године до данас од 250 насилних сукоба већина се одвијала у земљама трећег света, са ретким изузецима (бивша Југославија). Само неки су имали карактер међудржавних сукоба - 1995. године између Перуа и Еквадора и 1988. године између Египта и Етиопије, (Младен Бајагић, *Изазови и претње у измењеном контексту безбедности*, Докторска дисертација, ФПН, 2006, стр. 197)

себно узрока и способности да се идентификује и одговори на прве знаке потенцијалног сукоба, са предвиђањем на бази знања главних узрока првих тензија (рано упозорење/рана акција); структурне превенције насилних сукоба; способности конструктивног управљања сукобима као и мировном интервенцијом и „трагање за миром“, односно остваривање утицаја на оквирне макро-политичке услове, да би се обезбедило да се нека оружја и оружани системи ставе ван закона, као и наметањем императива општег разоружања и контроле међународне трговине оружја.²⁹⁾ Међутим, етнички сукоби се могу окончати само: потпуном победом једне стране или привременом обуставом сукоба коју врши трећа страна војном окупацијом.

ВЕРСКИ СУКОБИ И УГРОЖАВАЊЕ КАПАЦИТЕТА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Религија је најдубљи слој у антрополошкој структури човека. Она је понорница која одређује судбоносно социјално и индивидуално понашање људи, чак и тада кад они мисле да су је напустили. Не само да има различитих религиозних типова, него има и различитих типова атеиста с обзиром ког су религијског порекла. Другим речима, постоји атеист муслиманског типа, атеист католичког типа, атеист православног типа. Пре формирања нација постојале су конфесионалне културе, католичка, православна и исламска. На тим конфесионалним културама обликоване су националне културе, српска, хрватска и муслиманска. Вођење дијалога међу религијским заједницама је једна релативно новија појава, а чисто историјски гледано, период сукоба међу различитим религијским традицијама (па и унутар појединих религија), много је дуже трајао. Етнички сукоби често попримају облик *верских сукоба* јер се, уз питање етничке припадности и територијалне проблеме, као централна и највидљивија разлика између група често појављује и религија. Ова чињеница је актуелна и на почетку XXI века, јер су верски *фундаменталистички* покрети последњих година значајно ојачали, чији су сисеми вредности и пракса супротни секуларним политичким организацијама.³⁰⁾ Наиме, религија се

29) Радомир Милашиновић и Срђан Милашиновић, *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 336-337.

30) То се, пре свега, односи на секуларне обичаје као што су правила међународног система, на основу којих су све државе формално једнаке и суверене, било да су њени

често сматра вишим законом од државних закона и међународних споразума. Последица овако супротстављених вредности и праксе „води ка насилним сукобима, који се обично воде у име свих главних светских религија. Мотивисани различитим разлозима, припадници поједних религија по-себно су обележили светску карту насилних сукоба после хладног рата, када се ислам посебно истиче. У многима деловима света исламски фундаменталисти су одбацили вредности западно оријентисаних секуларних држава у корист исламских вредности. Ови покрети, које одликују снажна национална, верска и аутохтона културна осећања, отворено исказују јасна антизападна осећања, усмерена не само против бивших хришћанских колонијалних сила и Европе, већ и због покушаја да се кроз процес глобализације наметне глобална политичка, економска, војна и културна доминација Запада. Они су у више наврата упутили јасну поруку главним протагонистима глобализације која гласи: *ми имамо своју традицију, припадамо другачијим цивилизацијама, верујемо у друге идеале, разликујемо се по верској припадности, и нећемо позападњачење*. Директна последица таквог понашања је у неуважавању цивилизацијске чињенице о националним, културним и верским различитостима и потреби да се оне поштују у међусобном комуницирању. Поред тога, и нетолерантност и охолост креатора „новог светског поретка“ у наметању сопствених вредносних ставова и идеја може се узети као узрок поновног буђења екстремних религијских и политичких идеја, које су брзо нашле своје следбенике широм света (у Авганистану, Јордану, Пакистану, Ирану, Судану, Алжиру, Индији, итд.).³¹⁾

Рат не мора бити непосредно вођен око религијских питања да би, у некој од својих фаза, попримио и одређену религијску димензију. Важност религијске димензије неког сукоба повећава се у сразмери са обимом у коме се религијске структуре поклапају са структурама моћи у некој држави.

Док су у извесним епохама у прошлости доминирали верски сукоби(тј. Ратови вођени из верских разлога, односно ради истребљења неверника или ослобађања од туђе власти група становника своје вере),такве ратове су до краја XVII века постепено

грађани “верници” или “неверници” (*believers or infidels*). Исто, стр. 199.

31) Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2007, стр. 177.

„заменили“ ратови вођени из националних, идеолошких „државних разлога“ или „разлога националне безбедности“ или другим критеријумима дефинисаних ратова. И у сукобима новијег доба религије играју често значајну улогу, поготово када се ради о сукобима држава или група које се разликују по етничким или верским елементима, па и цивилизацијској припадности и карактеристикама.³²⁾

Ако се анализира Хришћанска црква као пример, долази се до сазнања да је Међународна комисија за теолошки дијалог између православаца и римокатолика почела с радом тек 1990 г. Док је период сукоба, раскола унутар хришћанства трајао још од средњег века. Светски савет цркава, водећа међународна организација чији је циљ подстицање дијалога међу хришћанима стара је, пак колико и Уједињене нације. Она је основана тек 1948. године и од тада делује с променљивим успехом. *Период сукоба међу религијама био много дужи од њиховог споразумевања и дијалога.* Читав низ неразјашњених проблема унутар појединих традиција почео се решавати тек када су били иницирани неки озбиљни конфликти између појединих група и појединаца. Сукоб је ту често био неопходан да би дошло до напретка, еволуције унутар појединих религијских заједница. Истовремено, то не значи да је сукоб увек и пожељан, поготово када он води отвореној конфронтацији међу друштвеним заједницама, па и оружаним сукобима и рату.³³⁾

Дакле, у једном општем смислу, могу се разликовати сукоби међу религијама (као што су, на пример, хришћанство и јудаизам или хиндуизам и ислам, или хришћанство и ислам, итд.) од сукоба унутар само једне религије, између појединих вероисповести.

Римокатоличко хришћанство и православље или протестантизам унутар хришћанске цркве). Први сукоби су интер-религијског карактера, док су други интерконфесионални. Када је, пак, о помирењу реч, занимљиво је да, без обзира на то што готово све религије, теоретски, придају велики значај миру међу људима, студије у оквиру друштвених наука су тек релативно недавно почеле да се детаљније интересују за хришћанске цркве и религију уопште.

32) Младен Бајагић, *Изазови и претње у измењеном контексту безбедност*, Докторска дисертација, ФПН, 2006, стр. 194.

33) Неки ратови у историји имали су, наимае, и религијска обележја: нпр: крсташки ратови, или велики верски ратови у западној и централној Европи након реформације. Током тридесетогодишњег рата у Чешкој, од 1618–48 г. Погинуло је чак две трећине становништва (В. Становчић, *Политичке идеје и религија*, Политема, Београд 1999, стр. 211 и даље).

Током осамдесетих и деведесетих година дошло је, пак, до значајније промене у перцепцији религије као фактора помирења и сукоба. *Три чиниоца се ту обично наводе као главни разлози*: јачање фундаменталистичких тенденција у светским религијама; улога хришћанских цркава у радикалним променама које су се збиле у неким централно-источним земљама (пре свега у Пољској) и снажење екуменских процеса у свету током осамдесетих.

Ово је имало за последицу да се религијски конфликти више не изводе само из нерелигијских, као примарних узрока, већ се посматрају и као независни чинилац. Прави се, дакле, јаснија разлика између теолошких и нетеолошких фактора, па се онда покушава успоставити њихов прецизнији однос, заснован на њиховим разликама. Још једна околност је, вероватно томе допринела. С распадом блоковске поларизације света (Варшавског пакта), десило се нешто што се може назвати „губитком старих непријатеља“ што, опет рађа потребу за проналажењем нових, или окретањем ка старим, опробаним непријатељима.³⁴⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов Смиља – Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, 20. изд., Службени гласник, Београд, 2007.
- Аврамов, Смиља, „Регуларна амрија и побуњеници“, *Војно дело*, 4/99, Београд, 1999.
- Бајагић Младен, *Основи безбедности*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2007.
- Видаковић Јозо, *Друштвени конфликти – Босна и Херцеговина*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2003.
- Видојевић Зоран, „Друштвени сукоби као судбинско питање“, *Теме*, Ниш, 1972.
- Видојевић Зоран, *Увод у социологију*, Образовни информатор, Београд, 1997.
- Вишњић Д., *Научна изграђеност теорије стратегије* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2003.
- Гађиновић Радослав, „Демократија и безбедност у националној држави“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2011,
- Гађиновић Радослав, „Друштвена суштина рата“, *Политичка ревија*, Београд, бр. 4/2009,

34) Исто.

- Голенкова З.Т., “Социјалне неједнакости и социјални конфликти”. У зборнику: *Социјални конфликти у земљама транзиције*, Институт друштвених наука, Београд, 1996.
- Гоце-Гучетић Вуко, „Међународноправна заштита учесника у унутрашњем оружаном сукобу“, *Анали Правног факултета у Београду*, јануар-јун 1972.
- Диркем Емил, *Елементарни облици религијског живота*, Просвета, Београд, 1982.
- Кецмановић Душан, *Етничка времена*, Библиотека XX век, Београд, 2001.
- Coser Louis, *Functions of Social Conflict*, New York: The Free Press, Cohtier-Macmillian Ltd, London, 1996.
- Милашиновић Радомир М. – Милашиновић Срђан М., *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
- Rapoport A., *Models of Conflict; Cataclysmic and Strategic*, London, 1966.
- Rummel Rudolph J., *Understanding Conflict and War: Societes, Politics and Conflict*, The Free Press, New York, 1996.
- Смит Антони, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998.
- Стаић Љубомир – Гаџиновић Радослав, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007.
- Стојковић Б., „Сукоб идентитета: Религијско и национално као извор и повод ратних конфликта“, у зборнику *Религија-рат-мир*, Градина, Ниш, 1994.
- Трипковић Милан, „Етнички сукоби у мултикултурним друштвима у (не)могућности њиховог предупређивања“, *Социолошки преглед*, Београд, бр. 2/2005.
- Хантингтон Семјуел П., *Сукоб цивилизација и преуређење светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Хераклит, *Фрагменти*, Графос, Београд 1979, (фрагмент 30)
- Штобе Х. Г., „Религијске импликације сукоба у централној и источној Европи“, у зборнику, *Хришћанство, друштво, политика*, ЈУНИР, Ниш, 1999.
- Шулаја, Мирослав, *Борци у унутрашњим оружаним сукобима и међународно право*, ИМПП, Београд, 1985.

Radoslav Gacinovic

SOCIO-POLITICAL CHARACTER OF INTERNAL CONFLICT

Resume

In Serbian language a word „conflict“ has following meanings: „contraposition“, „divergence of opposing viewpoints (interests)“, „dispute“, „quarrel“, „hostile armed clash“, „clash“ and similar. The conflicts as social phenomenon, do emerge as a complex of processes and relations between inter-state subjects whose interests, values and needs are diametrically opposed and can not be harmonized through cooperation processes. For understanding of the essence of these processes it is important that on the basis of theoretical knowledges on the conflicts and of comprehension of concrete state of affairs they are estimated and predicted for purpose of effective and pragmatic action of any subjects in the state and international context. Roots of theoretical researches on the character of (social) conflicts originated from antic period and the time of philosophical considerations of Heraclitus, Plato and Aristotle and further development of the thought on the conflicts was related to teological, natural-legal, geopolitical and Malthusian interpretations of social conflicts. However, only with development of sociology and psychology as separate branches of science there were developed significant scientific-methodological and theoretical directions and research schools regarding conflicts.

In general sense on the basis of different factors these approaches are divided on psychological and sociological ones and this division is based on the fact whether the causes of conflicts come from human nature or from her/his social structures and institutions, or in other words, the division is based on the fact whether the conflicts are analyzed from the point of individuals or from the point of comprehension of their collection behaviour (groups, institutions, communities, cultural systems and similar.) However, nowadays in modern times this division is not so strict, because sociological studies increasingly tend to take into consideration the significance of psychological aspects and factors in social processes, and other way around, in psychological researches there is tendency of giving more significance to the research of cultural, group, institution-

al and other factors in psychological life of individuals. Conflicts of social groups emerge when they attempt to accomplish opposing interests, because their attempt of accomplishment by one side often prevents accomplishment of interests of other side or harms its basic values and needs. The conflicts will continue as long as there are clearly articulated social contradictions in modern world. Key Words: internal conflict, state, religious conflict, ethnical conflict, security, democracy.

Овај рад је примљен 9. јануара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. марта 2015. године.

*Бранко Надовеза**
Институт за новију историју Србије, Београд

ПОЛИТИЧКА МИСАО НИКОЛЕ СТОЈАНОВИЋА О ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

Сажетак

Никола Стојановић, члан Југословенског Одбора и истакнути политичар у првој југословенској држави сматрао је да је однос централизма и децентрализма кључни у изградњи Југославије. Био је против сепаратизма али истовремено и против унитаризма у изградњи Краљевине СХС а потом Југославије.

Кључне речи: Никола Стојановић, Краљевина СХС, Краљевина Југославија, српство, хрватство, централизам, децентрализација.

Никола Стојановић спада у историјске личности српског народа који су највећи сведоци битних догађаја везаних за историју српског народа у првог половини 20. века. Био је истовремено велики Србин и Југословен. У идеју Југославије, касније и државу Југославију, уложио много и много је веровао у њу.

Др Стојановић Никола новинар и политичар (3/1 1880, Мостар). Основну школу свршио је у Мостару, а Правне науке у Бечу, где је промовисан за доктора права. По свршетку наука уређивао је у Дубровнику српски опозициони лист “Дубровник”. 1905. године основао је српску народну организацију. Један је од главних оснивача “Народа”, јединог правог опозиционог листа за време Аустрије у Босни, и био му је дуго уредник и сарадник. 1910.

* Научни саветник

године изабран је у бањалучком округу за посланика за Босански сабор. Светски рат га је затекао у Србији, куда је био отишао, да на Косову присуствује прослави Видовдана. У новембру 1914. године састао се са др Трумбићем у Риму, и почео је радити на оснивању Југословенског одбора, који је конституисан у мају 1915. На Конференцији Мира 1918. до 1919. године био је експерт за Босну. За време анексионе кризе био је у Цириху, и ту је штампао књигу. "Die Autonomie Bosniens und der Herzegovina". Осим тога, написао је на француском и штампао брошуру: *La Bosnie d' hier et de demain* (1917), са предговором Н. Tardieu-а. У Женеви је штампао на француском; *Bosnie et Herzégovine* (1918), а у Сарајеву две брошуре: *Нова странка и Сељачка демократија* (1923).¹⁾

Од 1920. до почетка новог рата посветио се адвокатском занимању, а по формирању Српског културног клуба 1937. у Београду приступио је удружењу као почасни члан. Именован је 1. априла 1941. године за бана Врбаске бановине по указу југословенског краља Петра II. За време Априлског рата налазио се у Београду са осталим припадницима клуба. Већ у лето почео је да ради у београдској организацији Драже Михаиловића, а званично је ушао у састав Централног националног комитета у августу 1943. Радио је на уређивању листа „За слободу и демократију“, а био је такође и уредник једног броја листова које је у илегали штампала омладина Равногорског покрета (ЈУРАО). За време окупације два пута је хапшен и затворан у логору на Бањици. У мају 1943. Немци га интернирају у Француску, где је дочекао крај рата. После рата се враћа у земљу и пријављује новим властима које су га одмах затвориле и судиле на затворску казну због политичког деловања, да би ту казну после једне године робије, заменили за ослобађајућу, али су му одузели грађанска права у трајању од 10 година, тако да више није могао политички да делује.

У Београду је проводио своје постзатворске дане, живећи код својих рођака, јер му је кућа била конфискована. Тада је покушао да заврши своју пре рата започету књигу „Младост једног покољења“ али није успео. Умро је у Београду 1964. године, а књига му није објављена.

1) Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Београд-Загреб, 1929, том IV, стр. 460.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ДРЖАВА

Од 1919. када је почела постојати права држава југословенских народа Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, призната од међународних фактора и Никола Стојановић је увидео да њен главни непријатељ нису ни реваншисти поражени у Светском рату ни заостала привреда, већ међуетнички, међунационални и међуверски сукоби. Мало ко је био задовољан новом државом. Окосница и главни проблем нове државе Краљевине СХС јесу српско-хрватски односи. Централистичко и унитаристичко државно уређење није одговарало Хрватима, они су били за децентрализацију у виду федерализације државе и за републиканизам. Њени лидери током рата, попут Анте Трумбића и других окупљених у Хрватској заједници, како се убрзо видело, нису легитимни претставници хрватског народа, већ су то сепаратисти окупљени око Стјепана Радића и Хрватске Сељачке странке и њених лидера.

Н. Стојановић је врло брзо видео да ће принципи засновани на Крфској декларацији из 1917. тешко функционисати у новој држави. Сви остали проблеми само су потпомагали основни проблем српско-хрватске односе. Срби су творци Југославије, у њу су уложили више од милион жртава, а Хрвати су у Југославију ушли као део поражене Хабсбуршке монархије без изјашњавања. Н. Стојановић је много раније изучавао Српско Хрватске односе, слутећи да ће они бити главни народ у стварању нове, заједничке државе.

Н. Стојановић је врло брзо видео да ће принципи засновани на Крфској декларацији из 1917. тешко функционисати у новој држави. Сви остали проблеми само су потпомагали основни проблем српско-хрватске односе. Срби су творци Југославије, у њу су уложили више од милион жртава, а Хрвати су у Југославију ушли као део поражене Хабсбуршке монархије без изјашњавања. Н. Стојановић је много раније изучавао Српско Хрватске односе, слутећи да ће они бити главни народ у стварању нове, заједничке државе.

Срби и Хрвати су истовремено и исти и различит народ. Истучући карактеристике модерног формирања народа у Европи, Н. Стојановић истиче: „ Хрвати нити имају посебног језика, ни заједнице обичаја, ни чврстог јединства живота, ни, што је главно, свести о међусобној припадности, и стога не могу бити посебна народност. Ко је пропутовао кроз крајеве који спадају у оквир хрватског државног права, тај се о томе могао потпуно уверити.

Један сељак из околине Загреба не само да не зна да има људи који се називљу Хрватима у Далмацији, Славонији, Истри, па чак и у Босни, него не зна ни за се да припада извесној - хрватској народности. И то је центар Пијемонта. Признајемо да је у другим крајевима нешто боље. Остали крајеви и дају Хрватству оно мало отпорне снаге што је показује у борби с туђинцима, јер они стоје више под утицајем српске културе. Што више постају Хрватима (клерикалима), то мање показују отпорне снаге.

Поредите то са српском народном мишљу, израженом у народним песмама, с причом о Меденом гувну, са, свешћу српског сељака о културном јединству и његовом жељом за политичким јединством, па имате одмах готов одговор на питање, да ли су Срби посебна народност.

Хрвати дакле нису ни племе ни посебна народност. Они се налазе на прелазу из племена у народност али без наде да ће сачињавати икада посебну народност. Док се није иза велике француске револуције појавила народносна идеја, био је обичан процес, да од политичког народа постаје народност. Код Хрвата је то, по рођењем признању, пропуштено. Њихове вође обично говоре да је и иза спајања с Маџарском остала самостална држава. Ствар је у толико жалоснија, у колико је то више истина, кад за толико времена од политичке јединице није могла постати и културна јединица, јер се, да и не говоримо о Србима православним, ни католици у Славонији, ни маса народа у самој Хрватској не осећа још Хрватима. Њихово лутање у 19. веку од Гајева Илирства до Штросмајерова Југословенства и Старчевићева Хрватства то најбоље доказује. Њихови главни људи, који су хтели према потреби туђе политике створити те разне народности, заборавили су да се нације као производ историјског развитка не стварају преко ноћ, и да се разним митима (њихов творац Тадија Смичиклас, хрватски Панта Срећковић, председник је Југословенске Академије) не може избити српски понос на прошлост, изражен у народним песмама, и заменити поносом на „сјајну хрватску прошлост.» Слављење Звонимира, који од своје воље постаје папин вазал, слављење оних хиљада ратника, што у служби Аустрије падоше на пољима средње и јужне Европе, уздицање бана Јелачића као народног јунака, који није био ништа друго до слуга бечке камариле против Маџара, врло је карактеристично за један народ. Онај народ, што у туђем служи гледа свој идеал, не

може више ништа ни тражити него да постане свој идеал — да постане слуга. То је морал, што данас влада у Хрватској.²⁾

Код Хрвата нема скоро ни једног листа, да му у уредништву не седе попови или иначе њим не управљају, нема никаквих важнијих корпорација, у којима нису попови заступљени. Идентификујући католицизам са Хрватством, ови су заиста успели да ставе велику запрегу продирању српске мисли. Интересантно је, да им то у класичном Ћивовом граду није пошло за руком. Поносни Дубровчани су се одлучили за Српство, премда су се остали далматински градови, који су стајали под утицајем исте талијанске културе, одлучили за Хрватство. Дубровник је био слободна република, а остали градови поданици републике Св. Марка. Слободни људи одлучили су се за слободно и напредно Српство, туђи поданици за туђинима услужно и назадно Хрватство.³⁾

Хрвати не могу даље да се боре као посебна народност, јер за то немају права. Они јесу и остају само једна политичка странка, која све чини, да Србе у борби са непријатељима смета. Многome ће можда изгледати ова борба о хегемонију и сувише преурањена. Треба само на то мислити, да је овде борба између два сасвим противна политичка правца демократије и клерикализма, борба за одбрану националне културе против људи са туђинском културом, борба за економску независност против људи, који су за економску потчињеност, и свакоме ће та борба изгледати потпуно разумљива. Људи, којима су уста пуна празне ријечи «слога» не разумију, да је у тој српско-хрватској борби представљен један главни историјски принцип – борба између напретка и назака и да се ту мора борити, један главни биолошки принцип – борба за самоодржање и да се ту мора борити. У првом случају побјеђује напредак, а у другом снага. Срби нису криви, ако је обоје на њиховој страни и ако се Хрвати морадну један пут окупити око словенске српске народне заставе, да под њом разрачунавају са снажним Германством, Талијанством и Маџарством.⁴⁾

Говорећи о Србији, у колико се тиче њене политике, спољне и унутрашње, и утицаја њезина друштва на развиће националне идеје, говорећи о томе како је и којим путем Србија постала Пијемонтом целе наше нације, г. Стојановић није увек гледао ствари

2) Никола Стојановић: *Срби и Хрвати*, Београд, 1902, стр. 4.

3) *Исто*, стр. 10.

4) *Исто*, стр. 46-47.

објективно. Гледао их је скроз необјективно и често се пута показује као врло пристрасан судија. Тиме се двојачко огрешио, јер тако није требало да чини ни с обзиром на то што је рођен и живео ван граница Краљевине Србије, ни због тога што је члан Југословенског Одбора. Тај дупло изузетни положај његов захтевао је много више објективности и резерве не само због нас и због њега него баш и због странаца, којима је наменио своју књигу. Трпало је да се г. Стојановић сети да ти странци могу имати од стране српске, и баш много компетентније од њега, о истим стварима другчија обавештења, и да због тога могу одбацити његова. То би их, опет, могло одвести да посумњају у објективно излагање и оних других ствари, за које рекох да сачињавају добре стране његове књиге. Јер кад се једном посумња у објективност неког човека у једној ствари, мучно му се као објективна могу примити излагања у другој ствари.⁵⁾

Н. Стојановић пише о новом моралу. Носилац тог новог морала је пре свега југословенски сељак. Израз тог морала оличеног у раду и поштењу постепено се мора проширити и на остале сталеже југословенског народа, пре свега на бирократију. Сељак се не идеалише, али је његов морал већи од људи који живе у градовима, или се баве другим занимањима.

«Народио јединство за многе Србе, Хрвате и Словенце васпитане у страним, скоро искључиво у аустро-мађарским, појмовима о народу и држави, је још проблем за решавање. За многе, и за мене, то је, у народној јединственој држави, само проблем времена. Ми толико верујемо у снагу и вољу нације у том правцу да не сматрамо за нужно ни тактику одређивати. Не питамо се „Једно или троје?», јер осећамо да је могуће и да је корисније — једно. Не можемо разумети зашто ми, као добри Срби који желе да развију све добре српске особине, не можемо бити одушевљени грађани Југославије, којој ће сваки наш крај дати онолико свог обележја колико сам снаге има. Ново, коме у сусрет, идемо, није несрпско, нехрватско, несловенско, него је српско, хрватско и словенско према томе колико Срби, Хрвати и Словенци имају културне способности. Ја много верујем у снагу Срба и с тога верујем да ће у овом новом, већем бити врло много српског. Зар су бољи Срби од нас они који у то не верују, који српске способности подценују, и који мисле да српски учитељ и интелигенат нису кадри стићи донде, докле је српски вој-

5) Милан Ђорђевић: *О погрешкама у националној пропаганди*, Београд, 1919, стр. 4.

ник стигао? Зар су увиђавнији ови који воле језеро него море? Зар су практичнији они који воле њиву него цело имање? Од многих мојих познаника сам чуо речи „Зар се треба стидити имена српског и надоместити га југославенским» Не. Ја се поносим славним именом српским, што га славнијег нема у новијој историји света, али се не стидим југославенског. Нико не тражи од кога да што, чим се поноси, затоји и угуши. Не тражи ни Југославија. као што није тражила Велика-Британија од својих Енглеза и Шкота, ни Белгија од Валона и Фламана, ни Швајцарска од своје три велике народности. Ми знамо и осећамо да је народно јединство добро и корисно и препуштамо времену да опреке углача и да одржи оно што је најспособније да се одржи.

Спољна политика Југославије треба да буде југославенска. Чувајући своје не отимати туђе. Добра унутрашња политика, која даје снагу држави најбоља је гаранција за добру спољњу и за успехе у њој. Не изазивајући конфликте ни с којим од суседа ми треба да тражимо пријатељства нарочито међу онима од њих који теже да се очува мир и омогући наш културни задатак на Балкану, да се обезбеди наш економски напредак и положај у свету. Спољна политика Југославије треба да буде без сентименталности, али не без хуманости.

Свесни да смо сад без татора, али и без заштитника, ми морамо да будемо скромни и одлучни, без лажних поза али са старом и уздржљивом храбрости, у две речи, да будемо онакви какав је био српски војник од Куманова до Кајмакчалана. Тим особинама смо највише импоновали суседима; и страном свету, тим особинама ћемо им у будуће и за дуго једино моћи импоновати, развијајући их према времену и приликама. Унутрашња организација државе је најтеже питање Југославије. Аграрно питање и питање својине су главни економски проблеми.

УНУТРАШЊА ОРГАНИЗАЦИЈА ДРЖАВЕ

Реч *централизам* постала је код већине тачка програма јер желе да се с једног места владајући створи јединство нације. *Децентрализација*, аутономизам, федерализам и сви разни облици самоуправни за многе су само изговор у борби против јединствености. Код обијих је жеља творац принципа. За многе је, на против, искрено политичко уверење творац централистичке или децентра-

листичке идеје. Ја мислим да би централизам могао постати наједноставнији, најединственији облик управе према томе најбољи и најјефтинији. Али за централизам треба људе другог калибра него је данашња генерација која позна поједине крајеве, а не целу домовину. Тек будуће генерације моћи ће озбиљно узети у претрес ово питање. Ми данас треба да централишемо само оно што морамо и можемо. Извесна централизација законодавне власти је могућа ако се ограничи на главне гране законодавства и на постављање управних принципа. Управну децентрализацију диктују прилике. Навике и расположење појединих крајева, недостатак комуникација са центром, немогућност да јединствен чиновнички кадар створите за кратко време изискује децентрализам у управи. Само људи који немају јасна појма што је модерна држава могу данас форсирати централизам у свим гранама њене администрације. У осталом вође свих политичких странака увиделе су већ то и ми гледамо како се сваки дан више, под разним видовима, чини еволуција према децентрализацији. Име не игра улогу, главно је да постоји правац.

ГЛАВНИ ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМИ

Аграрно питање задаје врло много бриге нашим политичарима и целом народу. Погрешно је мишљење да оно без садањих агитатора не би никло. Њега је донело ослобођење и време у ком живимо. Патриотски расположени агитатори, на против, учинили су велику услугу целом народу доводећи га у прави колосек.

Као најбројнијем сталежу у држави, сељацима се мора прилагодити и Устав и остале правне норме. Тако мора бити организовано и Народно председништво. Велика борба о дводомном или једнодомном систему, надамо се, припада прошлости. Искуство је научило све напредне народе да нема мирнога рада без дводомног. Надамо се да је и наше искуство научило истом томе наше практичне и теоретичне политичаре. Сељак, ком је у највећем интересу миран развитак, могао би се томе само радовати. Сенат, у том случају, требало би да бирају самоуправне јединице као и у осталим демократским државама. Тим би њихова важност и одговорност постала већа.

Састав народног представништва мора бити израз јединствене народне воље, у њему се мора видети народ само као целина. Избор по занимањима је излишан и штетан с гледишта сељачког. Ако је сељак свестан и организован њему је јединственост кориснија него

свим осталим занимањима. Сељак треба да научи ценити вредност парламента, издржавати конкуренцију с другим занимањима, организovati се, да би се, научио бранити своја стечена права и извојевати нова. Енглески народ као најуставнији од векова налази једину обрану устава у свесној одлучности сваког појединца. Нема боље школе од борбе, ни боље заштите од систематскога рада.⁶⁾

ИЗБОРНО ПРАВО

Сељаци су добили право гласа у Србији с извесним борбама, у другим крајевима с много мање напора. Време га је донело више, него рад. Оно је ипак, тековина од огромне вредности. Поред осталих познатих разлога који војују за опште право гласа у обична времена оно је још сада извесна гаранција против корупције. Опште право гласа је најодлучније и најсигурније средство за земљорадника да своју државу направе сељачком. Треба га стога очувати свим могућим средствима. Најзгоднији је моменат и прилика при стварању устава. У устав, стога треба унети чланове који опште право гласа гарантују у држави и свим самоуправним јединицама. Цензус никакав не сме бити одлучан. Ако су потребна изузетна права за поједине бираче могу одлучивати само његове посебне заслуге (н.пр. војне, научне) за државу. Изгледа да нико неће стављати сличних захтева и то би било најбоље.

Тајност гласања је једно од најбољих средстава да истинска народна воља дође до изражаја. Треба све каутеле предвидети да тај основни државни акт буде само резултат уверења, никакве пресије.

Кратко трајање мандата за народну скупштину је један од основних постулата демократије. Тако се у државама где нема старих солидних странака и праксе народне најбоље избегавају дуге злоупотребе посланичке. Дужи мандат сенаторима потребан је за стабилност једног од законодавних органа.⁷⁾

Да би Устав био што трајнији треба да буде утемељен у стварности. Све институције произашле из Устава треба да буду одраз друштва. Због тога је изузетан значај самоуправе на свим нивоима. Сељачком сталезу је највише стало до самоуправе, а преко ње ће се задовољити и остали интереси, поготово национални.

6) Никола Стојановић: *Нова странка*, Београд, 1919, стр. 8.

7) Никола Стојановић: *Сељачка демократија*, Сарајево, 1920, стр. 11.

Две до сада најјаче партије, демократска и радикална, имају у свом програму или програмским најавама «Самоуправу општина, срезова, округа, односно, и већих административних подручја (области)». У нашој држави с неједнаком администрацијом и традицијом и реч «округ» и «веће административно подручје» требају знатних објашњења. нико није покушао да их даде. Вероватно што још нико није хтео дефинисањем избећи неопходном компромису.

Наглашавање централизма у времену кад он није био остварив, у времену кад ма који облик владавине не може задовољити народне масе које трпе од последица рата, био је директно на штету саме те, стварно патриотске, идеје. О централизму као управном принципу могло би се и може дискутовати, али је ван сваке дискусије да је централистичка тактика била погрешна.

Приповедајући о централизму није се ни примећивало да је централизација и даље постојала и морала постојати, није се видело да је тежиште питања државне администрације било: Да ли бирократизам или самоуправни демократизам? Они који су се у Србији борили за ово друго дценијама, који су у тој борби победили, они који су ван Србије ту борбу са симпатијом пратили и донекле је помагали нису могли све и кад су хтели, постати бирократе «по потреби службе». ослобођење је значило и самоуправу чим је то ослобођење донело демократска Србија. Да се о том више водило рачуна било би много мање лутања.

Ми смо држава Срба, Хрвата и Словенаца. О овом факту је требало не само увек, него и свагде у држави водити још више рачуна. Владама се као таквим не може у том правцу много приговорити. Али може се партијама чији су представници одлучивали о владама. Ми се нисмо ујединили за то што је желео Вук, Гај и Копитар, или X, Y, Z, него зато што је то изискивала економска или културна потреба сва три племена. Нисмо се ујединили да се разједињавамо, ни да једни друге силом државне власти притискавамо него да будемо једнаки у правима и дужностима, да се као једнаки боримо и за опште и за појединачно.⁸⁾

Изједначење закона. Један од главних елемената државног јединства је изједначење државних закона. Како је мало, скоро ништа у том правцу учињено од нашег ослобођења до сад? А једнакост и јединственост суђења морала би и могла би бити, без много труда,

8) Никола Стојановић: *Пред изборе*, Сарајево, 1920, стр. 3.

најтврђа база државног јединства. У једној парламентарној држави судска организација је једина стална и на њој се најлакше зида јединство. Ту најпотребнију централизацију није нико ни покушао привести у дело, бар делимично.

Овај недостатак плана и система код наших државника може се разумети јер су они одиста преоптерећени. Али сваки министар добрим распоредом посла, ангажовањем правих стручњака могао је скинути доста брига са себе, а држави много користити.

Израђивање стога разних закона који су у вези са уставом, а којих по рачуну госп. Д. Смодлаке има, ако се не варам, 56, није мање лак задатак од израђивања самог устава. То је, све задатак конституанте. Она, поред тога мора да донесе разне финансијске законе, мора да реши неодложна питања које време собом носи: скупове, аграрне реформе, одштете итд.⁹⁾

И после вишегодишњег искуства с постојањем државе Југославије, Никола Стојановић је веровао у њен опстанак и афирмацију. Негативне стране су се снажно испољиле, у виду сепаратизма и верских разлика и нетолеранције. Југославија није функционисала ни у једном сегменту ни у политици, ни у економији, ни у култури. Одржавана је диктатуром краља Александра.

Никола Стојановић анализира првих 10 година постојања Југославије.

ЈУГОСЛАВИЈА ДО УЈЕДИЊЕЊА И ПОСЛЕ (ОД 1918 ДО 1929 ГОД.)

Да оцртамо најпре у мало потеза стање у моменту уједињења, јер је оно одлучно за оцену наших способности, свих наших успеха и неуспеха. Да се, макар и површно, потсетимо на догађаје и прилике, како би што тачније утврдили претрчану стазу у првој деценији живота југословенске државе. То је можда мало заморно, али је, особито за млађе читаоце, неопходно ако хоћемо да видимо ствари јасније, гледајући их кроз призму оног што смо означили као циљ Југославије.

9) Исто, стр. 11.

ЈУГОСЛАВИЈА У ЧАСУ УЈЕДИЊЕЊА

1) *Менталитет*. Код Словенаца: германски појам државе са организованом народном борбом по чешком узору; код Хрвата исто тако, са примесима мађарске лакости, али с јаче развијеном борбом за самосталност; код Срба – патријархални погледи на државу и друштво с једном превлаком западно-европског, особито француског, гледања на ствари, и знатно већа борбеност. Под овим научним схватањем стоје посебно менталитети, изграђени природно и историски: алпински, динарски, панонски и шопски. Општа оријентација интелигенције је западно-европска и демократска.

Рат је унео знатне промене у гледању код свих, особито код Србијанаца. Уз партикуларистичке традиције ипак има свуда једна тенденција југословенска, без јесно одређених погледа о будућем саставу и организацији државе, али с много склоности да остане све по старом, уобичајеном, да сваки своје локално гледиште што више наметне целини.

2) *Законодавство*. У Словенији и Далмацији – аустриско, у Хрватској и Славонији – сопствено (по угледу на аустриско и угарско), у Бачкој и Банату – угарско, у Босни и Херцеговини – сопствено (по угледу на аустриско и угарско, с примесом турског), у Црној Гори и Србији – сопствено, у Јужној Србији – србијанско, с остацима турског.

3) *Администрација*. У свим крајевима подела у главном одговара посебном законодавству. Вреди истаћи да су Крањска, остали делови Словеначке, Далмација, Босна и Херцеговина, Хрватска са Славонијом имали посебне покрајинске владе са саборима. Самоуправа је формално највећа у Босни, стварно у Хрватској. Словенија и Далмација су подложни Бечу, Загреб – Пешти, а Сарајево – Бечу и Пешти. Национални чиновници се пуштају у главном само у месну и покрајинску самоуправу. У општој управи национални елементи не учествују. У крајевима под Аустријом и у Босни административни механизам је скоро савршен, под Угарском – нешто мање. У Србији је мешан са партиским системом, у Црној Гори – патријархалан.

4) *Привреда*. Пољопривреда са мало развијеном индустријом. У првој су народни елементи, у другој већином страни, особито у великим предузећима. Трговина свуда, особито у западним крајевима, везана за Беч и Пешту. Железничке везе исто тако. Далма-

ција и Црна Гора без директних веза са центрима Југославије. У Београду и Србији старе трговине и оно мало индустрије треба тек обнављати новом зарадом и репарацијама.

5) *Социјална структура.* Народно друштво је у свима крајевима прилично једноставно: огроман број сељака према малом броју чиновника, трговаца, занатлија, радника. Постоји извесна сталешка подвојеност у Хрватској и Словеначкој. У градовима западних крајева национални елементи нису довољно јаки и богати. У источним крајевима градови су већином створени од насељеника са села, отуда код њих отсуство потребе да обраћају пажњу на социјална питања. У Босни и Јужној Србији феудални, у Далмацији колонатски односи у пољопривреди. У панонским крајевима много велепоседа.

6) *Култура.* Три главна средишта према племенској подели: Љубљана, Загреб, Београд. Мањи центри зависе духовно, често и материјално, од главних. Културна настојања, с врло мало изузетака, не прелазе племенске оквире. Оригиналноста има мало, већином имитација западно-европских културних настојања. У крајевима бивше Аустро-Угарске појам државе као једног вишег, надљудског, бића, а у Србији као творевине човекове.

7) *Расположење народа.* У главном свуда противгерманско, противталијанско и противмађарско, жеља за сопственом државом – негде за јединственом и једноставном Југославијом (на Истоку), а негде за широке аутономије у Југославији. У сваком аутономистички расположеном крају постоје и посебне мање струје за јачу централизацију. После уједињења, незадовољници се скупљају најпре под комунистичку заставу, да једном негативном акцијом онемогуће консолидовање грађанске народне државе. Ни код једне политичке странке нема у почетку јасног плана.

Главне партије – у Словенији клерикална и либерална, у крајевима где живе Хрвати – Хрватско-Српска коалиција, Радићева сељачка странка (Хрв. тежачка странка у Босни). У српским крајевима – радикалска и демократска, којима се доцније придружује Савез земљорадника, а у Црној Гори још и федералистичка странка. Социјалиста има у свима индустријским центрима, понегде у селима, али се они брзо губе као важан и одлучан фактор политички.

Држава се званично зове – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и тај назив још више утврђује дотадање тројство и поцепаност.

ност. Србија, под чијом је заставом извршено уједињење, опљачкана од непријатеља, администрација јој упропашћена, једна цела генерација ратом изнурена, због емиграције политички збуњена, али ипак у маси духовно јака, с једноставним погледима на улогу државе и на вођство у њој. Употреба и подела репарација уноси доста моралне пометености и развија луксуз у престоници.¹⁰⁾

Мислимо да је наш задатак овде да дамо само главне принципе ових реформа:

1) Да би државни механизам одговарао државном циљу и нашим приликама, мора постојати могућност да једна интелигентна, јака влада ради на остварењу главних линија државне политике без обзира на демагогију. Парламентарна влада могла би предузети ту улогу само онда кад буду образоване две јаке националне партије, које би се на влади смењивале.

Политику треба потпуно оделити од администрације. Без добре државне администрације и најлепши би пројекти били неизводљиви. Њена реформа и упрошћавање су неопходни из много разлога, а особито из чисто финансиских. Један државни одбор, на форму оног што је био именован пре неколико година и никад није одржао ни једну седницу, морао би да изведе тај деликатни посао.

Том одбору треба онда одиста дати сва овлашћења, која су скопчана с овако тешким задатком. Овом приликом треба истаћи потребу једне реформе у администрацији о којој се код нас скоро ни мало није писало т.ј. да треба једним посебним испитом, као што је већ проведено у војсци, определити у чиновништву људе који ће моћи постати истински шефови појединих надлештава. Тај, у Великој Британији опробан систем, даје вође администрације одговорне и свесне, искључује лабавост, интриге, застој и политичка фаворизирања.

У целој тој реформи треба се држати основне идеје савремених држава: бирократија је као ватра и вода: добар слуга али лоши господар. То је искуство старих демократија, као и Стаљина и Мусолинија.

2) Организација парламента морала би бити таква да искључи празна реторска надмудривања и да законодавно тело учини једним гипким оруђем народне воље, које делује искључиво у духу народног и државног јединства. Изборни ред треба да је у том

10) Исто, стр. 16-17.

правцу удешен. Директно мешање посланика у администрацију треба онемогућити. Привредни Савет треба да буде саставни део законодавног тела. Његову функцију треба до те мере проширити да управа привредних ресора у многим зависи од закључка тог Савета. Контролу над владиним радом треба омогућити једном посебном државном организацијом, или проширујући делокруг садање Главне Контроле.

3) Судство мора да буде морално и интелектуално, на великој висини и потпуно независно.¹¹⁾

Први и непосредни идеал садање генерације нека, дакле буде – словенска, модерна, правна држава. Цело југословенско друштво треба покренути да с одушевљењем улази у ту нову акцију. Доста је било лакомислености и безидејности, два највећа луксуза за једну малу државу. Не заборављајмо никад да занемарене идеје и пропуштени моменти увек траже свој реванш и отворимо очи, сад више него икада!

Никола Стојановић остао је непоколебљиви Југословен. Упркос спољних и унутрашњих опасности он је веровао у опстанак југословенске државе. Исувише је жртава уложено у њено стварање. Анализирајући укратко прошлост и садашњост Југославије, Н. Стојановић верује у њену будућност. Лично је много уложио у њено стварање и изградњу. Веровао је у њене људске и природне потенцијале.¹²⁾

Циљ ових редова је практичан. Нека ми је зато дозвољено да на крају изведем неколико практичних закључака на основи досадањих излагања.

I. – Југославија напредује поред свих лутања. Где бисмо ми већ били да смо од првог почетка имали план и да се продужило радити систематски?! Садање генерације Јужних Словена су у материјалном и културном погледу имале више успеха него и једне досадање. Значи да је дух нације напредан и борбен. Зато сам оптимиста, под условом да Југославија даља стварања врши с планом и да буде интелигентно вођена, да се њена политика подигне и стално одржава на једном вишем нивоу.

II. – Идеје противне националном развоју Југославије могу се с успехом побједити само другим стваралачким и напредним

11) Исто, стр. 74-75.

12) Исто, стр.106.

идејама. Место патриотизма здравица и тирада треба да завлада један здрав и интелигентан национализам. Иитерационализам је за нас могућ сад једино као заједница организованих нација, свесних дужности према себи и према човечанству.

III. – Дужност је југословенске интелигенције да буде стваралачка и народна, да у том погледу буде предњак и вођ народу. За овакво стварање у овако тешким временима потребно је знања, искуства, дисциплине и енергије. Зато ми морамо апеловати на старије и млађе генерације да се удружују, зато нам је свака конструктивна снага драгоцену.

IV. — Приватна иницијатива добронамерних људи увек је добро дошла народима. Али сад треба радити смишљено, одлучно и брзо. То може само једна интелигентна државна управа, која види проблеме у целини и која приступа њиховом решавању зналачки.¹³⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Вошњак Богумил: *Југословенски одбор (1915-1918)*, Београд, 1940.
- Ђорђевић Милан: *О погрешкама у националној пропаганди*, Београд, 1919.
- Слипчевић Фуад: *Први свјетски рат и стварање државе југословенских народа*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1957.
- Paulova Milada: *Jugoslavenski odbor*, Zagreb, 1925.
- Петрановић Бранко, Зечевић Момчило: *Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената*, Рад, Београд, 1988.
- Стојановић Никола: *Срби и Хрвати*, Београд, 1902.
- Стојановић Никола: *Срби и Хрвати*, (2. издање), Нови Сад, 1902.
- Стојановић Никола: *Нова странка*, Београд, 1919.
- Стојановић Никола: *Сељачка демократија*, Сарајево, 1920.
- Стојановић Никола: *Пред изборе*, Сарајево, 1920.
- Ђоровић Владимир: *Историја Југославије*, 1933.

13) Исто, стр. 110.

Branko Nadoveza

ON POLITICAL THOUGHT OF NIKOLA STOJANOVIC
REGARDING ORGANIZATION OF FIRST YUGOSLAV STATE

Resume

Nikola Stojanovic analyzed position of Europe and Serbia in 1914 and the military action against Serbia in 1914 as well as the state of affairs of Serbian people, army and leaders and then mobilization and positioning of the army, the battle of Cer, the offensive in Srem and Bosnia, crimes of Austrians over Serbian civilian population, the battle of Kolubara and the withdrawal of Serbs through Sumadija. Regarding 1915 Stojanovic analyzed a joint attack of Central powers, withdrawal of the Serbs and their crossing through Albania. Stojanovic analyzed how Salonika front was important for rehabilitation of the army soldiers and liberation of Kajmakalan and Bitolj, Toplicki uprising, the breakdown of Bulgaria, entering of the Serbs into Serbia and Yugoslav countries and volunteers. He wrote on Serbian government in Corfu and political actions of Nikola Pasic and Ante Trumbic. Regarding the situation prior to unification at the beginning of 1918 and the attempt of Germany for a new offensive and regarding establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes Stojanovic wrote down: "Ideal is becoming reality."

Nikola Stojanovic noticed that problems regarding the establishment of first Yugoslav state emerged before else due to different historical development of the Yugoslav peoples, their economic development, different mentalities, etc. Religious differences turned to political differences with time and everybody started to classify themselves within the ranks of their national political parties. This is why it was necessary to establish a "new party" which could create Yugoslav identity of the Serbs, Croats and Slovenes. Authority of King "the Unifier" Alexander Karadjordjevic was insufficient for accomplishment of Yugoslav integration.

Despite all this mentioned, Nikola Stojanovic believed in the prospects of Yugoslavia as a state.

Key Words: Nikola Stojanovic, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, Serb-anhood, Croatianhood, centralism, decentralization.

Овај рад је примљен 18. фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. марта 2015. године.

*Драган Ж. Марковић**
Институт за политичке студије, Београд

СВОЈИНСКИ ОДНОСИ И ДЕМОКРАТИЈА**

Сажетак

Основни циљ рада је да аргументовано покаже да је демократизација својинских односа један од предуслова за развој демократског друштва и демократизацију политичких институција. Закључује се: да је основна претпоставка демократизације политичких институција Србије демократизација својинских односа која подразумева да најшири слојеви становништва управљају друштвеном репродукцијом; да сви држављани могу управљати својом државом само уколико располажу државном имовином; да је демократизација својинских и политичких односа неизоставни услов интеграције Србије у светску заједницу, која се не може вршити преко аутократске власти; да савремена демократизација својинских односа кроз развијање радничког акционарства, деоничарства и задругарства има за циљ да путем побољшања својинског статуса произвођача повећа њихову мотивацију која је основни чинилац економске ефикасности у свим историјским условима.

Кључне речи: својински односи; демократизација; демократски капацитети; политичке институције.

Првобитна племенска својина је била изворна, заједничким радом стечена својина свих чланова заједнице који су управљали заједничком имовином и самим собом. Али таквом заједницом

* Научни саветник

** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

више је управљала природа јер је више зависила од производа природе него од сопствене производње.

Развој производње је омогућио да произвођачи управљају својим производима али и да производи управљају произвођачима. Ради сопственог опстанка, произвођач се морао посветити производу који је постао његова претпоставка и чијој се владавини морао повиновати. Владавина отуђеног производа над произвођачем условила је владавину над обезвлашћеним невласницима. Тежња за влашћу над произвођачем проистиче из тежње за влашћу над производом да би се надвладала власт производа над самим власником.

У сваком производу се опредмеђује сам радник јер је управо производни рад његова животна енергија која га по његовој вољи напушта и отуђује се у спољашњем објекту. Као средство животне егзистенције произвођача, отуђени производ је истовремено незамењиви услов његове слободе јер само жив може бити слободан. Као незамењиви део његове егзистенције, отуђени производ је и апсолутни господар над произвођачем који му посвећује цео живот, због чега се цела епоха људске производње може означити као владавина опредмећеног рада над живим радом.

Својина је, као израз те владавине, могла настати и одржавати се само на противречном односу између непосредног произвођача и његовог производа. Технолошки већ отуђен, производ се од свог произвођача и друштвено могао неповратно отуђити, и не само непосредно већ и преко свог власника као отуђена друштвена сила. Производња вишкова производа изнад неопходног егзистенцијалног минимума произвођача омогућила је да и они који не производе присвајају туђе производе и на тај начин обезбеђују не само своју егзистенцију него и своју власт над произвођачем, претварајући их у средство сопствене егзистенције.

Присвајањем туђег рада, својина је постала пресудни чинилац људске слободе. Имати, а не радити постало је судбоносни услов опстанка. Зато је богатство, а не рад, постало главни циљ и основни смисао људског живота. „Поред великих обећања у вези са животом на оном свету, Заратустра за себе и своје верне присталице очекује да божија милост донесе пре свега богатство. Као награду за морално понашање, будизам обећава световњацима частан и дуг живот и богатство, у потпуном складу са учењем свеиндијске верске унутарсветске етике. Бог богатством благосиља побожног

Јеврејина. А код аскетских праваца протестантизма (калвиниста, баптиста, меноита, квекера, реформисаних пијетиста, методиста), богатство је – уколико је стечено рационално и легално – и један од симптома „потврде“ стања милости“.¹⁾

Кад је богатство основни смисао људског живота, људска јединка се не потврђује њеним радом већ њеним имањем. Она вреди колико вреди њена имовина, моћна је толико колико поседује, и слободна је колико је богата. Како констатује Ерих Фром, „...за модерног човека идеја приватне својине постала је нешто свето, што се више или мање изједначава са слободом или личним идентитетом...“, и „...ко одузме човеку својину, уништава га тиме као индивидуума...“, а „...то је тако пре свега што у једном систему који не сматра битним биће него имање, човек доживљава себе као личност превасходно на основу својине коју поседује или контролише“.²⁾

Људска јединка до индивидуалне самосвојности није могла доћи другачије него присвајањем спољашњих услова своје егзистенције јер само ако влада тим условима може владати и сама собом. Индивидуализацијом првобитне племенске својине вршена је индивидуализација и људске јединке, која се тиме ослобађала своје зависности и према природи и према другим људима.

Услови животне егзистенције самим присвајањем се не стварају него се само прерасподељују. Тиме се и само стварање повољних услова егзистенције подређује интересима једне стране. Иста средства богаћења и ослобађања на једној, су средства израбљивања на другој страни, због чега је непосредни произвођач као објекат експлоатације у подређеном положају, и према експлоататору и према средствима експлоатације. У робовласништву је роб заједно са средствима експлоатације непосредно подређен свом господару, за којег су средства експлоатације примарнија од објекта експлоатације. У феудализму је кмет непосредно везан за земљу а тек преко земље и за земљовласника, са којим у самом процесу производње нема никакве непосредне везе.

Најамни радник у капитализму готово у потпуности је ослобођен непосредне подређености послодавцу, али је непосредније везан за капитал као основно средство експлоатације. И ако

1) Макс Вебер, *Приреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976, том I, стр. 444.

2) *Револуција наде*, Графос, Београд, 1978, стр. 162.

је раније третиран као живи додатак земљи, сада се непосредни произвођач претвара у све безначајнији живи додатак мртвог капитала.

Сваки експлоататор је толико зависан од објеката своје експлоатације да без њега не може ни постојати и није зависан само од објекта већ и од средстава експлоатације којима мора монополски располагати да би имао кога експлоатисати. И што је са механизацијом производње постајао независнији од објекта, експлоататор је бивао све зависнији од средстава експлоатације.

И власник и невласник у подређеном су положају према власништву као сопственом отуђењу. Сопствене отуђености човек се не може ослободити док отуђујући производни рад не замени слободним стваралачким радом. А кад се човек престане отуђивати у сопственом производу, престаће и његово отуђивање према другом човеку. Развој својинских односа управо иде у том правцу. Како пише Шумпетер, „...капиталистички процес, замењујући само један пакет акција за зидове и машине једне фабрике одузима животну снагу самој идеји својине...“, јер „...савремена корпорација, мада је производ капиталистичког процеса, социјализира буржоаски дух и несумњиво сужава обим капиталистичке побуде“.³⁾

Зато у сваком погледу слаби лична идентификација власника са власништвом и, према Фрому, већ „...данас је мало остало од „ранијег“ осећања према својини...“ када је „...човек осећао извесну љубав према свом власништву...“ и „...био поносан због поседа“. Данас „...човек воли новину ствари коју купује и спреман је да је одбаци кад се појави нешто новије...“⁴⁾ а прекупацију стварима све више из људске свести и осећања потискује прекупација стварањем.

Интерес за производом, који проистиче из потребе за производњом, још од самог настанка људске производње све више уступа место интересу за стваралаштво, које проистиче из потребе за самим стваралаштвом. Уколико је стваралаштво подстицано неким спољашњим побудама, то су више општедруштвени него себични циљеви самог ствараоца. Како пише Галбрајт, „... за доброг припадника слободних занимања, за доброг умјетника или учењака држи се да је везан дугом према опћим, заједничким циљевима

3) Јозеф Шумпетер, *Капитализам, социјализам и демократија*, Култура, Београд, 1960, стр. 210 и 230.

4) *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1983, стр. 143.

који постоје на његову подручју и да их настоји измјенити у складу са својим нагонима, укусом и знањем⁵⁾

Развијањем робне производње отпочело је економско повезивање индивидуалног власништва. На тој основи је започето и повезивање индивидуалног управљања, које је уместо аутократске, наговестило демократску владавину. Прелазак са аутократије на демократију представља у суштини разотуђење управљања. Приватно својинска индивидуализација управљања значила је осамостаљивање и припремање људских јединки за заједничко управљање друштвеном имовином.

Развој индустријске технологије захтевао је непосредно интегрисање управљања репродукционим токовима, тако да су „...одлуке у модерним пословним предузећима и потхватима производ рада група а не појединаца...Створена је ситуација у којој подузетник више не постоји као индивидуална особа ни у једном зрелом индустријском предузећу...“, већ је „...управа фирме преузела од подузетника моћ управљања подuzeћем...“, а „...управа је колективна и непотпуно дефинисана јединка...“, у коју је „...укључен само мален дио оних који судјелују у одлучивању“⁶⁾ Уместо власника капитала, основни субјект управљања постају носиоци знања, јер се „...одлуке темеље на различитим специјализираним научним и техничким знањима, на акумулираним информацијама, на нагомиланом искуству и на умјетничком или интуитивном смислу, односно надарености многих особа...“⁷⁾

Подруштвљавање управљања индустријском производњом захвата и непроизводне сфере, па и саму државу јер „модерна технологија повлачи за собом све веће јачање и проширење функција модерне државе...“⁸⁾ које више не могу

представљати монопол повлашћених појединаца већ морају захватати целу друштвену заједницу. С подруштвљавањем својине индустријска технологија доноси и подруштвљавање управљања, којим се аутократска држава трансформише у демократску државу. С преношењем непосредног управљања предузећем на све запослене, и непосредно управљање државом мора се преносити на све држављане.

5) John Kenneth Galbraith, *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970, стр. 155.

6) *Исто*, стр. 74. и 80.

7) *Исто*, стр. 92.

8) Рудолф Хилфердинг, *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958, стр. 152.

Сви држављани могу управљати својом државом само уколико располажу државном имовином. Истински народна држава може бити једино самоуправна организација самог народа, која не настаје насупрот постојећој држави већ демократском трансформацијом саме државне организације. „Идеје самоуправљања, партиципације, радничке контроле и радничких права су основа демократије и то би требало да буде унето у пројекат демократске транзиције у Србији“.⁹⁾

Прихватањем демократизације својинских односа, Србија би, ради укључивања у светске економске токове, морала прихватити одговарајућу организацију производње, засновану на производним програмима којима се мора прилагођавати и организација предузећа, уместо да се програми прилагођавају окошталој организацији предузећа. А што је подела рада развијенија, на реализацији истог програма радиће све већи број предузећа која се економски морају непосредно повезивати.

Непосредно повезивање репродукционих токова подразумева и непосредно управљање истим, које је по својој природи демократско и незамисливо без слободне иницијативе непосредних актера друштвене репродукције. А на таквој економској основи, и политичка власт се мора демократизовати.

Демократизација својинских и политичких односа неизоставни је услов интеграције Србије у светску заједницу, која се не може вршити преко аутократске власти. У сукобу с аутократским тенденцијама, и у националном и у међународним размерама, заправо се и одвија интеграција националних заједница у светску заједницу. У борби за ту интеграцију, прогресивне снаге Србије би се морале повезивати са прогресивним снагама у свету, јер се отпори на које она наилази, само удруженим снагама могу сламати.

Темељита демократизација међународне организације морали би кренути од темеља – демократизације транснационалних корпорација, која је застала на предузетничком акционарству и радничкој партиципацији. Заменом капиталистичких акција задружним уделитема и партиципације задружном демократијом, располагање и управљање корпорацијом би са повлашћених акционара и професионалних менаџера проширило на све запослене, који би у расподели и располагању новоствореном вредношћу суделовали према

9) Загорка Голубовић, *Како калимо демократију – шта нисмо научили*, Албатрос Плус, Београд, 2011, стр. 61.

укупном доприносу њеном стварању. „Реч је о ширем и дубљем значењу таласа активирања радника – акционара, који могу да покрену демократску трансформацију друштва одоздо, што и јесте главни смисао доследно схваћеног процеса демократизације“.¹⁰⁾

Са предњачењем у технологизацији производње неизоставно иде и предњачење у демократизацији производних односа, које се огледа у ширењу управљања са професионалних управљача на све запослене. Доминантној конкурентности јапанских корпорација допринело је с увођењем нових технологија и увођење самоуправљања, без којег се нове високе технологије не би могле ефикасно примењивати. „Јапански радници су, окупљени у мале, децентрализоване радне групе, сами одлучивали о начину рада и те су одлуке за руководиоце биле светиња...“¹¹⁾

Савремена технологизација истовремено и унапређује капиталистичку репродукцију и поткопава њене темеље. То изазива и противречно реаговање капиталистичке класе која је принуђена и да подстиче и да сузбија демократизацију својинских односа која јој поткопава владајуће позиције. „...Демократија је историјски процес зачет у капитализму који се, међутим, може уистину реализовати једино превазилажењем капитализма...Демократија под капитализмом је, дакле, стварна али ограничена („спутана демократија“, „ограничена демократија“, „парцијална демократија“, „демократија ниског интензитета“)“.¹²⁾

Савремена демократизација својинских односа кроз развијање радничког акционарства, деоничарства и задругарства има за циљ да путем побољшања својинског статуса произвођача повећа њихову мотивацију која је основни чинилац економске ефикасности у свим историјским условима. Акционарство радника као непосредних произвођача, значи поновно сједињавање свих основних компоненти својинског располагања: употребе, управљања и плодоуживања, односно интегралног коришћења својине. То сједињавање је у суштини деприватизација, а не реприватизација својине за коју се залажу аутократске владајуће структуре. Реприватизација државне својине у суштини не представља стварну демократизацију својинских односа, јер и државна као и приватна својина представља присвојен туђи рад.

10) Исто, стр. 199.

11) John Naisbitt, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985, стр. 199.

12) Вилијам И. Робинсон, *Подстицање полиархије*, Албатрос Плус, Београд, 2012, стр. 364.

По својој социјалној и друштвено-економској основи акционарство треба да се демократизацијом својинских односа приближава задругарству, као што је још Шарл Фурие предсказао да „... нема потпуног јемства за крупно власништво све дотле док народ не постане ситан власник с купонима радничких дионица“.¹³⁾ Данас су у многим, посебно развијеним земљама, не само професионални управљачи већ и радници, као поседници деоница и акција, сувласници великог, и све већег дела крупног капитала.

До стварне демократизације својинских односа у Србији још увек није дошло јер бирократска и аутократска власт за то истински никад није била заинтересована. Један облик аутократског управљања друштвеном репродукцијом, прикривен формалним самоуправљањем, замењен је другим обликом аутократског управљања прикривеним вишепартијским парламентаризмом.

Иако се све партије, укључујући и оне најаутократскије, изјашњавају за демократију, у средиште њихових програмских опредељења стављени су приватна и државна својина, док су облици заједничког власништва потиснути на маргине и у програмским документима већине странака се и не спомињу.¹⁴⁾

Протагонисти свакодневне политичке кампање за приватизацију и апсолутизацију монополистичких облика приватног и државног власништва су оне снаге које то власништво већ поседују или настоје да га се што пре домогну. „Поента је у начину на који је протумачен концепт својинске трансформације, где је а) плурални облик својинске трансформације редукован на претварање свих других облика у приватно власништво; б) сходно томе уништавање државне својине над стратешким индустријским привредним објектима и пољопривредним газдинствима и стварање приватних монопола; ц) злоупотреба процеса приватизације у циљу остваривања приватних, партијских интереса (ширење корупције на врху пирамиде власти, легализација прања новца и илегално стеченог богатства, јефтина распродаја државне имовине у политичке сврхе...)“¹⁵⁾

13) С. Fourier, *Цивилизација и нови социјетарни свијет*, Школска књига, Загреб, 1980, стр. 161.

14) Види: Дијана Вукомановић, „Концепти приватизације у програмима политичких партија у првој деценији транзиције у Србији“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2009.

15) Загорка Голубовић, *Како калимо демократију – шта нисмо научили*, исто, стр. 197.

Из тежње за монополизацијом власништва проистиче и тежња за монополизацијом власти, и обратно. А велико приватно богатство насупрот масовног сиромаштва је неизоставни услов и освајања и задржавања освојене власти над обезвлашћеним масама. „...Акцент је на једном од нових/старих сукоба, који наново избија на површину са „инвазијом неолиберализма“..., која брише са мапе друштвене структуре трудбенике који и даље живе само од својега рада (лишени права власништва), будући да се и даље третирају само као погонска снага за увећање капитала нових корпорацијских сила и њихових протагониста. Другим речима, није само неједнака расподела друштвеног богатства мотиватор нових сукоба између радништва и ексклузивних власника капитала, већ и опстајање старих облика моћи оних који су приграбили сав друштвени капитал и подршку државе у легализовању једностраног схватања својинских облика и својинске трансформације“.¹⁶⁾

Монополистички облик приватног власништва добио је своју идеолошку рационализацију у платформи малих и средњих предузећа као наводно најперспективнијих носилаца економског развоја. Монополистички оријентисаним државно-партијским структурама не одговара непосредно повезивање привредних субјеката у велике корпорације и шире привредне асоцијације које не могу држати под својом доминацијом, због чега су ситуацијски сопственичко власништво и привредна аутархија у средишту њихове економске политике. Уместо трансформације на бази демократизације својинских односа, повратак на класичне монополистичке облике власништва води распадању великих система и подстицању сепаратистичких тенденција у свим сферама друштвеног живота. А то уместо демократизације захтева још већу аутократизацију државне власти, која споља мора утицати на одржавање друштвеног поретка.

Као главни ослонац аутократске власти, ствара се својинска структура „на кримигеној основи, с једне стране путем пљачке, а с друге стране, путем...приватизације, којом се цела предузећа купују будзашто...Опљачкана су и будзашто откупљена друштвена предузећа“.¹⁷⁾ Сузбијан је и сваки облик економске интеграције који није у интересу и под надзором владајуће државне и страначке

16) Исто, стр. 196.

17) Слободан Вучетић, *Демократија без доказа*, БИГЗ, Београд, 1994, стр. 266/267.

елите.¹⁸⁾ Због крупних деформација у политичкој, економској и социјалној структури друштва, Србији прети опасност „од дуготрајног таворења у статусу сиромашног и криминализованог друштва, све већег социјалног раслојавања на врло уску богаташку класу и огромну већину грађана на рубу голе егзистенције, све јачих политичких и социјалних тензија“.¹⁹⁾

Проблем би се могао решити законском заштитом сваке и свачије, сопственим радом и заслугом стечене својине, што подразумева строгу забрану сваког нелегалног и нелегитимног присвајања туђе имовине. Али то би захтевало плебисцитарно изјашњавање свих грађана о таквој законодавној регулативи, јер све док мањина доноси државне законе, доносиће их у своју корист.

Демократизација својинских односа је неизоставни услов демократизације друштва и политичких институција. Без демократизације својинских односа не може бити ни истинске демократизације државних и националних заједница, која једина може уздрмати темеље аутократског глобалистичког поретка. Суштинска демократизација својинских односа подразумева да сваки запослени зарађује према свом доприносу новоствореној вредности, да самостално управља својом пословном јединицом, али и да сразмерно свом доприносу равноправно партиципира у располагању целокупном заједничком имовином и управљању целом корпорацијом. „Демократија може опстати као јединство еманципаторског покрета и поретка, онога што је креће напред и што јој даје стабилност, синтеза делотворности и партиципације грађана у доношењу важних политичких одлука, слободе и социјалне правде, знања и морала“.²⁰⁾ На тој основи и политичка власт ће се демократизовати и претварати у непосредну власт самог народа.

Најбржи пут демократизације својинских односа свакако представља прелазак производних средстава у руке самих произвођача, кроз радничко деоничарство или кроз удруживање на принципима заједничког остваривања дохотка. Стварну трансформацију државног власништва у заједничко власништво свих чланова друштвене заједнице у почетку би могло представљати

18) Види: Драган Марковић, *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

19) Слободан Вучетић, *Приватизована држава*, Стубови културе, 1996, стр. 23-24.

20) Зоран Видојевић, „Историјски биланс и будућност демократије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2009, стр. 17

дозначавање акција, деоница или задружних удела запосленим и пензионисаним лицима сразмерно доприносу који су у току минулог радног века дали стварању државног капитала. У одсуству правих мерила, за основу би се могле узети разлике у висини личних примања као претпостављени израз индивидуалних разлика у квантуму уложеног рада.

Због немогућности да се егзактно утврде стварни доприноси сваког учесника у стварању државног капитала и настојања политичке елите да незаслужено приграби највећи део деоница, поузданији пут за демократизацију својинских односа представља постепено преузимање државних средстава од стране удружених радника на принципима заједничког остваривања дохотка. Заједничко остваривање дохотка подразумева присвајање и на основу живог рада, а не само на основу уложених средстава као у акционарству. То је веома значајно не само зато што су за већу производњу мотивисани и радници који не поседују акције, већ и због тога што је мотивација јача кад се присвајање врши и на основу живог и на основу опредмећеног рада. Зато је сасвим оправдана тенденција да се радничко акционарство трансформише у заједничко остваривање дохотка.²¹⁾

Да би се средства друштвене репродукције репродуковала као заједничко власништво, неопходна је одговарајућа расподела новостворене вредности према улагањима живог и минулог рада у њено остваривање. Расподела према радном доприносу онемогућава експлоатацију, јер сваки појединац и свака организација заједнички присвајају и самостално располажу оним делом заједничког производа који одговара њиховом радном доприносу, али истовремено сви заједнички располажу сваким појединим делом друштвеног производа, уколико заједнички одређују опште услове својинског располагања.

Да би се омогућило слободно располагање сопственом имовином, морали би бити озакоњени сви облици легалног власништва, као један од основних услова слободног удруживања грађана, а нарочито колективно власништво локалних заједница и свих облика непосредног располагања грађана одређеном заједничком имовином. Тиме би локалне заједнице и сви грађани били својински обезбеђени и мотивисани за увећавање како индивидуалне тако

21) Види: Драган Марковић, *Демократија и својина*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

и заједничке имовине без које је савремени живот практично немогућ.

Својеврсну транзицију може представљати својинска трансформација јавних предузећа у акционарска, односно деоничарска друштва. То подразумева да се имовина јавних предузећа трансформише у акционарске или деоничарске уделе давалаца и корисника услуга, односно запослених и грађана, чиме би се практично извршило разотуђивање отуђених средстава самодоприноса, као и осталих улагања грађана преко монополских цена услуга.

За оптималан развој демократије и проширење демократских капацитета политичких институција била би неопходна максимална децентрализација надлежности са републичког на локални ниво, која подразумева и одговарајућу финансијску децентрализацију, са чим иде и децентрализација власти и управљања. Тежње за децентрализацијом су, међутим, у жестоком сукобу са централистичким тежњама да се што више послова и средстава концентрише у врху државе.

Доминација државне управе доводи до сужавања демократије и до отуђења власти од грађана. То се огледа у раду како општинских скупштина тако и републичке скупштине, које су уместо грађанима окренуте владајућим политичким странкама.

Због неизграђености демократских механизма, могућности утицаја грађана на садржину скупштинских одлука су веома мале. Чак се и закони од виталног значаја за друштвену заједницу доносе без икакве организоване консултације грађана, чија се демократска права и обавезе утврђују независно од њихове воље. Да би грађани имали одлучујући утицај на рад представничких органа неопходно би било да се значајне скупштинске одлуке доносе на основу претходног потврђивања у јавној расправи или другим облицима непосредног изјашњавања грађана чијим би се опредељењима њихови изабрани представници руководили у свом иступању и одлучивању.

ЛИТЕРАТУРА

- Вебер, Макс: *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976.
- Видојевић, Зоран, „Историјски биланс и будућност демократије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2009.

- Вукомановић, Дијана, „Концепти приватизације у програмима политичких партија у првој деценији транзиције у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2009.
- Вучетић, Слободан: *Демократија без доказа*, БИГЗ, Београд, 1994.
- Вучетић, Слободан: *Приватизована држава*, Стубови културе, 1996.
- Galbraith, Kenneth John: *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970.
- Голубовић, Загорка: *Како калимо демократију – шта нисмо научили*, Албатрос Плус, Београд, 2011.
- Dunn, J.: *The economic limits to modern politics*, Cambridge University Presse, Cambridge, 1990.
- Марковић, Драган: *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Марковић, Драган: *Демократија и својина*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Naisbitt, John: *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985.
- Робинсон, Вилијам И.: *Подстицање полиархије*, Албатрос Плус, Београд, 2012.
- Fourier, С.: *Цивилизација и нови социјетарни свијет*, Школска књига, Загреб, 1980.
- Фром, Ерих: *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1983.
- Фром, Ерих: *Револуција наде*, Графос, Београд, 1978.
- Хилфердинг, Рудолф: *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958.
- Шумпетер, Јозеф, *Капитализам, социјализам и демократија*, Култура, Београд, 1960.

Dragan Z. Markovic

PROPERTY RELATIONS AND DEMOCRACY

Resume

The progress of production technology is obligatory connected with the democratization production of relations progress. This process is manifested by transmission of management from professional managers to all the employees. The modern techonology simultaneously advances capitalistic reproduction and also undermine its foundations. It provokes the contradictory reaction of capitalistic class wich is forced not only to stimulate but also to stop the democratization of property relations wich under-

mine its rule positions. The main aim of the modern property relations democratization is to increase the producer motivation through development of workers stock sharing, part sharing and cooperative. Property status of producer should also increase his motivation, which is the main factor of economical effectivity in whole historical conditions.

Democratization of property relations is essential condition of not only society but also political institutions democratization. Without the property relations democratization there could not exist the real democratization of state and national communities, which are only capable to shake the foundations of autocratic globalistic social order.

Essential property relations democratization means that earning of each employee equals to his contribution to the new created value. It also means that each employee independently manages his work unit and equally his contribution takes part at the disposal of entire common property and at the management of the whole corporation.

Each citizen could rule his state only in case that he disposes the state property. The real people state could be only the selfruled organization of people, which is not arised against the existing state, than by the democratic transformation of the state organization.

Domination of the state administration makes democracy narrower and takes to the alienation of citizen authority. It is presented not only by the activity of Federal Parliament, but also of municipal Parliament. Instead of citizens those Parliaments collaborate with political parties.

In order to provide that citizens have the main influence to the work of representative organs, the important parliamentary decisions should be taken on the base of previous confirmation and in public discussion or in some other forms of direct declaration of citizens.

Key words: property relations; democratization; democratic capacities; political institutions.

Свето Пурић
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Небојша Петровић
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

ЗАШТИТА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ ОД НЕТРЖИШНИХ РИЗИКА

Сажетак

Како је индустрија последњих деценија све више слабила у условима изолације, бомбардовања и лоше економске политике која се огледала у нетранспарентним и сумњивим приватизација индустријских гиганата, пољопривреда постаје актуелна економско- политичка тема и потенцијално најзначајнији инструмент развоја државе пре свега у контексту компаративних предности наше земље које се огледају у погодним природним условима за развој пољопривредне производње. Претходно поменуте компаративне предности наше земље последњих година су под великим знаком питања узимајући у обзир катастрофалне временске непогоде пре свих поплаве и екстремне суше које и овако крхкој пољопривреди наносе огромну штету. Сама пољопривредна производња у Србији је још увек неадекватно и неплански организована што је чини непродуктивном, неконкурентном и непрофитабилном, а самим тим и немоћном да се суочи са штетним последицама девастирајућих временских неприлика. У тим ситуацијама пољопривреда остаје ослоњена само на државу и евентуално инострану помоћ што представља можда краткорочно спасоносно решење које системски не поставља пољопривреду на здраве основе јер функција државног буџета за пољопривреду треба да има првенствено развојни, а не социјални карактер. Развијене земље проблем катастрофалних ризика у пољопривреди решавају системом осигурања уз јавно-приватно партнерство делатности осигу-

рања и реосигурања односно друштава за осигурање, друштава за реосигурање и државе. У овом раду приказује се организација и структура пољопривредне производње Србије, њено учешће у бруто друштвеном производу, спољнотрговинској размени као и перспективе у погледу доприноса привредном развоју наше земље. Даље, излаже се организација система осигурања пољопривреде, структура премије и штета осигурања и указује на однос државе и сектора осигурања у Србији у погледу заштите пољопривредне производње од нетржишних ризика. На крају, врши се анализа решења осигурања у пољопривреди појединих развијених земаља и истражују могућности и решења која би била адекватна за нашу земљу.

Кључне речи: држава, привреда, буџет, пољопривреда, развој, осигурање, реосигурање, ризици, природне катастрофе.

Раст популације градског и непољопривредног становништва као и учестале природне катастрофе намећу потребу за већом производњом хране и рационалнијим коришћењем земљишта у условима све неповољнијих климатских услова. Пољопривредна производња је све више оптерећена деловањем климатских фактора који су претежно неповољни и за последицу имају њену девастацију. Пољопривредници се све теже носе са таквим штетним последицама и за ублажавање последица истих ослањају се на помоћ државе. Како држава своју економско-социјалну функцију реализује и санирањем таквих последица што за резултат има смањење средстава државе усмерених у развојне подстицаје за раст продуктивности и профитабилности пољопривредне производње. Имајући у виду претходно изнето у интересу државе, али и носилаца пољопривредне производње да се на неки начин тај ризик пренесе са њих на неки други ентитет. Ту долазимо до осигурања као привредне делатности која у суштини представља пренос ризика са једног лица на друго уз одговарајућу накнаду односно премију осигурања. У том смислу осигурање пољопривреде представља посебну врсту имовинског осигурања пољопривредне производње (усева, плодова, животиња...) у циљу спречавања губитака из пољопривредне делатности. Осигурањем пољопривреде покривају се тзв. нетржишни ризици, ризици природних непогода ако говоримо о усевима и плодовима односно несрећних случајева и болести када се ради о животињама.

Осигурање представља привредну делатност која штити човека и његову имовину од последица дешавања многих опасности. Путем осигурања обезбеђује се неопходна сигурност привреде и становништва као и друштва у целини. Делатност осигурања у Републици Србији обављају друштва за осигурање која су добила дозволу од Народне банке Србије као надлежног органа за обављање делатности осигурања. Друштва за осигурање се оснивају у форми акционарског друштва или друштва за узајамно осигурање.¹⁾

Према ауторима Маровићу и Жарковићу,²⁾ осигурање интегрише економски, правни и технички елемент који заједно чине суштину ове комплексне делатности. Према поменутиим ауторима сваки овај елемент јесте и становиште са кога се појединачно осигурање може посматрати. Са економског становишта осигурање се посматра према циљу који се осигурањем остварује, а то је економска заштита осигураника³⁾ односно његове имовине путем накнаде штете на уништеном имовином или накнаде штете по основе изгубљене зараде наступањем осигураног случаја.⁴⁾

Правни аспект осигурања представља бројне и сложене правне односе између уговорних страна, док технички аспект осигурања подразумева примену статистичко-математичких метода.

- 1) Законом о осигурању предвиђено је да пет година од приступања Србије Светској трговинској организацији и огранак страног друштва за осигурање које добије дозволу надлежног државног органа може обављати послове осигурања.
- 2) Види: Борис Маровић, Небојша Жарковић, *Лексикон осигурања*, Нови Сад, 2002.
- 3) Осигураник у контексту осигурања имовине у које спада и осигурање пољопривреде представља лице (правно или физичко) које закључује уговор о осигурању у своје име и за свој рачун, обезбеђујући се од нежељеног дејства покривених ризика. Да би прибавио осигуравајућу заштиту осигураник треба да је пословно способно лице које као равноправна уговорна страна стоји стоји наспрам осигуравача са свим правима и обавезама које проистичу из њиховог односа. У пракси се најчешће дешава да је осигураник истовремено и уговорач осигурања. Међутим чест је случај да уговорач и осигураник односно корисник накнаде из осигурања нису иста лица. Такође код осигурања имовине у које како смо већ споменули спада и осигурање пољопривреде осигураник не мора бити сопственик осигуране ствари или поседа већ њихов уживалац.
- 4) Осигурани случај или осигурани догађај представља настанак околности које на основу закона или уговора о осигурању обавезују друштво за осигурање (осигуравача) да осигуранику исплати одређену накнаду или учини нешто друго. Не постоји јединствена дефиниција осигураног случаја, она зависи од ризика који су покривени осигурањем. Обзиром да је тема овог рада проблематика осигурања пољопривреде споменућемо шта представља осигурани случај код осигурања пољопривреде. Код осигурања усева и плодова осигурани случај представља град, пожар, удар грома, као и поплава, пролетни и јесењи мразеви. Осигуравач се у овом случајевима обавезује да исплати штету с тим што су поплава и мразеви допунски ризици који је могу укључити у осигуравајуће покриће под условом да је осигураник закључио осигурање основних ризика. Код осигурања животиња осигурани случајеви се могу поделити у две групе: болести и несрећни случајеви.

Осигурање као привредна делатност од посебног је значаја за пољопривреду сваке државе, међутим тржиште осигурања пољопривреде у Србији је са тек нешто више од 16 милиона евра колико је износила премија осигурања у 2013. години још увек симболично. Имајући у виду штетне последице временских непогода не узимајући у обзир недавне поплаве где се директна штета у пољопривреди мери стотинама милиона евра, може се рећи да нисмо ни на почетку пута системског решавања штета које трпи агропривреда. Са друге стране, Србија је као земља по питању поверења у финансијске институције па и у осигурање специфична имајући у виду нека лоша искуства из претходног периода. Наша држава попут влада земаља широм Европе и света мора активно приступити делатности осигурања пољопривреде јер она има јасан интерес да одржи стабилност пољопривредне производње као и унапреди положај руралне заједнице. Својим ангажовањем држава даје подстицај сектору осигурања и реосигурања⁵⁾ који је привредни, значи усмерен ка стицању добити из своје делатности, а који због високих трошкова спровођења овог осигурања или високог нивоа штета није можда претерано заинтересован да осигурањем покрива сегмент пољопривреде јер му можда он није исплатив. Имајући у виду претходно изнето самостално ангажовање привредног сектора у сегменту пољопривредног осигурања значи и високе премије осигурања што га чини недоступним за мања пољопривредна газдинства која у Србији доминирају.

5) Реосигурање јесте активност којом осигуравач преноси део ризика (понекад и цео ризик) реосигуравача. Најчешће се примањује када осигуравач није у стању да да због ограничених новчаних средстава самостално преузме неки тежак ризик (на пример катастрофални ризици у пољопривреди), па га дели на реосигураваче у земљи или иностранству. Реосигурање у суштини представља осигурање осигурања. Њиме се постиже својеврсно изравнавање ризика које обезбеђује осигуравача у случају великих односно катастрофалних штета. Осигуравач део премије осигурања плаћа реосигуравачу као премију реосигурања, а овај се заузврат обавезује да ће му у случају настанка осигураног случаја надокнадити део обавезе према осигуранику. Премда се уговор и уговор о осигурању односе на исти предмет осигурања, они су међусобно независни. Стога се осигураник са одштетним захтевом не може обратити директно реосигуравачу који му често није ни познат већ осигуравачу. С обзиром на растућу тежину ризика код привреде и становништва, а посебно у у пољопривреди реосигурање задобија све већи значај.

1. СТРУКТУРА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ СРБИЈЕ И ЊЕНИ ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЉИ

Сам технолошки процес пољопривредне производње, поређен рачио са технолошким процесом индустријске производње, има одређене особености које су у суштини последица биолошко органског карактера ове производње. Према ауторки Зорки Вујатовић-Закић⁶⁾ те особености су: специфичност почетног материјала у производњи (жива биљка или животиња, њихови заметци, јајашца, клице исл), неподударност времена производње и периода рада (биолошки и сезонски карактер пољопривредне производње), производња средстава за сопствену репродукцију (биолошко органски карактер пољопривредне производње) и на крају специфична обележја земљишта као фактора пољопривредне производње (испољва се специфично за организацију и функционисање пољопривредних газдинстава и компанија зато што је ово не само објективни услов пољопривредне производње, већ зато што је оно истовремено средство за рад и предмет рада).

Агропривреда у нашој земљи још увек у специфично тешкој ситуацији која је последица вишедецијске стагације у погледу улагања у савремену пољопривредну производњу и подузања њене конкурентности с једне и системског урашавања великих пољопривредних гиганата са друге стране као и неплански вођене политике субвенционисања и неимања одговора на основна питања у погледу стратегије развоја пољопривредне производње. Пољопривредна производња зависи од низа материјалних и људских фактора. Од тога зависност и од разних природних фактора, битних нарочито за примарну пољопривредну производњу је и даље веома велика. Ово се пре свега односи на земљиште, затим на климу, доступност воде. Међутим основна два фактора од највећег значаја су:⁷⁾ човек са својим способностима односно склоношћу за бављење пољопривредом и земљиште као назначајнији услов не само за примарну производњу (жита за исхрану људи и животиња, сировине за прерађивачку индустрију...), већ и за развој осталих пољопривредних капацитета на којима се заснива секул-

6) Види: Зорка Вујатовић-Закић, *Увод и економику и организацију пољопривредне производње*, Београд, 1984.

7) Зорка Вујатовић-Закић, *Увод и економику и организацију пољопривредне производње*, Београд, 1984, стр. 349. оп.цит.

дарна пољопривредна производња (прерада), као што је сточарска производња, воћарско виноградарска дорада и прерада исл. Ова два фактора истовремено су и основни показатељи преко којих се, у зависности од њиховог квантитативног и квалитативног односа односа у свеукупној факторској структури, одређује и место пољопривреде у развоју земље.

Према подацима Привредне коморе Србије⁸⁾, Србија располаже са 3.861.477 хектара пољопривредног земљишта је, подељено по следећој структури:

- Коришћено земљиште 64,3%
- Површине под шумом 19,1%
- Некоришћено земљиште 7,9%
- Остало земљиште 8,7%

Структура коришћеног пољопривредног земљишта је следећа:

- Оранице и баште 73,1%
- Ливаде и пашњаци 20,7%
- Воћњаци 4,8%
- Виногради 0,6%
- Окућнице 0,7%
- Остали стални засади 0,1%

Код ораница и башта, највеће површине су под житима (68%) где доминирају површине под кукурузом (39%) и пшеницом (24%). Од воћа, највише се гаје шљиве на 45% и јабуке на 15% површина под воћем. Ратарство и даље има највеће учешће у пољопривредној производњи пре свега на подручју Војводине и Поморавља. Учешће воћарства и виноградарства у склопу биљне односно целокупне пољопривредне производње још увек је од мањег значаја. И не само да је достигнути ниво тог учешћа незадовољавајући и само настојање државе да дође до видљивијег помака у том контексту је веома споро и без праве стратегије.

У Републици Србији се наводњава 3% коришћеног пољопривредног земљишта или 99.773 хектара што је јако мало посебно у условима великих сушних периода. Такође систем одводних канала деценијама није адекватно обнављан што не само да негативно

8) Статистички подаци у делу рада под насловом "Структура пољопривредне производње и њени основни показатељи" у потпуности су преузети са интернет презентације Привредне коморе Србије, <http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=13&p=2&>

утиче на наводањавање засејаних површина већ у условима поплава још више погоршава ситуацију. Из тих разлога друштва за осигурање не узимају у покриће односно изузимају из осигурања одређена подручја у Србији тако да оштећени пољопривредници могу само да се ослоне на сопствене ресурсе или на евентуалну помоћ државе.

Што се тиче пољопривредних газдинста у Републици Србији у 2013. години њихов број је износио 631.522 хиљаде, а број чланова пољопривредних газдинстава је 1.442.628. Из ових података може се закључити да је Србија међу државама у којима је још увек велики број људи у погледу егзистенције везан за пољопривреду. Држава али и остали делови привредног система овакво газдинство морају посматрати као привредну јединицу која је саставна компонента привреде у целини. Према томе ако као држава желимо да унапредимо аграрну производњу са минималним грешкама, индивидуална газдинства морају бити основ свих мера која воде у том правцу. Иако ова проблематика није примарна тема овог рада ипак ћемо набројати позитивне економске ефекте унапређења функционисања индивидуалних пољопривредних газдинстава као што су: повећање производње хране и других пољопривредних производа, повећање запослености у руралној заједници, развој тржишта урбаних делатности чиме се постиже већа запосленост у урбаним срединама и на крају повећање животног стандарда у руралној заједници, што даје значајне позитивне социо-политичке импликације на друштво у целини. Данас у Србији у структури пољопривредних газдинстава првенствено доминирају претежно старачка и/или некомерцијална газдинства која су економски слаба, са ситном производњом готово у потпуности за сопствене потребе и ослоњена на помоћ државе. Како би држава ублажила кризна стања у привреди она мора мењати став према пољопривреди и увести стимулативне мере за задржавање младих и продуктивних људи у пољопривреди.

Пољопривреда и прехранбена индустрија у стварању друштвеног производа земље (БДП) учествују са 17%, а од тога на пољопривредну производњу отпада 10,6%.

Међутим, ако се посматра целокупан допринос пољопривреде осталим секторима привреде, посебно произвођачима и прерађивачима инпута и сировина ово учешће надмашује 40% укупног БДП-а. У структури створене вредности пољопривредне произ-

водње 70% потиче из биљне производње, а 30% из сточарске производње.

Пољопривреда и прехранбена индустрија са учешћем од 17% у БДП значајно доприноси и у укупној запослености становништва. Њен значај посебно се огледа и у спољнотрговинској размени наше земље. У периоду јануар-децембар 2013. године та размена износила је 4.360,7 млрд. УС долара, од чега се на извоз односи 2.799,2, а на увоз 1.561,5 млрд. УС долара. У односу на исти период 2012. године, извоз аграра је био већи за 3,5%, док је истовремено увоз повећан за 5,2 %. У овом периоду је настављен тренд пада удела извоза аграра у укупном робном извозу Србије, са 24,1% на 19,2%, али је дошло до раста позитивног салда размене са 1.218,7 на 1.237,7 мил. УС долара (за 1,6%). Смањена је покривеност увоза извозом са 182,1% на 179,3%. Њен значај посебно се огледа и у извозним потенцијалима наше земље, удео у укупном извозу је 9,9% у првој половини 2012. године, при чему је остварен суфицит од 6,8% у истом периоду. У том сектору остварен је раст извоза од 40%, као и пораст удела у укупном извозу од 25% у односу на исти период претходне године.

2. ОСИГУРАЊЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ

2.1. Ситуација у Републици Србији

Пољопривреда јесте витална грана привреде Републике Србију и доприноси њеном привредном, али и укупном друштвеном развоју чији потенцијали нису довољно искоришћени. Пољопривредна политика у будућности мора бити усмерена ка афирмацији руралног развоја како са економског тако и са социјалног аспекта. Пољопривредна газдинства у Србији су и даље недовољно развијена, уситњена и неударжена са великим учешћем старачких и некомерцијаних домаћинстава и нису у стању да одговоре на изазове који се пред пољопривредну производњу у савременим условима постављају. Како би држава своја средства улагала у развојне пројекте (попут комасације, мелиорације и субвенционисања и улагања у системе за наводњавања и куповину савремене опреме) ублажавање штетних последица деловања климатских услова треба препустити осигуравајућој делатности. Истовремено, сведоци смо бројних временских непогода које су у претходном периоду направиле велике штете пољопривредним газдинствима узимајући

у обзир недавне катастрофичне поплаве које су погодиле нашу земљу. Нажалост, климатски услови су се пре свега због глобалног загревања знатно променили, па се могућности за појаву разорних временских непогода увећавају. Међутим, оно што може да се уради јесте да се изврши адекватна дисперзија таквог ризика односно адекватна санација штетних последица осигурањем усева и животиња чиме би се трошкови санирања штете свели на минимум, а пољопривредници адекватно обештетили.

Осигурање пољопривреде у Србији обухвата:

1. Осигурање усева и плодова – подразумева осигурање од ризика од уништења приноса деловањем следећих ризика: града, пожара и удара грома. Као допунски могу се укључити и ризици: олује, мраза поплаве, мраза као и осигурање од губитка семенског квалитета, губитка количине и квалитета плодова воћа и друго.

2. Осигурање животиња – укључује осигуравајуће покриће од ризика несрећног случаја и болести животиња. Као допунски могу се укључити и ризици: угинућа или принудних клања у случајевима повреда, прелома, гутања страног тела, губитка младунаца при порођају као и губитка приплодне способности стоке.

Понуда осигуравајућих друштава у пољопривредном осигурању се константно унапређује и друштва овом осигурању поклањају све више пажње у погледу развоја и прилагођавања производа осигурања домаћим условима. Међутим питање је колико је такво покриће у погледу висине премије осигурања доступно српским пољопривредницима.

Субвенционисање премије осигурања од стране државе јесте у већини држава веома одомаћен модел за подстицај развоја осигурања у пољопривреди којим се од стране државе стимулише заштита од нетржишних ризика губитака прихода у пољопривредној производњи. Република Србија годинама одобрава субвенције премије осигурања путем Уредбе о регресирању осигурања животиња, усева, плодова, расадника и младих вишегодишњих засада што је значајан подстицај, посебно у условима великог буџетског ограничења. По овој Уредби, регистровани пољопривредници имају право на регресирање осигурања у износу од 40% од висине премије осигурања без пореза на премију неживотног осигурања уколико су осигурани животиње, расаднике, младе вишегодишње засаде, усева и плодове од ризика.

И поред оваквог подстицаја тржиште осигурања пољопривреде у Србији је и даље на изузетно ниском нивоу, да не кажемо занемарљивом што указује на то да сама субвенција премије осигурања није довољна за већу експанзију осигурања у пољопривреди на нашем тржишту. У Србији је регистровано око 3, 8 милиона хектара пољопривредних површина, од тога је осигурано свега нешто више од 8% површина, а свега 3% регистрованих газдинстава на основу закључене полисе има могућност да у случају штете на усевима наплати осигурање. Поред поплаве која је недавно погодила Србију у последњих десетак година имали смо три екстремно сушне године. Губици због суше, града или поплава на њивама мере се стотинама милиона евра. Толики износи су оптерећујући и за много стабилније економије него што је српска и зато се с правом поставља питање ефикасности осигурања пољопривредне производње на садашњим основама. Дилема настала због слабог процента осигураних пољопривредника је још већа ако се свему овоме дода и горе поменуто субвенционисање премије осигурања од стране надлежног Министарства пољопривредним произвођачима. Без обзира на то субјекти пољопривредне производње се не одлучују да закључе осигурање, пре свега они у категорији индивидуалних пољопривредних газдинстава.

Према подацима друштава за осигурање, за осигурање пољопривреде се одлучују веће пољопривредне компаније и индивидуални пољопривредни произвођачи који обрађују више десетине хектара земље. Они, очито поучени лошим искуствима са непредвидивим временским непогодама, не дозвољавају да им поседи остану неосигурани и да зависе искључиво од временских прилика као и да за евентуално изгубљени принос немају уговорено осигуравајуће покриће.

Незаинтересованост пољопривредних произвођача у Србији за осигурање последица је пре свега њихове недовољне обавештености, али и неповерења у осигурање због лоших искустава са финансијским институцијама у доба хиперинфлације почетком деведесетих година XX века. Затим неповерење у систем обештећења, ту се пре свега мисли на калкулацију и технику обрачуна штете, око чега у пракси увек има неспоразума. Ипак, треба узети у обзир и слабу економску моћ пољопривредних газдинстава као последицу слабо развијене пољопривредне производње (уситњени поседи, мали приноси због које нису у стању да и поред субвенције држа-

ве уложе финансијска средства у осигурање пољопривредне производње).

Што се тиче премија и штета пољопривредних осигурања ситуација је следећа:⁹⁾

Табела 1:

Упоредни преглед премија и штета осигурања усева и плодова: у 000 динара

Година	Премија	Штета	Учешће
2004	578.262	411.888	71,2%
2005	611.733	349.768	57,2%
2006	611.691	542.323	88,7%
2007	751.461	702.677	93,5%
2008	1.105.208	569.745	51,6%
2009	746.736	536.290	71,8%
2010	796.873	917.801	115,2%
2011	968.926	673.401	69,5%
2012	1.126.363	416.273	37,0%
2013	1.503.919	1.506.422	100,2%
Укупно	8.801.172	6.626.588	75,3%

извор: Народна банка Србије

Табела 2:

Упоредни преглед премија и штета осигурања животиња: у 000 динара

Година	Премија	Штете	Учешће
2004	259.748	253.970	97,8%
2005	328.554	285.655	86,9%
2006	409.737	376.068	91,8%
2007	516.619	470.998	91,2%
2008	511.247	451.801	88,4%
2009	377.500	336.123	89,0%
2010	283.180	260.117	91,9%
2011	269.200	167.143	62,1%
2012	438.397	302.231	68,9%
2013	405.255	294.275	72,6%
Укупно	3.799.437	3.198.381	84,2%

извор: Народна банка Србије

9) Народна банка Србије, Извештаји: Преглед броја осигурања и премија по врстама и тарифама осигурања за 2013. годину, Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за период 2004-2013. године.

Код осигурања усева и плодова премија осигурања у периоду од 2004. године до 2008. године бележи стабилан раст да би у 2008. години премија скочила за 47% што је пре свега из разлога осигурања пољопривредних површина великих комбината која су у то време приватизована претежно на подручју Војводине. Пошто се нови власници, у већини актери многих криминалних и корупционашких афера нису бавили пољопривредном производњом што им није био циљ већ ступање у земљишни посед ради рентирања или евентуалне продаје, ови комбинати су доведени на руб пропасти. Генерално, учешће штета у премији осигурања у посматраном периоду је веома високо, а основни разлог су високи износи штета проузрокованих елементарним непогодама пре свега градом и поплавама. Као разлог истиче се недовољна превенција пре свега непостајање система мелиорације и мреже одоводних канала као и неадекватна противградна заштита. Држава би са своје стране требала да уложи значајнија средства у систем превенције јер држава не би требала да помера тежиште проблема на саму накнаду штете јер то само по себи не треба да буде циљ већ заштита пољопривредне производње. Накнадом штете се обештећују пољопривредни произвођачи за уложена средства и изгубљену добит, али је држава и даље на губитку из разлога што се изгубљени род огледа негативно у билансима државе јер се смањује извоз што негативно утиче на спољнотрговинску размену, а у крајњем може се јавити потреба и за увозом одређених дефицитарних пољопривредних производа услед тешких временских непогода.

2.2. Европска решења

У државама Европске уније успостављен је ефикасан систем осигурања пољопривреде који у најчешћем броју случајева представља комбинацију јавно-приватног партнерства које би требало да буде узор и нашој земљи када је развој осигурања пољопривреде у питању.

Иако је осигурање у пољопривреди профитносна делатност, сасвим је уобичајено да државе па самим тим и наша, узимају активну улогу у овим пословима јер држава има јасан интерес да очува стабилност пољопривредне производње, а самим тим и стабилност економије у целини.

Обим покрића у осигурању пољопривреде је у највећем броју случајева изнад самопридржаја друштава за осигурање па су иста принуђена да прибављају реосигуравајуће покриће за такве ризике па самим тим држава својим учешћем попуњава одређену празнину и тиме снижава премију осигурања како би осигурање било доступније субјектима пољопривредне производње. Такође, самостално присуство друштава за осигурање на тржишту осигурања пољопривреде подразумева и високе премије осигурања у пољопривреди, што га чини финансијски недоступним за мања газдинства па је учешће државе потребно с тим што се модалитет разликује од од случаја до случаја.

Најпознатији модели интервенције државе код осигурања пољопривреде су:

- Субвенционисање премије;
- Сарадња са осигуравајућом струком у процесу истраживања и развоја производа осигурања;
- Унапређење правне регулативе у области осигурања пољопривреде;
- Учешће државе у пословима реосигурања;

У принципу могу се издвојити три основна модела осигурања пољопривреде:

1. Државни модел осигурања пољопривреде – код овог модалитета дистрибуција осигурања врши се посредством државног друштва за осигурање. Оваква тржишта карактерише велико тржишно учешће осигурања пољопривреде због обавезности али то повлачи и већа издавајања из буџета као и друге негативне ефекте проузроковане монополским положајем, који се огледају пре свега у погледу занемаривања пословно-профитносних компоненти осигурања у корист социјалних.

2. Јавно–приватна сарадња – представљају модел који подразумева релативно високо тржишно учешће осигурања пољопривреде, конкурентност осигурања је на завидном нивоу, држава има разумну и јасно дефинисану улогу која не изискује висока буџетска издавајања и не угрожава конкурентност у сектору осигурања.

3. Потпуно тржишни модел – карактерише готово потпуно одсуство државне интервенције (осим у погледу надзора), као и изразито ниско тржишно учешће осигурања пољопривреде јер се само мањи број високо платежних субјеката пољопривредне про-

изводње одлучује за закључење ове врсте осигурања. Међутим ценовна конкурентност међу друштвима за осигурање је на високом нивоу, а држава финансијски не партиципира.

Модел јавно-приватног партнерства доказао се у пракси као најуспешнији за развој тржишта осигурања пољопривреде јер се активна улога државе показала као кључна за успостављање развоја и сразмерног увећања осигуравајућег покрића у пољопривреди, док је сектор осигурања кроз сопствени допринос обезбедио потребну компетентност и технологију за спровођење предметног осигурања.

Значајан број земаља чланица Европске уније омогућује субјектима пољопривредне производње субвенционисање премије осигурања у циљу подстицања што бржег развоја ове пољопривредног осигурања. Неке развијене државе Европске уније које имају више искуства у овој области јесу пример на који се треба угледати и где се јасно може уочити позитиван ефекат субвенционисања премије осигурања у пољопривреде.¹⁰⁾

Облике организације осигурања пољопривреде карактеристичне за територију Европске уније али и друга развијена тржишта можемо сублимирати кроз модел који у начелу подразумева сарадњу приватног и државног сектора, који називамо моделом јавно-приватног партнерства.

Очигледно да су креатори оваквог модела имали у виду потребу и корист државе да се овако велики ризик у потпуности осигура у земљи јер се преносом ризика страном реосигуравачу сразмерно преноси и премија осигурања што у случајевима осигурања пољопривреде представља значајне новчане износе. Надамо се да ће и наша држава имати слуха и послушати савете научне и стручне јавности када је ова проблематика у питању.

* * *

Из претходно изнетог недвосмислено можемо извести закључак да је за развој пољопривредног осигурања у Србији преко потребан потпуно нови приступ као полазна основа за адекватну оријентацију пољопривреде у правцу осигурања. У том процесу

10) Maria Bielza, Constanca Conte, Cristoph Ditman, Javier Gallego, Josef Stroblmair, *Agricultural Insurance Scheme*, European Commission, Directorate General, Joint Research Centre, Institut for the Protection and Security of the Citizen, final report, 2006, modified, 2008.

поред делатности осигурања круцијалну улогу има и држава. На основу свега изложеног потенцијално решење би подразумевало:

- Што већи портфељ осигурања односно максималну могућу покривеност пољопривредне производње осигурањем уз правилну дисперзију ризика што подразумева примену европских решења у организацији система осигурања агропривреде и активну улогу државе у том погледу;

- Формирање регулаторног тела, у форми фонда или агенције, које би било у потпуности под контролом државе и које би управљало системом субвенционисања осигурања пољопривреде, улагањима у превентиву, процесом креирања општих услова осигурања пољопривреде као и сарадњом са друштвима за осигурање у поступку прилагођавања производа осигурања у сегменту односа висине премије (цене осигурања) и нивоа покрића предметних осигурања. Такође ово тело требало би да спроводи активности које би учиниле доступним пољопривредна осигурања свим категоријама пољопривредника кроз програме који ће повећати свест о опасности ризика у пољопривреди и унапредити доступност ове врсте осигурања кроз адекватан и прихватљив систем субвенционисања премије од стране државе;

- И на крају, организација и успостављање адекватног реосигуравајућег покрића у домаћим оквирима како би се избегло осигурање ових ризика у иностранству и одлив великих новчаних износа премије осигурања. Ако узмемо у обзир промашена улагања државе, посебно у периоду од 2000. године па до 2011. године, када имамо чувене случајеве Националне штедионице, Агробанке, формирање гломазних и највећем броју случајева непотребних агенција, губици и ненаплативи кредити Фонда за развој и других мање или више познатих економских промашаја који су ову државу лишили потенцијалних развојних улагања од којих је и улагање и у пројекте овог типа који су на дуже стазе несумњиво профитносни ако се поставе у складу са правилима струке што нам примери развијених земаља и потврђују.

ЛИТЕРАТУРА

- Жарковић Небојша, Маровић Борис, *Лексикон осигурања*, Нови Сад, 2002.
- Пак Јасна, *Право осигурања*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011.
- Закић-Вујатовић Зорка, *Увод у економику и организацију пољопривредне производње*, Економски факултет, Београд, 1984.
- Bielza Maria, Conte Constanca, Ditman Cristoph, Gallego Javier, Stroblmair Josef, *Agricultural Insurance Scheme*, European Commission, Directorate General, Joint Research Centre, Institut for the Protection and Security of the Citizen, final report, 2006, modified, 2008.
- Burut Harun, Collins J. Keith, *Political Economy of Crop Insurance Risk under Imperfect Information*, Agricultural and Applied Economics Association, Annual Meeting, Washington DC, 4-6 August 2013.
- Enjolars Geofroy, Sentis Patrick, *Agricultural Economics*, International Association of Agricultural Economists, 2011.
- Pawlowska-Tzsyko Joanna, Podstawka Marian, Lelong Pierre-Yves, Filipek-Kazmiercyak Sebastian, *The Social insurance system for farmers and impacts on public finances*, Institute of agricultural and food economics, Warsaw, 2013.
- Народна банка Србије, *Преглед броја осигурања и премија по врстама и тарифама осигурања за период 2004-2013*, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/60/60_2/index.html
- Народна банка Србије, *Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за период 2004-2013*, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/60/60_2/index.html
- Привредна комора Србије, <http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=13>
- *Правилник о условима, начину и обрасцу захтева за остваривање права на регрес за премију осигурања, усева, плодова, вишегодишњих засада, расадника и животиња*, Службени гласник Републике Србије, број 48/13.

Sveto Puric, Nebojsa Petrovic

PROTECTION OF AGRICULTURAL PRODUCTION FROM NON-MARKET RISKS

Resume

From the foregoing, we can unambiguously conclude that is for development of agricultural insurance in Serbia in dire need of a completely new approach as a basis for proper orientation of agriculture towards insurance. In this process, in addition to the insurance business and the crucial role is of the state. Based on all the above potential solution would involve:

- To ensure maximum coverage of agricultural insurance with proper risks dispersion including the implementation of European solutions in the organization of agro-insurance system and the active role of the state in this process;

- Establishment of a regulatory organization, in the form of funds or agencies, which would be fully controlled by the state and to manage the system of subsidizing agricultural insurance, investments in prevention, the process of creating the general conditions of insurance of agriculture and cooperation with insurance companies in the process of adjustment of insurance products in segment height ratio of premiums and the level of coverage of the these types of insurance;

- Finally, proper organization of the reinsurance to avoid insurance risks in the abroad and the large outflow of funds of insurance. If we consider a failed state investments, particularly in the period since 2000. until 2011, when we have the famous case of the National Savings Bank, Agrobanka, formation of bulky and in the most cases unnecessary agencies, losses and uncollectible loans of the Development Fund and other more or less known a economic failures that our country has deprived many development investments in development projects such as investments in state reinsurance of agriculture that is profitable in the long period, provided that is formed in accord-

ance with the rules of the profession of insuarance as the example of developed countries confirmed;

Keywords: state, economy, budget, agriculture, development, insurance, reinsurance, risks, natural disasters.

Овај рад је примљен 2. фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. марта 2015. године.

АКТУЕЛНО

155

Андријана Јовановић

ПРИНЦИП ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ
И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ ПАРЛАМЕНТА:
СЛУЧАЈ СРБИЈА

173

Нада Радушки

РОМИ У КОНФЕСИОНАЛНОЈ СТРУКТУРИ
СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ (БЕЗ КОСОВА И
МЕТОХИЈЕ) - ПОПИС 2011.

189

Душан Гујаничић

НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ ФРАНЦУСКЕ
– РАСТУЋА СНАГА ЕВРОПСКЕ ДЕСНИЦЕ

*Андријана З. Јовановић**

ПРИНЦИП ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ ПАРЛАМЕНТА: СЛУЧАЈ СРБИЈА

Сажетак

Овај рад се односи на принцип проактивне транспарентности и отворености, као релативно нови принцип рада, деловања и евалуације субјеката јавног права, односно, у најширем смислу, органа јавне власти. Циљ овог рада је да широко схваћен принцип проактивне транспарентности и отворености, упоредно анализира у контексту рада парламената демократских и транзиционих земаља уопште, а посебно Народне скупштине Републике Србије и службе Народне скупштине. Принцип проактивне транспарентности и отворености односи се на укупност мера којима су субјекти јавног сектора дужни да континуирано и самоиницијативно учине доступним јавности податке који су настали у раду и у вези са радом органа јавне власти.

Кључне речи: принцип проактивне транспарентности и отворености, информације од јавног значаја, органи јавне власти, парламент, учешће грађана, е-Парламент, Народна скупштина Републике Србије.

* Студенткиња докторских студија на Факултету политичких наука, Универзитет у Београду

1. ПРИНЦИП ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ

Принцип проактивне транспарентности и отворености чини надоградњу једног од основних принципа савременог јавног права у државама са дугом демократском традицијом, принципа транспарентности и отворености. Из принципа транспарентности и отворености проистиче обавеза државних органа односно органа јавне власти да упознају грађане са: свим фактичким и правним чињеницама које су од значаја за доношење њихових одлука, њиховим правима и обавезама, њиховом организационом структуром, пословима које обављају, односима са другим органима, коришћењем буџетских средстава, као и да омогуће грађанима обезбеђивање остваривања права на приступ информацијама од јавног значаја.¹⁾

Проактивна транспарентност и отвореност је нови појам који се појављује у научној и стручној литератури.²⁾ Он наводи на то да се првобитни принцип транспарентности и отворености све више развија и еволуира, те да проактивна транспарентност и отвореност јесте принцип који је у неку руку и шири и ужи принцип од првобитног принципа. Нови принцип не обухвата тзв. „реактивну транспарентност и отвореност“ која се обезбеђује кроз остваривање права на приступ информацијама подношењем захтева за приступ службеним документима, те је по томе, овај принцип ужи. Са друге стране, он је знатно шири у односу на преостали део основног принципа транспарентности и отворености и значајно га унапређује. Поједини елементи принципа проактивне транспарентности и отворености уграђени су и у основни принцип. Међутим, развој демократских институција довео је и до настанка бројних нових елемената који су временом довели до постепеног издвајања принципа проактивне транспарентности и отворености из првобитног, поменутог основног принципа.

У овом раду, најпре ће бити утврђени основни елементи принципа проактивне транспарентности и отворености као посебног принципа савременог јавног права, затим, како се овај принцип преноси и обезбеђује у парламенту као једној од основних инсти-

1) Дејан Миленковић, *Јавна управа - одабране теме*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Чигоја штампа, Београд, 2013, стр. 316.

2) Helen Darbishire, *Proactive Transparency: The Future of the Right to Information? A Review of Standards, Challenges and Opportunities*, Washington, D. C.: World Bank Institute, 2011.

туција демократског система, како он „функционише“, односно како се обезбеђује у парламентима земаља са дугом демократском традицијом и земљама у транзицији, и колико Народна скупштина Републике Србије у свом свакодневном деловању обезбеђује остваривање овог принципа. На самом крају, из извршене анализе биће укратко изведени одређени закључци и дате конкретне препоруке у правцу даље имплементације принципа проактивне транспарентности и отворености у раду Народне скупштине Републике Србије. Анализа отворености парламента и јавне доступности информација о његовом раду кроз тзв. „проактивну транспарентност и отвореност“ представља важну компоненту у разумевању улоге парламента и развоја демократске парламентарне праксе.

2. САДРЖИНА И ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПА ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ ПАРЛАМЕНТА

Принцип проактивне транспарентности и отворености у раду органа јавне власти који осигурава да јавност буде информисана о законским актима и одлукама од значаја и утицаја на друштвени живот, представља важан сегмент система владавине права и демократичности друштва.³⁾ Потребно је указати да постоје два начина или процеса кроз које грађани остварују своје право на отвореност и транспарентност рада државних органа. Први подразумева да грађани, као појединци имају могућност подношења захтева за приступ и добијање информација односно конкретних докумената у поседу органа јавне власти (реактивна транспарентност и отвореност). У другом случају, приступ информацијама је резултат одлуке и начина деловања јавних институција, без потребе за подношењем посебног захтева (проактивна транспарентност и отвореност). Притом, проактивна транспарентност и отвореност у деловању и раду јавних институција може бити остварена путем различитих средстава, која укључују публикације и званична гласила, јавно доступне објаве, радио и телевизијска обавештења, и званичне интернет презентације.⁴⁾

3) Helen Darbishire, *Proactive Transparency: The Future of the Right to Information? A Review of Standards, Challenges and Opportunities*, Washington, D. C.: World Bank Institute, 2011, p. 3.

4) Helen Darbishire, *Proactive Transparency: The Future of the Right to Information? A Review of Standards, Challenges and Opportunities*, Washington, D. C.: World Bank Institute, 2011, p. 4.

Принцип проактивне транспарентности и отворености заснован је на четири основна чинилаца која су и довела до његовог развоја и издвајања у односу на принцип транспарентности и отворености. Први подразумева потребу да се јавност информише о законима и одлукама и право грађана да буду информисани и упознати са својим правима и обавезама. Други представља потребу јавности да има информације помоћу којих испитује одговорност владе између избора и на изборима. Трећи чинилац јесте потреба за информацијама како би грађани и јавност учествовали у процесу доношења одлука и креирања политика. Последњи, четврти чинилац подразумева обезбеђивање информација грађанима које су део система услуга које влада пружа својим грађанима, што је нарочито присутно последње деценије са могућношћу електронског приступа јавним услугама (е-Управљање).⁵⁾ Ови чиниоци доводе до проактивног развоја законских аката и праксе проактивне транспарентности и отворености, а посебан замах овај принцип је добио развојем интернет технологија и других видова електронских комуникација.

Посматрано са становишта рада парламента као институције система, принцип проактивне транспарентности и отворености подразумева и одређене посебне елементе с обзиром на специфичност ове институције, што подразумева и потребу да се анализирају бројни параметри који би дали одговор на питање у којој мери се овај принцип заиста примењује у његовом раду, као на пример: отвореност скупштинских седница и седница одбора, објављивање парламентарних података, приступ предлозима закона, приступ записима са гласања и друго.

3. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПРИМЕНЕ ПРИНЦИПА ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ ПАРЛАМЕНТА

У земљама са дугом демократском традицијом, парламент је као представничко тело изабрано непосредно од стране грађана, централна институција у систему поделе власти. Добар парламент и снажна парламентарна традиција су од битног значаја за ста-

5) Helen Darbishire, *Proactive Transparency: The Future of the Right to Information? A Review of Standards, Challenges and Opportunities*, Washington, D. C.: World Bank Institute, 2011, p. 9.

билност сваког демократског политичког поретка.⁶⁾ Поред великог уважавања и достојанства који му се придаје, принцип проактивне транспарентности и отворености рада парламента функционише већ више деценија.⁷⁾ У транзиционим земљама, као што је случај код нас и у земаљама у окружењу, нпр. у Босни и Херцеговини и Црној Гори, истраживања показују недовољну транспарентност у раду парламента, иако је последњих година учињен значајан напредак ове институције у модернизовању и отварању ка јавности.⁸⁾ Постојање великог броја разноврсних и корисних информација које су јавно доступне, захтева проактивну улогу парламента у обрзлагању ставова и предлога политика, што представља значајан критеријум демократичности једне институције.

Принцип проактивне транспарентности и отворености парламента Аустрије, Канаде, Финске, Француске, Босне и Херцеговине и Црне Горе, регулисан је Уставом, законом о парламенту и пословником о раду парламента ових земаља.

Уставом Аустрије гарантовано је право јавности да прима информације од органа јавне власти осим у случају ако би такво „отварање“ могло да изазове штету по одбрану земље и међународне односе. Што се тиче отворености и транспарентности рада скупштинских седница, аустријским Уставом утврђено је да су пленарне седнице Парламента отворене за јавност, осим у случају када председник или 1/5 народних посланика гласају да јавност буде изузетна.⁹⁾ Фински парламент (*Eduskunta*) на основу Закона о парламенту гарантује да су заседања скупштине отворена за јавност. Председавајући скупштине или 25 посланика могу захтевати да у одређеним стварима седница буде затворена за јавност али се то до сада никада није десило. Уставом Француске је предвиђено да су заседања парламента (како Сената тако и Националног већа) јавна, уз постојање могућности затворених заседања на захтев премијера или 1/10 посланика. У Канади, иако то није изричито

6) Вукашин Павловић, „Парламентаризам и демократија“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредили: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2007, стр. 86.

7) Edwin Rekosh, *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995.

8) Центар цивилних иницијатива, *Мандатно извешаје о мониторингу рада Парламентарне скупштине БиХ за период од 1. 11. 2006. до 01. 09. 2010. и од 01. 01. 2011. до 31. 12. 2011. године*, <http://www.cci.ba/>

9) *The Austrian Federal Constitution*, 1920 (amended in 1929), Arts. 20, 37, www.servat.unibe.ch/icl/au00000_.html

Уставом утрђено, јавности је дозвољено да присуствује седницама оба дома канадског Парламента, али се може захтевати да се галерија испразни и публика удаљи са седнице и да сама седница буде затворена за јавност, а то се последњи пут десило у току Другог светског рата.¹⁰⁾ Грађанима и представницима јавног информисања Босне и Херцеговине осигуран је приступ седницама Парламентарне скупштине у за то посебно резервисаном простору.¹¹⁾ Пословник о раду Скупштине Црне Горе гарантује јавност рада Скупштине. Само у случајевима када се разматра питање, које представља „државну тајну“, или на предлог Владе, односно десет посланика седница Скупштине може бити затворена за јавност.¹²⁾

Слично је и када је реч о раду одбора односно сталних радних тела парламента. У Аустрији је још од почетка 90-их година 20. века новинарима допуштено да присуствују расправи Одбору за истраге, чиме је обезбеђено да јавност буде обавештена о важним јавним пословима. У Канади, седнице одбора могу да буду затворене за јавност простом већином чланова одбора, али су ти случајеви ограничени подзаконским актом Сената. Рад одбора у Финској скупштини је по правилу нејаван. Али одбори могу одлучити да се одржи јавна дебата, што се често дешава када је реч о питањима значајним за велики део грађана, као на пример, питања која се односе на социјална и здравствена питања или заштиту животне средине. Пословником парламента Француске утврђено је да одбори имају дискреционо право да одлуче да ли ће заседања одбора бити јавна или не.¹³⁾ Седнице одбора/комисија Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине и седнице одбора Скупштине Црне Горе су отворене за јавност осим ако одбор/комисија другачије не одлучи.¹⁴⁾

10) Edwin Rekosh, *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995, 43, 66, 80.

11) *Пословник о раду Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, Публикација бр. 31, Сарајево, 2006, чл. 92, ст. 1.*

12) *Одлука о измјенама и допунама Пословника Скупштине Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 49/13, чл. 211.*

13) Edwin Rekosh, *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995, 25, 45, 68, 81-82.

14) *Одлука о измјенама и допунама Пословника Скупштине Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 49/13, чл. 211; Пословник о раду Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, Публикација број 31, Сарајево, 2006, чл. 92, ст. 2.*

Подаци са пленарних заседања аустријске скупштине се чувају и чине их израђени предлози, закони, извештаји одбора, резултати гласања са именима посланика који су гласали, донесене одлуке, листе присутних посланика као и копије и било који други документ упућен у току седнице. Након сваке седнице Библиотека парламента објављује Документацију парламентарних података и статистике, која укључује и индексе свих стенограма са седница оба дома Парламента. Канадски парламент такође обезбеђује широк и свеобухватан приступ писаним материјалима, као и својих извештаја и других података. Стенограми који се зову Дебате Доњег дома и Дебате Сената, су доступне дан након сваке седнице на енглеском и француском језику кроз владину Канцеларију за штампу. У Финској је још средином 90-их година, много пре него што је тај принцип установљен на нивоу Европске уније, важио принцип јавности докумената. Канцеларија за информације штампа све материјале као недељни сажетак односно билтен који се зове Парламентарна недеља. Подаци са заседања француског парламента, такође су доступни јавности и објављују се након сваке седнице у службеном листу.¹⁵⁾ Пословник о раду Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине посветио је посебан одељак јавности у раду овог дома, којим се омогућује свим заинтересованим лицима приступ информацијама, а комплетни записници расправа са седница Дома доступни су јавности електронски, односно уколико је то могуће и у штампаној форми.¹⁶⁾ Пословник о раду Скупштине Црне Горе прописује објављивање података и информација о раду Скупштине на сајту Скупштине.¹⁷⁾ Такође, Пословником се обавезује парламент да обавештава јавност о свом раду објављивањем у медијима или штампањем у посебним публикацијама предлоге аката о којима се расправљало, као и усвојене одлуке.¹⁸⁾

Што се тиче гласања, у Аустрији је гласање јавно, али у одређеним ситуацијама може бити и тајно. Исти је случај у Канади и Фин-

15) Edwin Rekosh, *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995, 24, 44, 66-67, 81.

16) *Пословник о раду Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, Публикација број 31, Сарајево, 2006, чл. 90, ст. 2.*

17) Одлука о измјенама и допунама Пословника Скупштине Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, бр. 49/13, чл. 212.

18) Одлука о измјенама и допунама Пословника Скупштине Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, бр. 49/13, чл. 213.

ској, а у поменутиим земљама, поред електронског гласања, постоје и други облици гласања, као што је на пример, гласање куглицама. Пошто се гласање снима и емитује кроз кабловски канал или електронске медије, видео запис показује како је сваки посланик гласао као и који је посланик одсутан. У Канади и Француској постоји посебан кабловски парламентарни канал, на којем се преносе не само пленарне, већ и седнице одбора, а пренос по правилу преузимају и поједини електронски медији. У Финској, делови пленарних седница емитују се на три национална телевизијска канала, а сви значајнији штампани медији прате рад *Eduskunta*. Занимљива пракса постоји у Француској, у којој посланици оба дома, недељно односно месечно су дужни да одговарају на питања новинара односно медија. Тзв. *question period* дуго је био емитован на једном од најзначајнијих телевизијских канала.¹⁹⁾ У Босни и Херцеговини, рад Парламентарне скупштине веома добро је презентован кроз интернет презентацију овог органа која је, према оцени међународних организација, једна од најбољих у региону. Она садржи податке о парламенту, Представничком дому, Дому народа, заједничким телима, седницама, секретаријату и међународним активностима на босанском, хрватском, српском и енглеском језику, на латиници и ћирилици.²⁰⁾ Још увек не функционише систем директног телевизијског преноса свих пленарних седница оба дома, па је тиме највиши законодавни орган Босне и Херцеговине једини у региону чије се седнице не преносе директно путем јавног телевизијског сервиса. Јавни сервис преноси седнице парламента Црне Горе, али евидентна су два проблема, парцијалан пренос седница и утицај уређивачке политике. Телевизија Црне Горе преноси искључиво оне седнице које су, по мишљењу челника овог медија, од јавног интереса. Осим тога, телевизија не преноси или веома површно извештава о раду одбора, а опозициони медији се најчешће одлучују за сензационалистичко извештавање о раду парламента.²¹⁾

19) Edwin Rekosh, *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995, 24-25, 45, 66-67, 80-81.

20) Дамир Бановић, „Транспарентност рада Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине“, у зборнику: *Демократске перформансе парламента Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе* (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012, стр. 196.

21) Наташа Ружић, „Транспарентност Парламента Црне Горе“, у зборнику: *Демократске перформансе парламента Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе*, (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012, стр. 218.

4. ПРИМЕНА ПРИНЦИПА ПРОАКТИВНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОТВОРЕНОСТИ У РАДУ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Рад државних органа у свим савременим демократијама данас базира се на начелу јавности рада. Устав Републике Србије из 2006. године, међутим не садржи јасну одредбу о јавности рада државних органа (па самим тим ни Народне скупштине). Она би се могла извести из дела Устава који се односи на људска права, који укључује и слободу мишљења и изражавања, слободу медија и право на обавештеност.²²⁾ Ово треће право је веома важно, јер се под њим подразумевају два права: право на јавно информисање и слобода приступа информацијама. Кроз њих се посредно обезбеђује и јавност рада државних органа као основни постулат демократског друштва. Јавност рада Народне скупштине произилази и из Пословника Народне скупштине у којем је садржано више одредаба којим се обезбеђује овај принцип, из којег даље произилази принцип транспарентности и отворености у раду парламента.²³⁾

4.1. Учешће грађана у законодавном процесу

Иако би се под формулацијом „учешће грађана у законодавном процесу“ у ширем смислу подразумевало и непосредно учешће грађана на седницама Народне скупштине и седницама одбора, овде ће се разматрати право грађана на народну иницијативу, односно право грађана да се формално, у складу са Уставом могу појавити као носиоци народне суверености, односно као подносиоци предлога закона.²⁴⁾ Устав Републике Србије, предвиђа да право предлагања закона имају сваки народни посланик, Влада, скупштина аутономне покрајине и најмање 30.000 бирача.²⁵⁾ Законом о референдуму и народној иницијативи предвиђена су веома рестриктивна правила за прикупљање потписа у вези са народном иницијативом, где се оставља рок од свега седам дана да се при-

22) Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006, чл. 46, 50, 51.

23) Пословник Народне скупштине, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 21/10, 52/10 и 20/12.

24) Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006, чл. 2.

25) Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006, чл. 4.

купи 30.000 потписа.²⁶⁾ Пословник Народне скупштине између осталог предвиђа када се на седници одбора разматрају предлози закона и амандмани на предлоге закона, да се на седницу позивају и подносиоци тих предлога и амандмана, односно њихови овлашћени представници. Ова одредба подразумева да на седницама одбора могу учествовати и грађани, када су они сами предлагачи народне иницијативе.²⁷⁾ Међутим, треба констатовати да до данас, у Србији ниједна народна иницијатива није разматрана на седници Народне скупштине, па самим тим никада није ни била усвојена. Не зато што таквих иницијатива није било, већ зато што постоји једно доста неадекватно третирање народних иницијатива од стране Народне скупштине, у односу на остале овлашћене предлагаче закона, пре свега Владу.²⁸⁾

4.2. Отвореност скупштинских седница и седница сталних радних тела

Парламентарна демократија подразумева непосредно учешће грађана на седницама Народне скупштине и седницама одбора као њених сталних радних тела. Од могућности непосредног присуства седницама Народне скупштине по принципу пријаве грађана, треба разликовати неке друге могућности, као што је „Дан отворених врата“ или организовање студијских посета Народној скупштини.²⁹⁾ Оне не пружају нужно и могућност да организоване групе грађана које долазе у „посету“ Народној скупштини истовремено и присуствују седницама Народне скупштине. Грађани не могу непосредно присуствовати седници Скупштине Републике Србије, јер не постоји посебна регулатива која би то обезбедила.

Констатације које се односе на присуство грађана на седницама Народне скупштине и одбора свакако да се односе и на удружења грађана и невладине организације. Ипак, када је реч о мо-

26) Закон о референдуму и народној иницијативи, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 48/94 и 11/98, чл. 36.

27) Пословник Народне скупштине, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 21/10, 52/10 и 20/12, чл. 74, 89.

28) Славиша Орловић, „Надлежности парламента“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредио: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Конрад Adenauer Stiftung, Београд, 2007, стр. 148.

29) Јелена Лончар, „Транспарентност Народне скупштине Републике Србије“, у зборнику: *Демократске перформансе парламента Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе* (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012, стр. 185.

гућности грађана и могућности удружења грађана да присуствују седницама и Скупштине и одбора, приметно је да постоји разлика. У више наврата, представницима удружења грађана била је дата *ad hoc* могућност (пре свега путем позива од стране председника одбора или председника Народне скупштине) да присуствују седницама. Ипак, треба констатовати да је у последњих неколико година у Народној скупштини почела да се развија пракса тзв. јавног слушања (*public hearing*).³⁰⁾ У сазиву Народне скупштине од 31. маја 2012. до јануара 2014. године, одржано је 36 јавних слушања у одборима Народне скупштине, на којима су поред стручне и научне јавности, учествовале и организације цивилног друштва.³¹⁾

Непосредан однос Народне скупштине и грађана и организација цивилног друштва, посебно утиче на јачање принципа проактивне транспарентности и отворености. Њиме се продубљује веза парламента са цивилним друштвом, а законодавни орган добија још један перманентни облик контроле од стране јавности - конкретно, цивилног друштва.

4.3. Екстерна парламентарна комуникација

Екстерна (спољна) комуникација је комуникација која се остварује између Народне скупштине, њених функционера, сталних радних тела, генералног секретара и Службе Народне скупштине са једне, и јавности у најширем смислу речи, са друге стране (грађана, медија, научних установа, удружења грађана, других државних органа и организација, политичких странака), средствима и начинима (оруђима) којима се обезбеђује дистрибуција информација о њеном раду и активностима, путем различитих канала комуникација и пружањем одређених врста информација на основу идентификованих група субјеката спољне комуникације. Суштински разлог успостављања екстерне комуникације јесте да се обезбеди транспарентност и доступност информација о раду и у вези са радом Народне скупштине.³²⁾

Екстерна комуникација нарочито треба да допринесе задовољавању потреба јавности за брзим, истинитим и тачним информацијама о Народној скупштини и њеном раду, како на национал-

30) Славиша Орловић, *Јавна слушања, (Public hearings) као институција парламентарне праксе*, Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Београд, 2007.

31) *Наша Скупштина*, Специјални додатак Вечерњих новости, 25.1.2014. стр. 4.

32) Одлука о вишегодишњем плану развоја комуникација Службе Народне скупштине, Генерални секретар Народне скупштине, 22.07.2011. године, стр. 23.

ном, тако и на међународном плану. Генерални секретар Народне скупштине донео је Одлуку о вишегодишњем плану развоја комуникација Службе Народне скупштине, којом је предвиђено да ће кроз екстерну комуникацију Служба Народне скупштине развијати и усмеравати комуникацију са медијима (страним, националним и локалним), пратити медијске извештаје и вршити анализе ради унапређења комуникационих активности.³³⁾

Екстерна комуникација обухвата и однос са медијима.³⁴⁾ Новинари несметано присуствују седницама Народне скупштине и могу пратити цео ток заседања. Постоји и посебна велика просторија у Дому Народне скупштине, са постављеним микрофонима у којима се налазе новинари који могу узимати изјаве од народних посланика. Такође, седнице Народне скупштине се директно преносе на другом каналу националног јавног сервиса Радио телевизије Србије³⁵⁾, мада у последње време има доста проблема који су везани за пренос седница Народне скупштине, јер преноси различитих спортских догађаја у земљи и иностранству доводе до тога да Радио телевизија Србије не жели да преноси скупштинска заседања у целини, што осуђују поједине посланичке групе које не желе да учествују на седницама уколико их не преноси државна телевизија (јавни сервис). Медијско праћење скупштинског живота има значајну улогу и у политичком образовању грађана и у легитимизовању власти. Постоји потреба за увођењем парламентарног канала, и с времена на време ова тема је покретана, али никада није заживела.

4.4. Проактивна доступност података и мере проактивне доступности

Нови вид екстерне комуникације, који можемо да посматрамо као посебан вид проактивне доступности података данас представља и интернет презентација Народне скупштине.

Интернет презентација Народне скупштине Републике Србије представља по свом дизајну и садржају значајно унапређење у од-

33) Одлука о вишегодишњем плану развоја комуникација Службе Народне скупштине, Генерални секретар Народне скупштине, 22.07.2011. године, стр. 23.

34) Дејан Павловић, „Отвореност парламента Републике Србије“, *Годишњак 2009*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2009, бр.3, стр. 331.

35) Одлука о вишегодишњем плану развоја комуникација Службе Народне скупштине, Генерални секретар Народне скупштине, 22.07.2011. године, стр. 13.

носу на раније доступне интернет презентације. Оно што представља новину на интернет страници је могућност да се преко „видео линка“ прате пленарне седнице Скупштине и седнице свих радних тела. Оно што забрињава, јесте што интернет презентација ипак није у потпуности усклађена са правом на слободан приступ информацијама од јавног значаја у делу екстерне комуникације коју Скупштина преко интернет презентације треба да оствари са грађанима. То се најпре односи на недостатак садржаја у којима би се налазили предложени амандмани на законске предлоге као и називи овлашћених подносилаца. У том смислу, нема могућности ни да грађани интерактивно учествују у процес доношења закона, на пример, давањем коментара на законске предлоге или коментара на амандмане предлога закона. Такође, иако на сајту постоје стенограмске белешке са седница Народне скупштине, оне нису видно обележене и лако доступне.³⁶⁾ Приметно је, да би постављањем знатно ширег круга информација у поседу Народне скупштине, још више афирмисало не само слободу приступа информација, већ и проактивну транспарентност и отвореност у раду Народне скупштине.

Значајну потпору електронској презентацији Народне скупштине Републике Србије представља и пројекат цивилног друштва „Отворени парламент“, којег спроводи заједничка иницијатива неколико организација: Центар за истраживање, транспарентност и одговорност из Београда, Национална коалиција за децентрализацију са седиштем у Нишу, Комитет правника за људска права из Београда и Група за развојну иницијативу из Београда. Основни циљ пројекта „Отворени парламент“ је повећање јавности рада парламента, информисање грађана о раду парламента и успостављање редовне комуникације између грађана и њихових изабраних представника. Рад се базира на вредностима које су садржане у међународној Декларацији о отворености парламента,³⁷⁾ у чијем развоју је учествовао и „Отворени парламент“. У оквиру пројекта „Отворени парламент“ креиран је инструмент за праћење рада народних посланика - интернет страница, на којој се

36) Славиша Орловић, „Парламент као епицентар демократије“, у зборнику: *Искушења парламентаризма* (приредио: Славиша Орловић), Центар за демократију Факултета политичких наука, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2013, стр. 30.

37) Декларација о отворености парламента усвојена је 15. септембра 2012. године на е-парламент конференцији у Риму. Ова Декларација настала је као резултат рада организација цивилног друштва које се баве праћењем рада парламента, у чијој изради је учествовало 130 организација из 75 земаља.

редовно објављују транскрипти скупштинских седница, различите анализе закона и амандмана, као и препоруке за унапређење јавности рада парламента и побољшање комуникације између грађана и њихових представника.³⁸⁾

* * *

Народна скупштина Републике Србије у смислу имплементације принципа проактивне транспарентности и отворености начинила је значајне кораке у свом отварању према јавности. До сада, позитивно се могу оценити садржина интернет странице Народне скупштине, скупштински информатор о раду, транспарентност њене службе и отвореност према новинарима и медијима. Оно што још увек недостаје је транспарентност радних тела (одбора) Народне скупштине и информисање јавности о темама које ће се наћи на дневном реду, јер још увек је честа пракса да се одбори заказују без претходне најаве и саопштавања дневног реда седнице одбора, што свакако захтева детаљно нормативно регулисање. Начин разматрања законских предлога и других одлука је веома важно питање да би парламент остварио своју улогу, односно да би имали парламентаризам.³⁹⁾ Такође, још увек постоји недовољна комуникација између народних посланика и грађана. Од кључног значаја је да народни посланици буду отворенији према грађанима и свесни да су пре свега њима одговорни. Познато је да се јавност рада Народне скупштине обезбеђује директним телевизијским преносима седница Народне скупштине и омогућавањем њиховог преноса од стране средстава јавног обавештавања, конференцијама за новинаре, издавањем званичних саопштења, омогућавањем праћења рада Народне скупштине од стране посматрача, домаћих и међународних организација и заинтересованих грађана. Уз то, потребно је да се у Народној скупштини обезбеде посебна места за посматраче, заинтересоване грађане и представнике средстава јавног обавештавања. Тренутно, одредбе Пословника који се односе на јавност рада не помињу могућност непосредног присуства грађана седницама Народне скупштине нити седницама радних тела (одбора), па се стиче утисак да појам „јавност“ обухвата само

38) Интернет страница Отворени парламент: www.otvoreniparlament.rs, 05.09.2014.

39) Војислав Становчић, „Парламент без парламентаризма“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредили: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2007, стр. 70.

представнике новинарске професије, и у извесној мери, стручне и научне раднике који могу у одређеним случајевима учествовати у раду.

Спољну комуникацију између Народне скупштине и јавности треба обезбедити коришћењем свих расположивих облика комуникације, и она треба да подразумева континуирано одвијање које мора да буде обезбеђено, регулисано и контролисано свим доступним каналима спољне комуникације (усменим, штампаним, електронским). Информације у вези са Народном скупштином морају бити свима лако доступне. Садржај информација о Народној скупштини и раду Службе Народне скупштине намењен јавности мора бити лишен страначке обојености. Народна скупштина, која представља дом свих грађана, као централна институција система треба да пружа информације грађанима независно од тога ко је парламентарна већина или мањина у Народној скупштини. Информације о Народној скупштини и раду саме службе морају бити истините, тачне, благовремене и потпуне, што је и суштина права на јавно информисање.

Такође, потребно је додатно унапредити техничке могућности интернет презентације Народне скупштине које би омогућиле интерактивну комуникацију корисника презентације и Народне скупштине и објављивање ширег круга информација у поседу Народне скупштине. Нарочито је важно учинити видљивим и лако доступним стенограме са седница и одбора Народне скупштине на скупштинској интернет презентацији, али такође и редовно и свакодневно ажурирати интернет презентацију Народне скупштине, по узору на интернет страницу „Отворени парламент“.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, Дамир, „Транспарентност рада Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине“, у зборнику: *Демократске перформансе парламената Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе* (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012.
- Darbishire, Helen: *Proactive Transparency: The Future of the Right to Information? A Review of Standards, Challenges and Opportunities*, Washington, D. C.: World Bank Institute, 2011.
- Закон о референдуму и народној иницијативи, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 48/94 и 11/98.

- Лончар, Јелена, „Транспарентност Народне скупштине Републике Србије“, у зборнику: *Демократске перформансе парламената Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе* (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012.
- Миленковић, Дејан: *Јавна управа - одабране теме*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Чигоја штампа, Београд, 2013.
- *Наша Скупштина*, Специјални додатак Вечерњих новости, 25.1.2014.
- Одлука о вишегодишњем плану развоја комуникација Службе Народне скупштине, Генерални секретар Народне скупштине, 22.07.2011. године.
- Одлука о измјенама и допунама Пословника Скупштине Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, бр. 49/13.
- Отворени парламент: www.otvoreniparlament.rs, 05.09.2014.
- Орловић, Славиша, *Јавна слушања, (Public hearings) као институција парламентарне праксе*, Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Београд, 2007.
- Орловић, Славиша, „Парламент као епицентар демократије“, у зборнику: *Искушења парламентаризма* (приредио: Славиша Орловић), Центар за демократију Факултета политичких наука, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2013.
- Орловић, Славиша, „Надлежности парламента“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредили: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2007.
- Павловић, Вукашин, „Парламентаризам и демократија“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредили: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2007.
- Павловић, Дејан, „Отвореност парламента Републике Србије“, *Годишњак 2009*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2009, бр.3, стр. 331.
- Пословник Народне скупштине, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 21/10, 52/10 и 20/12.
- Пословник о раду Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, Публикација број 31, Сарајево, 2006.
- Rekosh, Edwin: *In the Public Eye - Parliamentary transparency in Europe and North America*, International Human Rights Law Group, 1995.
- Ружић, Наташа, „Транспарентност Парламента Црне Горе“, у зборнику: *Демократске перформансе парламената Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе*, (приредио: Славиша Орловић), Београд, Факултет политичких наука; Сарајево, Сарајевски отворени центар; Подгорица, Факултет политичких наука, 2012.

- Становчић, Војислав, „Парламент без парламентаризма“, у зборнику: *Дилеме и изазови парламентаризма* (приредили: Вукашин Павловић, Славиша Орловић), Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2007.
- *The Austrian Federal Constitution, 1920* (amended in 1929), Arts. 20, 37, www.servat.unibe.ch/icl/au00000_.html
- Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006.
- Центар цивилних иницијатива, *Мандатно извешће о мониторингу рада Парламентарне скупштине БиХ за период од 1. 11. 2006 до 01. 09. 2010. и од 01. 01. 2011 до 31. 12. 2011. године*, <http://www.cci.ba/>

Andriana Z. Jovanovic

PRINCIPLE OF PROACTIVE TRANSPARENCY AND DISCLOSURE IN THE WORK OF PARLIAMENT

Resume

In this paper, firstly have been determined the basic elements of the principle of proactive transparency and openness as a special principles of modern public law. Then, how this principle is transferred and ensured in the parliament as one of the basic institutions of a democratic system, i.e. how it “works” and how is ensured in parliaments of the countries with long democratic tradition and transition countries. Special aspect is dedicated to the question how the National Assembly of the Republic of Serbia in the daily operation ensure the respect and application of this principle. The aim of the paper is a comparative analysis of a broadly defined principle of proactive transparency and disclosure in the context of the work of parliaments in modern democracies and transition countries, especially in the context of the work of the National Assembly of the Republic of Serbia and its Support Service. The principle of proactive transparency and disclosure refers to the overall set of measures which require public law entities to continuously and on their own initiative make all the information, which is a result of or related to their work, available to the public. At the end of the analysis, some conclusions and concrete recommendations are underlined, in the field of the further implementation of the principle of proactive transparency and openness in the

work of the National Assembly of the Republic of Serbia. The National Assembly of the Republic of Serbia in terms of the implementation of the principle of proactive transparency and openness has made significant strides in its opening to the public. So far, the following achievement can be positively evaluated: the content of the website of the National Assembly, Parliamentary Information Booklet, transparency and openness of its services to journalists and the media. What is still missing is the transparency of the working bodies (committees) of the National Assembly and informing the public about the issues that will be on the sessions' agenda, because it is still a common practice that committees are scheduled without prior notice and formulated agenda, which certainly requires detailed normative regulation. However, there is still a lack of communication between the deputies and citizens. It is crucial that the deputies are going to be more open to the citizens and to be aware of their primary responsibility. The ability of citizens to monitor and evaluate the work of the parliament representatives is a powerful mechanism to ensure higher responsibility and better performance of the institution.

Key Words: principle of proactive transparency and disclosure, public information, public authorities, parliament, public participation, e-Parliament, the National Assembly of the Republic of Serbia.

*Нада Радуики**
Институт за политичке студије, Београд

РОМИ У КОНФЕСИОНАЛНОЈ СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ (БЕЗ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ) ПРЕМА ПОПИСУ 2011.**

Сажетак

На основу анализе етноконфесионалне структуре Србије (без КиМ) по попису из 2011. године, може се видети да национална припадност становништва и вероисповест у високом проценту коинцидирају, осим код ромске заједнице која се најмање идентификује са својом религијом. Наиме, код Рома изјашњавање о верској припадности условљено је њиховим социо-културним особеностима, али и утицајем друштвених околности тако да су код њих заступљене готово све вероисповести и сви модалитети религијског изјашњавања (православна католичка, ислам, протестанска, и др.). За Роме су карактеристичне честе промене у погледу верског декларисања (као и у погледу националне припадности) што је резултат етничке мимикрије, јер се Роми приликом пописа најчешће декларишу као припадници већинске или неке друге националности на подручју где живе. У раду су анализирани и релевантне промене које су се десиле у верској структури Рома између два пописа (2002-2011), као и битне разлике које постоје у погледу њиховог верског изјашњавања посматрано по статистичким регионима Србије (без КиМ). Због неповољног друштвеног статуса и материјалне угрожености, економске, културне и политич-

* Виши научни сарадник

** Рад је реализован у оквиру пројекта број 179009 Института за политичке студије Београд, а финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ке маргинализованости, Роми нису довољно захваћени социјалном мобилношћу која би позитивно деловала на њихов положај и развијање свести о сопственом националном и религијском идентитету.

Кључне речи: Роми, вероисповест, попис становништва, методологија, етномикрија, Србија.

Религија је одувек имала битан значај и утицај на човека, на његове етно-психолошке и културно-цивилизацијске карактеристике, али се на религију као извор личног и колективног, а посебно националног идентитета различито гледало, у зависности од традиције и времена у коме се развијала. У оквиру научних истраживања која се баве ромском популацијом и ромским идентитетом, питању религије није поклањана довољна пажња, па је тај сегмент живота и особености Рома у мањој мери познат и проучаван. Роме карактерише стално прилагођавање, што је неизбежно водило ка мењању њиховог идентитета, религије, језика и обичаја. Сталне миграције Рома и недостатак повезаности са одређеном територијом део су њиховог историјског наслеђа, али и културних разлика и међуетничке фрагментације. Будући да потичу из различитих миграционих таласа, Роми чак у истој држави имају различите социјалне, демографске и етнокултурне одлике и показују другачије начине прилагођавања и интегрисаности у друштво.¹⁾ На подручју Балкана, где је религијска припадност људи више него било где у Европи круцијални део њиховог идентитета и једно од диференцијалних обележја етничких заједница, формирале су се бројне ромске заједнице са различитим верским, језичким, историјским, етнолошким и другим одликама условљене њиховим другачијим пореклом, правцима и временом досељавања, начином живота и обичајима. Резултати истраживања верског идентитета Рома у Србији показују да су присутни различити начини њиховог декларисања, и то од наглашавања ромског порекла и етнокултурних специфичности, преко неутралних и недовољно издиференцираних верских карактеристика, па све до делимичне или потпуне асимилације у неки други, најчешће православи корпус. Бројни фактори утичу на њихово религијско опредељивање, а један од најбитнијих је религија већинског становништва. Роми су тежили да се приближе народима са којима су живели, а прихватање религије већинске заједнице је заправо начин да умање своју

1) Hugh Poulton, "Insiders and Outsiders: the Transnational Minorities - Jews, Armenians, Vlachs and Roma", *International Report*, London, 06/1997.

искљученост и отуђеност и покушај да се интегришу у друштво. У постојећој средини Роми су увек настојали да припадају религији која је најприхватљивија у датим приликама, али мимикријска реакција на ново окружење, ипак, није елиминисала етничку, верску и расну дистанцу према њима.²⁾

Савремена истраживања показују да велики број људи није религиозан у смислу практиковања религије, већ се декларише за одређену веру на основу традиције, односно припадања вери својих родитеља. Због тога је присутан став да се у макроистраживањима тешко могу добити прави одговори о религији, па су адекватнија анкетна испитивања (на пример, фреквенција, интензитет религијске праксе и слично) на основу којих се може видети и конфесионално-цивилизацијски круг коме поједини слојеви становништва припадају. Демографска анализа обухвата само један део ове проблематике, па су за реалније и потпуније сагледавање религијске припадности неопходна социолошка, психолошка и друга дубинска истраживања.

Етноконфесионална слика једне популације може се сагледати на основу података пописа који су од великог значаја за државе на чијој територији живе бројне етничке заједнице диференциране према просторним, историјским, демографским, социо-економским и културним карактеристикама. Међутим, да ли ће питање о националној припадности, језику и религији бити укључено у пописно-статистичка истраживања зависи првенствено од друштвеног уређења и политичког става према националном питању у појединим државама. Коначни подаци етностатистичких истраживања несумњиво имају непосредног утицаја и на релације између већинског и мањинског становништва, на регулисање положаја и права националних мањина, па зато не изненађује блиска веза између статистике и државне мањинске политике.³⁾

2) Andžej Mirga, Murz Leh, *Romi, Razlike i netolerancija*. АКАПИТ, Београд, 1997.

3) Werner Haug, Paul Compton, Youssef Courbage "The demographics characteristics of national minorities in certain European states", *Population studies*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, vol. 2, no. 31, 2000.

**СТАНОВНИШТВО СРБИЈЕ (БЕЗ КИМ)
ПРЕМА ВЕРОИСПОВЕСТИ - ПОПИС 2011.**

У циљу квалитетнијег разумевања, правилног тумачења и компарирања пописних података који се односе на конфесионалну структуру становништва неопходно је изложити основна методолошка тумачења која се односе на вероисповест као важно етничко обележје.⁴⁾ Одговор на питање о вероисповести тражен је искључиво на основу субјективног критеријума, тј. на основу личног убеђења појединца којој религији припада, као и на уставом загарантованој слободи изражавања верске припадности. Мада то има за последицу да подаци нису увек компаративни и логични, ипак се сматра оправданим укључивање овог питања у попис јер доприноси осветљавању етничке структуре становништва и са овог аспекта.⁵⁾

Вероисповест као етничка одредница присутна је у нашој статистичкој пракси само учетири пописа после Другог светског рата (1953, 1991, 2002, 2011.) који су одржани у различитом друштвено-политичком и социјалном окружењу. У попису 1953. године по први пут је постављено питање о вероисповести формулисано као “однос према вери”, а подразумевало је да лице које има одређено верско убеђење уписује вероисповест коју исповеда или ако нема уписује »без вере«. Примењен је субјективни критеријум, односно да ли се лице сматра припадником неке религије, а не формална припадност (да ли је уписано у верске књиге, да ли редовно иде у цркву, да ли је крштено, итд.).⁶⁾ Међутим, другачија класификација

4) Попис становништва, домаћинства и станова, 2011. у Републици Србији, *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност*, Методолошка објашњења, књига 4, РЗС, Београд, 2013, стр.7.

5) Према међународним препорукама, свака држава у зависности од специфичних околности и у складу са својим потребама може прикупљати следеће информације о становништву: формална припадност некој верској заједници, идентификација са вероисповешћу, верско уверење или практиковање религије. При томе је истакнуто да питање мора бити отвореног типа и засновано на слободи изјашњавања (или неизјашњавања) сваког лица о својој вероисповести. У пописним методологијама европских земаља не постоји универзална дефиниција о религијској припадности, при чему се негде под тим подразумева веровање, а негде званична припадност. Видети: Werner Haug, Paul Compton, Youssef Courbage, “The demographics characteristics of national minorities in certain European states“, *Population studies*, op.cit. pp. 115-163.

6) Приликом шифрирања резултата пописа 1953. године наведена је следећа класификација: без одговора, без вере, неопредељен, православци, римокатолици, протестанти, остали хришћани, припадници исламске верске заједнице, Мојсијевци, остали нехришћани и непознато.

националности у овом попису отежава компарацију и укрштање података што је посебно дошло до изражаја код Рома јер су били сврстани у категорију »остали несловени«. Мада религијска припадност, према Препорукама Конференције европских статистичара Уједињених нација, спада у групу допунских, а не основних обележја, разлози за изостављање овог етничког обележја у наредна три пописа, били су више политичко-идеолошке него научно-статистичке природе. Зато се ово обележје поново нашло у попису тек четири деценије касније, тачније 1991. године. Према методологији тог пописа фигурирао је термин «вероисповест», а подаци су прикупљени на исти начин тј. на основу слободног изјашњавања становништва о верској припадности (члан 174 Устав СФРЈ).⁷⁾ И у садржај последња два пописа (2002, 2011) инкорпорирано је питање о вероисповести које је било отвореног типа, што значи да свако лице може слободно да се (не) декларише коју веру исповеда. Одговор на ово питање резултат је личног убеђења појединца заснованог на његовим схватањима религије и на слободи изјашњавања о вери која је гарантована Уставом (члан 43 Устав СРЈ, односно члан 43 Устав РС).⁸⁾

На основу пописног питања о вероисповести добијене су информације о верској опредељености, тачније који део становништва је без верског убеђења, а колико припада појединим религијама, као и о декларисању за различите религије у оквиру исте етничке заједнице. Религија, као важна компонента националног идентитета, у етнодемографским истраживањима доприноси потпунијем сагледавању националне структуре, бољем познавању мултиетничности и мултиконфесионалности, као и верског састава становништва бројних етничких заједница у Србији. Код појединих националности присутна је висока идентификације са вером (на пример, Срби и Власи са православљем, Албанци и Бошњаци са исламом, и слично), док етничка заједница која се најмање

7) У пописној класификацији вероисповести 1991. године наведене су: исламска, јудаистичка, католичка, православна, протестанска, проорјентални култови, друге вероисповести, неодређени верник, није верник и непознато.

8) По попису 2002. године наведене су вероисповести (по азбучном реду) са разуђеним подгрупама: исламска, јудаистичка, католичка, православна, протестанска, следбеници проорјенталних култова, припада вероисповести која није наведена, верник је али не припада ниједној вероисповести, неизјашњени, није верник и непознато. Према попису 2011. године, у класификацију је уведен нови модалитет-агностик, а наведене следеће вероисповести: православна, католичка, протестанска, остале хришћанске, исламска, јудаистичка, источњачке вероисповести, агностици, нису верници (атеисти), нису се изјаснили и непознато.

идентификује са својом религијом је несумњиво ромска. Наиме, изјашњавање о верској припадности код Рома условљено је њиховим социо-културним особеностима, али и утицајем друштвених фактора и социјалне климе, тако да су код њих заступљене готово све вероисповести и сви модалитети религијског изјашњавања.

Конфесионална слика Србије (без КиМ)⁹⁾ према последњем попису јасно илуструје високу подударност националне и верске припадности код готово свих националности, као и поклапање у великој мери са етничком структуром становништва. Међу припадницима православне вероисповести доминантни су Срби (око 95%), код становништва католичке вероисповести преовлађују Мађари (преко две трећине) и Хрвати, а затим следе Буњевци и Русини. Више од половине припадника исламске вере су Бошњаци, а затим Албанци,¹⁰⁾ Роми, Муслимани и Горанци. Међу протестантима најзаступљенији су Словаци (око две трећине) и Мађари (око једне петине), а затим Роми.

Резултати пописа 2011. године показују да од 7,2 милиона становника Републике Србије око 6,6 милиона (91,2%) припада хришћанском религијском кругу, од чега је највише православаца (6,1 милиона или 84,6%), затим католика (357,0 хиљада или 5,0%) и протестаната (71,3 хиљада или 1,0%). Ислам исповеда 222,8 хиљада (3,1%) грађана Србије, док остале вероисповести имају мањи број припадника. Лица која нису желела да се верски декларишу броје чак 220,7 хиљада (3,1%), док агностика има око четири хиљаде (0,1%). Број оних који су изјавили да нису верници (атеисти) износи 80,1 хиљада (1,1%), међу којима је највише Срба (66%), а затим Југословена (7,7%) и недеklarисаних (6,6%), док је убедљиво најмање припадника ромске националности (табела 1).

9) У даљем тексту, с обзиром да званични попис становништва Републике Србије 2011. године није спроведен у АП Косово и Метохија, важно је нагласити да се сви наведени подаци односе на Србију без територије Косова и Метохије.

10) У општинама Бујановац и Прешево, а делимично и у општини Медвеђа, велика већина припадника албанске националне мањине бојкотовала је попис 2011. године, док на КиМ није ни спроведен.

Табела 1.
Становништво ромске националности према вероисповести,
Србија (без КиМ), 2011.

Вероисповест	Укупно		Роми	
	Број	%	Број	%
Укупно становништво	7186862	100,0	147604	100,0
Хришћанска				
Свега	6555931	91,2	92610	62,7
Православна	6079396	84,6	82454	55,9
Католичка	356967	5,0	4865	3,3
Протестанска	71284	1,0	2966	2,0
Остале хришћанске	3211	0,0	690	0,5
Исламска	222828	3,1	36591	24,8
Јудаистичка	578	0,0	-	-
Источњачке религије	1237	0,0	13	0,0
Остале вероисповести	1776	0,0	19	0,0
Агностици	4010	0,1	7	0,0
Атеисти	80053	1,1	1094	0,7
Нису се изјаснили	220735	3,1	12553	8,5
Непознато	99714	1,4	4717	3,2

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова, 2011. у Републици Србији, Основни скупови становништва, књига 18, РЗС, Београд, 2014.

Дакле, из статистичких података о верској припадности може се видети да око 15% становништва Србије не припада већинској религији. У оквиру мањинске популације (916,3 хиљада), око 93% се изјаснило да припада некој конфесији, 2% су атеисти, а око 4% није желело да се декларише. Хришћанство је и даље доминантна религија за коју се изјаснило више од две трећине припадника националних мањина, с тим што у оквиру овог корпуса превладава католичка конфесија над православном (за 10%), а друга по заступљености је исламска религија (мада и овде треба имати у виду непотпун обухват пописом припадника албанске националности који исповедају ислам).¹¹⁾ Због тога је у Србији као доминантно православној средини, у којој живе и бројне друге верске

11) Владимир Ђурић, Дарко Танасковић, Драган Вукмировић, Петар Лађевић, *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, Републички завод за статистику, Београд, 2014, стр. 186.

заједнице, питање толеранције и поштовање различитости, однос окружења и верских мањина, међуетнички и међурелигијски дијалог од круцијалног значаја.

СТАНОВНИШТВО РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ ПРЕМА ВЕРСКОЈ ПРИПАДНОСТИ

Роми су по бројности релевантна национална мањина¹²⁾ будући да их према последњем попису има 147,6 хиљада (2,1%), али се често официјелни подаци о њиховој бројности битно разликују од фактичког стања и процена. Велико ограничење представља непотпун обухват ромске националности због чега је статистичка евиденција често непоуздана, односно њихов број је знатно већи него што показују пописи становништва.¹³⁾ Такође, атипичне варијације у бројности Рома, од пописа до пописа, не могу се објаснити само демографским факторима (природни прираштај и миграције), јер су пресудан утицај на њихово популационо кретање имале честе промене националне припадности, а скривање или губљење сопственог етничког идентитета водило ка асимилацији.¹⁴⁾

У погледу састава становништва према вероисповести, Роми припадају претежно хришћанској религији (92,6 хиљада или 62,7%), а око једне четвртине (36,6 хиљада или 24,8%) исламској. У оквиру хришћанског корпуса, преко половине припадника ромске националне мањине су православци (82,5 хиљада или 55,9%), затим католици (4,9 хиљада или 3,3%) и протестанти (3,0 хиљада или 2,0%). Иначе, Роми који исповедају ислам дошли су са Турцима (или преко муслиманских земаља), док православну веру проповедају влашки и други Роми који су били православци и пре него што су стигли у Србију.¹⁵⁾ Значајно је велики и број оних који нису же-

12) Према одредбама *Закона о заштити права и слобода националних мањина* (2002) Роми су по први пут званично признати као национална мањина, а органи власти су обавезани «да донесу правне акте и предузму мере у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини» (члан 4). Видети: *Закон о заштити права и слобода националних мањина*, Савезно министарство националних и етничких заједница, Београд, 2002.

13) Владимир Станковић, «Роми у светлу података југословенске статистике», *Развитак Рома у Југославији - проблеми и тенденције* (уред. Милош Мацура), САНУ, Одељење за друштвене науке, књига 1, Београд, 1992, стр. 173.

14) Нада Радушки, «Демографске и етничке особености Рома у Србији», *Друштвене науке о Ромима у Србији* (уред. Горан Башић и Љубомир Тадић), САНУ, Одељење друштвених наука, књига 29, Београд, 2007, стр. 42.

15) Петар Влаховић, «Етноантрополошке одлике Рома у Југославији», у: *Развитак Рома у Југославији - проблеми и тенденције* (уред. Милош Мацура), САНУ, Београд, 1992.

лели да се изјасне о својој вероисповести (12,6 хиљада или 8,5%), док је, као и у свим ранијим пописима, међу Ромима веома мало атеиста (1,1 хиљада или 0,7%). Дакле, у Србији је у оквиру ромске заједнице највише православаца и припадника исламске вере, али и један број католика и протестаната, мада није занемарљив број ни оних који не знају за коју веру се традиционално или тренутно декларишу. Упркос чињеници да немају заједничку религију и да их она често диференцира, дискриминација, предрасуде и анимозитет према њима појачали су осећај групне припадности код Рома и допринели да се одржи њихов специфичан религијски и национални идентитет.

Територијални размештај становништва Србије са аспекта националности показује да је за Роме карактеристичан висок степен просторне дисперзивности што је често значајан индикатор њиховог начина живота, социо-економског положаја и степена интегрисаности у друштво. У погледу изјашњавања Рома о својој верској припадности постоје велике дистинкције по статистичким регионима Србије (у даљем тексту: региони).¹⁶⁾

Од укупне ромске популације највише их је настањено у *региону Јужне и Источне Србије* (38,8%), а одликује их низак ниво идентификовања са одређеном религијом. Наиме, у овом верски хомогеном региону, присутна је велика шароликост у изјашњавању Рома јер 47% припада православној вероисповести, затим 22% исламској, 4,6% су протестанти, 1,6% су атеисти, а чак 17% није желело да се изјасни. По бројности Рома следи *регион Војводине* (28,7% укупне ромске популације), у коме су две трећине Рома православци, око 11% католици 5% исповеда ислам, а 4% није желело да се декларише. Оваква верска структура Рома, за разлику од преходног региона, у приличној мери одговара верском саставу укупне војвођанске популације. У *Београдском региону* (18,5%) чак преко половине припадника ромске националне мањине се изјаснило за исламску вероисповест (57%), затим 36% за православну веру, а 3,4% није желело да се изјасни. Припадници ромске национал-

16) Подаци пописа 2011. године исказани су, у складу са Уредбом о номенклатури статистичко-територијалних јединица према административној подели, на пет статистичких региона Републике Србије: Београдски регион, регион Војводине, регион Шумадије и Западне Србије, регион Јужне и Источне Србије и регион Косова и Метохије (без података). Сваки регион обухвата одређени број области (бивши окрузи) у оквиру којих су сврстане општине. Видети: Нада Радушки, "Национална припадност становништва Србије по попису 2011. године", *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 01/2013, стр 21-24.

ности у најмањем броју су настањени у региону Шумадије и Западне Србије (14%), где је доминантна православна вера којој припада 86% Рома, а затим ислам (9%).¹⁷⁾ Дакле, највећи проценат Рома који су се декларисали за исламску веру живи у Београдском региону и региону југоисточне Србије, што је првенствено последица досељавања Рома исламске веоисповести са Косова и Метохије, због чега је у овим регионима евидентно највеће одступање верске структуре Рома у односу на верски састав укупне популације.

У протеклих девет година, компарацијом са претходним пописом, може се видети да је у конфесионалном мозаику Србије смањен број и удео припадника свих вероисповести (православног за 5%, католика за 13%, протестаната за 9% и становништа исламске вере за 7%), али није дошло до измене у њиховом рангу будући да су то и даље четири најзаступљеније вероисповести у Србији. Тако је број становништва православне вероисповести смањен са 6,4 милиона на 6,1 милион (са 85,0% на 84,6%), католичке са 410,9 хиљада на 357,0 хиљада (са 5,5% на 5,0%) и протестанске са 78,6 хиљада на 71,3 хиљада (са 1,1% на 1,0%) што је резултат демографских фактора, односно негативног природног прираштаја и емиграција, али у извесној мери и промењеним верским декларисањем (својствено нарочито Ромима). Смањење бројности припадника исламске вероисповести (са 239,7 хиљада на 222,8 хиљада, односно са 3,2% на 3,1%) резултат је пре свега бојкота већег дела албанске етничке заједнице у општинама на југоистоку Србије.¹⁸⁾

Највеће промене десиле су се код атеиста, њихов број и удео је удвостручен (са 40,1 хиљада на 80,1 хиљада, односно са 0,5% на 1,1%). Треба имати у виду да осцилације у броју атеиста, односно верско изјашњавање у пописима још увек не значи религиозност, јер је оно условљено политичким приликама и пожељном идеологијом, па су на верска убеђења становништва пресудан утицај имала етнополитичка збивања у земљи. После Другог светског рата, када се настојало да атеизам постане званичан поглед на свет, главна вредност политичког система и пожељно декларисање (по попису 1953. године било је чак 13,4% атеиста), ситуација се потупно променила па се од декларативних неверника стигло до декларативних верника. Очигледно, атеизација друштва замењена је религијским припадањем «које на православним просторима

17) Владимир Ђурић, Дарко Танасковић, Драган Вукмировић, Петар Лађевић, *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, оп.цит., стр.193.

18) *Ибидем*, стр. 182.

има укус религијског припадања без веровања».¹⁹⁾ Кулминација глобалних друштвених догађаја почетком 1990-их година, као што су дезинтеграција државе и дубока економска, социјална и политичка криза, условили су битне измене и у религијској свести грађана. Осећање припадности својој конфесији, како по значају тако и по интензитету, значајно је повезано са осећањем националне припадности, а религија је један од најважнијих видова групне идентификације која у одређеној друштвеној ситуацији представља додатно средство националне хомогенизације.²⁰⁾

Хронолошки посматрано, за Роми је карактеристично да имају најмањи број атеиста. Мада је у последњем међупописном раздобљу повећан њихов удео (са 0,2% на 0,7%), они и даље у поређењу са свим другим етничким заједницама, бележе најмање лица који нису верници. Иначе, Роми су и у прошлом попису претежно се декларисали као припадници хришћанске вероисповести, и то православне (54,4%), затим протестантске (3,1%) и католичке (2,7%), док је удео припадника исламске вере био мањи (16,7%).²¹⁾

Распрострањено је мишљење да су Роми непостојани у свему, па и у религији. Због њихове верске аморфности, односно неутемељености у веровању и конфесији, поставља се питање “да ли су они погодно тло за конверзију у неку другу веру тражећи замену за загубљени сјај своје аутентичне вере”.²²⁾ У том смислу, њихово традиционално и вековима успостављано хришћанско (православно и католичко) и исламско религијско биће мења се са

19) Зорица Кубурић, «Верске заједнице у Србији», *Религија и толеранција*, ЦЕИР, Нови Сад, 05/2006, стр. 53.

20) Једно истраживање (из 1996. године) показало је да религијска припадност представља основу групне идентификације и нашла се на трећем месту по важности. Наиме, код испитаника највећи степен везаности (идентификације) постоји у односу на породицу, затим нацију, конфесију, класу, професионалну групу, генерацију и на крају припадност Европи. Религијска припадност је релативно слабо повезана са основним социодемографским обележјима испитаника (мада постоји извесна негативна корелација са школском спремом), што указује да «постоји вишак значења изван аутентичног религијског осећања, односно пројектовање политичких мотива у домен религије». Видети: Мирјана Васовић, „Карактеристике групних идентификација и однос према другим етничким групама“, *Између оспоравања и подршке*, Институт друштвених наука, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 1997, стр. 49.

21) У претходном међупописном периоду (1991-2002) забележен је супротан тренд. Тако је смањен удео Рома који су се декларисали за ислам (са 25,4% на 16,7%), а повећан удео изјашњених за православну веру (са 50,9% на 54,4%), при чему је највеће повећање било код протестаната (са 0,4% на 3,1%). Видети: Радушки Нада, «Демографске компоненте националног идентитета», *Српска политичка мисао*, Београд, бр. 01/2011.

22) Драгољуб Б. Ђорђевић, *На коњу с лаптопом у бисагама*, Машински факултет, Ниш, стр.282.

све већим упливом треће гране хришћанства - протестантизма, у оквиру којег су Ромима ближа она учења која подржавају емоционални аспект, спонтаност у властитом организовању и локални карактер верских начела. Дакле, Роми су вишеконфесионални народ који мада признати као национална мањина, још увек се не могу сматрати јасно дефинисаном религијском мањином, јер су у сталним сеобама прихватили веру већинског становништва тамо где су се налазили. Они религију користе као »мост« да се приближе народима са којима живе, као инструмент адаптације и интеграције у већинско окружење, начин којим ће потиснути или ублажити своју социјалну изолованост и одбаченост. Роми прихватају религију већинске заједнице, а када постоји избор између више њих, бирају најпрестижнију, најпожељнију и најауторитативнију, али без обзира на њихове напоре у идентификацији са различитим религијама, већинско окружење их ни у овом случају не прихвата, већ одбацује.23)

Може се рећи да Роми представљају по много чему специфичну етничку заједницу јер основне компоненте њиховог националног идентитета нису довољно одређујуће. Наиме, они немају ни заједничку територију, ни заједнички језик, ни религију, а ипак су успели да опстану и у великој мери сачувају свој идентитет без обзира у којој се држави налазили.24) Али, »отаџбина није ни тло, ни племе, ни језик, него колективни дух једног народа као производ заједничке прошлости, историје, заједно подељених срећа и несрећа, победа и пораза«.25) Као нација без државе, нетериторијална или транснационална мањина и без територијалних претензија, Роми никада нису тежили сепарацији, већ се, напротив, залажу за адаптацију у своје окружење, за боље међуетничке односе, за побољшање материјалног положаја и очување сопствених етнокултурних особености.26) Зато, ромски национални идентитет

23) Нонка Богомилова, «Бог друштвених прогнаника: религија Рома у Бугарској», у: *Религија и верски обичаји Рома* (уред. Драгољуб Б. Ђорђевић), Југословенско удружење за научно истраживање религије, Ниш, 2003, стр. 6.

24) Способност и дух прилагођавања је главна одлика и јако средство у борби за преживљавање овог народа. Познати публициста Слободан Берберски истиче њихову изузетну виталност наводећи да је само у Другом светском рату стрељано око пола милиона Рома, али и да је то једини народ коме нису признате жртве. Због тога, «човек треба да има много храбрости па да каже да је Циганин. У питању су две хиљаде година прогонства, схватите какав страх им је утеран у кости». Видети: Драгољуб Ацковић, *Нација смо а не Цигани*, Роминтерпрес, Београд, 2001, стр.14.

25) Јован Дучић, *Јутра са Леутара*, Прозанк, Београд, 1995, стр. 83.

26) Peter Vermeersch, *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*, Berghahan Books, Landon, 2006.

треба да се заснива на традиционалним етничким особеностима ове популације, али и на савременим карактеристикама једне мултикултуралне, мултиконфесионалне и мултинационалне државе каква је Србија, при чему очување и унапређење тог идентитета и већа укљученост Рома у друштво се морају одвијати истовремено. Иако расути по целом свету, национална еманципација Рома треба да се базира на заједничким коренима, на заједничким жељама и напорима да побољшају свој економски, социјални и образовни статус. Само на тај начин, све компоненте ромског националног идентитета, као што су порекло, религија, језик, традиција, култура, обичаји и начин живота, имаће праву улогу и значај у бољем познавању, разумевању и већој толеранцији према овој етничкој заједници.

ЛИТЕРАТУРА

- Ацковић Драгољуб, *Нација смо, а не Цигани*, Проминтерпрес, Београд, 2001.
- Богомилова Нонка, “Бог друштвених прогнаника: религија Рома у Бугарској”, у: *Религија и верски обичаји Рома* (уред. Драгољуб Б. Ђорђевић), Југословенско удружење за научно истраживање религије, Ниш, 2003.
- Васовић Мирјана, “Карактеристике групних идентификација и однос према другим етничким групама”, *Између оспоравања и подршке*, Институт друштвених наука, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 1997.
- Vermeersch Peter, *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*, Berghahan Books, Landon, 2006.
- Влаховић Петар, “Етноантрополошке одлике Рома у Југославији”, у: *Развитак Рома у Југославији - проблеми и тендеције* (уред. Милош Мацура), САНУ, Београд, 1992.
- Дучић Јован, *Јутра са Леутара*, Прозаик, Београд, 1995.
- Ђорђевић Б. Драгољуб, *На коњу с лаптопом у бисагама*, Машински факултет, Ниш, 2010.
- Ђурић Владимир, Танасковић Дарко, Вукмировић Драган, Лађевић Петар, *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, Републички завод за статистику, Београд, 2014.
- *Закон о заштити права и слобода националних мањина*, Савезно министарство националних и етничких заједница, Београд, 2002.
- Кубурић Зорица, «Верске заједнице у Србији», *Религија и толеранција*, ЦЕИР, Нови Сад, 05/2006.

- Mirga Andžej, Leh Murz, *Romi, Razlike i netolerancija*, АКАРИТ, Београд, 1997.
- Попис становништва, домаћинства и станова, 2011. у Републици Србији, *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност*, књига 4, РЗС, Београд, 2013.
- Peter Vermeersch, *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*, Berghahan Books, Landon, 2006.
- Poulton Hugh, "Insiders and Outsiders: the Transnational Minorities- Jews, Armenians, Vlachs and Roma", *International Report*, London, 06/1997.
- Радуски Нада, «Демографске и етничке особености Рома у Србији», *Друштвене науке о Ромима у Србији* (уред. Горан Башић и Љубомир Тадић), САНУ, Одељење друштвених наука, књига 29, Београд, 2007.
- Радуски Нада, «Демографске компоненте националног идентитета», *Српска политичка мисао*, Београд, 01/2011.
- Радуски Нада, «Национална припадност становништва Србије по попису 2011. године», *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 01/2013.
- Станковић Владимир, «Роми у светлу података југословенске статистице», *Равитак Рома у Југославији - проблеми и тенденције* (уред. Милош Маџура) САНУ, Одељење за друштвене науке, књига 1, Београд, 1992.
- Haug Werner, Compton Paul, Courbage Youssef, "The demographics characteristics of national minorities in certain European states", *Population studies*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, no. 31, vol. 2, 2000.

Nada Raduski

*ROMA AND CONFESIONAL STRUCTURE OF
POPULATION OF SERBIA (EXCLUDING KOSOVO AND
METOHIJA) - CENSUS 2011*

Resume

The religion is the basic characteristics, a recognizable trait and an integral part of national identity. The religious affiliation represents one of the most important census trait for analyzing ethnicity and national identity and has great significance especially in multiethnic, multiconfessional and multilingual countries. An analyses of the population

in Serbia (excluding Kosovo and Metohija) according to religious affiliation indicate a high coincidence of religion and nationality. Disparateness which exists in a lesser or greater extent between these two traits is primarily a consequence of assimilation and integration processes.

Based on population censuses, as the most important source for analyzing ethnic processes, the ethnic and confessional composition of Serbia may be perceived as well as the population dynamics of members of relevant ethnic communities. In addition, knowledge of certain methodological matters and problems with regard to statistical and census research of religious affiliation, (e.g. definitions, criteria, terminology, etc.) is essential. It is important to know that religious affiliation was determined based on subjective criteria that allowed changes in religious identity.

Religious affiliation (as opposed to the mother language and nationality) appeared only as an ethnic determination only in four population censuses (1953, 1991, 2002 and 2011). In general, the population of Serbia mainly stated their religion according to tradition, so great coincidence existed between nationality and religion, since religious practicing was not relevant for religious affiliation declaration. The comparison of results between the last and earlier censuses shows that there are considerably fewer atheists, primarily due to ethno-political circumstances in the country and to a lesser degree due to actual religious convictions of the population.

Among the Roma frequent change of religious affiliation is a result of the process of assimilation or "ethnic mimicry" due to persistent discrimination, which is why they usually in the census enumeration declare themselves as members of the major nationality in the area where they live, or they pass to another national body so losing or concealing their ethnic identity. Therefore, the statistical evidence about Roma is unreliable, and their number is higher than shown by official censuses. Roma are relevant national minority in Serbia but their social, economic, political and cultural position is very difficult, as a result of their marginalization, segregation and discrimination.

Key words: Roma, religious affiliation, Census, methodology, ethnic mimicry, Serbia.

*Душан Гујаничић**
Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ ФРАНЦУСКЕ – РАСТУЋА СНАГА ЕВРОПСКЕ ДЕСНИЦЕ**

Сажетак

Национални фронт Француске је последњих година постао једна од најдинамичнијих европских партија. Видевши његове резултате како на последњим изборима у Француској тако и на европском нивоу, није претерано рећи да се ради тренутно о најјачој и вероватно најперспективнијој партији европске „тврде“ деснице. Њен успех последњих година је такође неизбежни одраз интензивне друштвене кризе коју пролази Пета република. Знајући притом да су знања о овој партији у нашој земљи врло сумарна, сматрамо да вреди извршити једну ширу анализу њеног политичког развоја, идеологије и деловања, поготово јер се ради о једној врло значајној земљи у европским и светским оквирима каква је Француска.

Кључне речи: Национални фронт, крајња десница, национални приоритет, идентитет, имиграција.

1. ОСНОВЕ ФРАНЦУСКЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ И ПОРЕТКА

Кључна година у модерној историји Француске коју и ми узимамо као полазну и релевантну тачку за наш предмет рада је логично 1789. Идеолошка подела на левицу и десницу вуче своје

* Истраживач сарадник

** Овај текст је настао као резултат рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

порокло управо из периода Француске буржоаске револуције, када су политичке партије или групације (или пак обични клубови истомишљеника) заузимали различите положаје унутар Народне скупштине. Оне странке које су се залагале да упркос укидању апсолутне монархије и умањења краљеве моћи он задржи право вета на доношење закона су сматране десницом, док противници овог краљевског овлашћења и изразитије присталице револуције су сматране левицом¹⁾. Током деценија након револуције појам „десница“ је био синоним за конзервативне политичке снаге које у мањој или већој мери теже очувању или повратку старог пред-револуционарног поретка уз одређене привилегије које иду уз то. Другим речима, оне су готово без изузетка у том периоду биле присталице монархијског облика владавине. С друге стране, под појмом „левица“ су се подразумевале политичке снаге прогресивног усмерења које се боре за стални напредак у друштву и неопходне реформе ради остварења тог циља. Готово читав француски XIX век је протекао, шире посматрано, у великој борби између присталица и противника Револуције и њених тековина. Тачније, тек после увођења Треће републике 1871. и доношења Уставних закона 1875. године присталице републиканске владавине су дефинитивно однеле превагу која ни до данас није доведена у питање. Дакле, републикански облик владавине је у Француској неупитан нешто мање од век и по, а и садашњи француски устав садржи одредбу према којој „републиканска форма владавине не може бити предмет уставне ревизије“.

Такође, индикативно је да се током времена „извршила постепенa идентификација између левице и Републике“²⁾ имајући у виду да су примат међу најватренијим заговорницима републике управо имали радикал-социјалисти у Француској,³⁾ (као политички правац који је без дилеме сврстан на левицу), до те мере да је монопол позивања на републиканске вредности и идеале био деценијама фактички везиван за левичарске снаге и појединце. Поједини аутори сматрају да је својеврсни преокрет настао на прелазу између 19.

1) Куриозитета ради, рецимо и то да су посланици деснице заузимали скупштинске клупе на десној страни од председавајућег, док су они који су накнадно проглашени левицом заузимали леву страну скупштине.

2) Jean-François Sirinelli, "L'extrême droite vient de loin", *Pouvoirs*, n°87, 1999, стр. 7.

3) Један од њихових најзначајнијих представника, поготово ван граница Француске, је био чувени Жорж Клемансо (*Georges Clemenceau*, 1841-1929), више пута министар и председник Владе.

и 20. века у вези афере Драјфус, када је „национализам са левице са којом се у прво време идентификовала Република, прогресивно прешао на десницу“,⁴⁾ а има и мишљења која сматрају да је и раније „...са сломом у рату 1870-1871 десница присвојила концепт нације.“⁵⁾

Трећа (1871-1940) и Четврта (1946-1958) Република представљају у одређеном смислу исту органску целину. Оно што их је, наиме, првенствено одликовало у институционално-политичком смислу је било постојање изразитог парламентарног режима који је доводио до хроничне нестабилности извршне власти и учесталог обарања влада. Феномен је нарочито дошао до врхунца током Четврте републике када је за време њеног 12-огодишњег постојања било промењено чак 22 владе! (Историјски) заокрет настаје 1958. када се у јеку алжирског рата за независност и ванредних околности на власт враћа генерал де Гол са потпуно другачијом визијом политичког поретка који је требало успоставити у Француској. Он је полазио од основне премисе да је, у његовим очима омрзнути, „режим партија“ услед својих урођених слабости и склоности ка стварању политичких деоба, био главни кривац за војни слом земље 1940. године. С тога је он нови политички поредак утемељио на доминантној извршној власти и шефу државе чији легитимитет и ауторитет извиру пре свега из непосредног народног избора председника и консултовању грађана у вези свих кључних државних питања. Његово схватање је у складу са чињеницом да је „француски политички систем носилац једне врло јаке етатистичке културе и вере у Републику који чине сложенијим него у неким либералнијим и демократскијим режимима решавање проблема попут небезбедности, имиграције...“⁶⁾

С друге стране, константна критика која се упућује политичком систему Пете републике се односи на неравномерну институционалну заступљеност политичких партија. Већински изборни систем који се са мањим прекидима примењује од почетка Пете републике подразумева својеврсно фаворизовање великих странака и коалиција где мале и поготово „антисистемске“ странке као Национални фронт тешко могу учинити приметнији политички продор. Већински изборни систем је постављен тако да у оквиру 577

4) Sirinelli, *ibidem*, стр. 13.

5) Pierre Birnbaum, “Nationalisme à la française”, *Pouvoirs*, n° 57, 1991, стр. 55.

6) Pascal Perrineau, L’exception française, *Pouvoirs*, n° 87, 1998, стр. 40.

изборних јединица за исто толико посланика доњег дома Парламента бива изабран онај кандидат који у првом кругу освоји преко 50% гласова изашлих бирача. У случају да ниједан кандидат то не успе у други круг иду сви они кандидати који су у првом освојили најмање 12,5% гласова. Другим речима, чак и тамо где кандидат Националног фронта евентуално успе да се домогне другог круга ту га сачека „антилепеновска“ коалиција која га потом најчешће порази. Оваква „закључаност“ изборног система је узрок нелогичне и неправедне ситуације у којој странка за коју гласа у просеку у последње време око 5 милиона Француза и који има несумњивих 20-ак процената подршке има свега 2 (!) посланика у Националној скупштини (од 2012.), а одскора (2014.) и два сенатора.

2. ПОЛИТИЧКИ РАЗВОЈ НАЦИОНАЛНОГ ФРОНТА

Крајња или екстремна десница већ као сама идеја у Француској је готово одувек била прокажена, иако њена друштвена снага и политички утицај готово никад нису имали шири домет у смислу потенцијалне снаге да се преузме власт и историја Француске усмери у одређеном правцу. Шире друштвено, па и културолошки посматрано, сама идеја деснице је постала прилично компромитована у Француској након Другог светског рата услед деловања режима маршала Филипа Петена (*Philippe Pétain*) који је имао позицију марионетског режима под немачком окупацијом (1940-1944). Реч је о режиму чији је носилац био пропагандно представљен као својеврсни „спасилац нације“ после великог војног слома 1940. године успоставивши личну власт на челу једног колаборационистичког режима јаке профашистичке оријентације, и то на само једном делу француске територије (тзв. Вишијевска Француска). Власт која је уз паролу „рад, породица, отаџбина“ форсирајући „традиционалне“ вредности приступила масовном прогону Јевреја и уопште свих противника нацистичког режима је толико *de facto* компромитовала, ако не саму идеју а онда свакако појам деснице у Француској, да се деценијама после рата готово сваки политички покрет клонио било каквог гласнијег помена или позивања на дотични појам или оно што је он негде прећутно подразумевао.

Прво озбиљнији продор крајње деснице у Француској у Петој републици је забележено током '60-их година прошлог века, конкретно током првих председничких избора у оквиру Пете репу-

блике 1965. године. Око ње се окупило углавном језгро бивших петениста-колаборациониста и добар део протераних алжирских Француза који генералу де Голу нису могли да забораве омогућавање независности Алжира. Њихов кандидат Тиксије-Вињанкур (*Tixier-Vignancour*) је том приликом освојио 5,3% одсто гласова и изборну трку завршио на четвртном месту. Колика је била њихово непријатељство према Шарлу де Голу (којим је касније традиционално сврставан међу класичну, умерену десницу) се види из чињенице да су у другом кругу избора подржали кандидата уједињене левце Франсоа Митерана (*François Mitterrand*) против њега. Портпарол Тиксије-Вињанкура током те кампање је управо био председник будућег Националног фронта Жан-Мари Лепен (*Jean-Marie Le Pen*), чија је политичка каријера почела већ током '50-их година када је као (до тада) најмлађи посланик у историји Француске ушао у парламент 1956. године.

Национални фронт Француске је основан 1972. године, обједињавањем више релативно хетерогених група или покрета „тврде“ деснице под вођством горе поменутог Лепена. Њихов први покушај озбиљног политичког продора на националну сцену се збио на председничким изборима 1974. године када је широј јавности тада готово непознати Лепен освојио свега 0,74% гласова. Годину дана пре тога ни освојених 5% гласова на парламентарним изборима (у оквиру париске изборне јединице) нису прошли у јавности оног доба нарочито запажено. Уопштено гледајући, '70-те године прошлог века су још увек представљале период „раног детињства“ Националног фронта без запаженијих политичких успеха. С друге стране, прва половина '80-их година представљају почетак објективног јачања ове партије кроз неколико узастопних успеха ње и њеног вође, премда је ова декада започела неуспехом Лепена да сакупи довољан број предвиђених потписа носилаца одговарајућих државних функција како би се кандидовао на председничким изборима 1981. Најпре, 1983. је изабран за одборника једног арондисмана у Паризу, да би већ следеће 1984. био изабран за посланика европског парламента у Стразбуру. Међутим, својеврсни потрес француска политичка сцена је доживела 1986. године када је Национални фронт по први пут ушао у парламент добивши 36 мандата.⁷⁾ Овакав политички пробој Националног

7) Додуше, ово се десило у доброј мери захваљујући промењеном изборном закону на основу којег је уведен пропорционални изборни систем, што је представљало својеврсну мини-револуцију у земљи која традиционално, барем од увођења Пете

фронта је био повезан са знацима друштвено-економске кризе у Француској која је нарочито постала видљивија крајем '70-их и почетком '80-их година након „30 славних година“ (*Les Trente Glorieuses*) како Французи колоквијално зову период између 1945. и 1975. Постепен раст инфлације, почетак дезиндустријализације, криза радничке класе, све јача имиграција (и то све после два нафтна шока 1973. и 1979.)... су неки од проблема који су обележили дотични период и допринели јачању ове партије која је доста рано успела да релативно успешно препозна или чак предвиди кључне проблеме француског друштва. Међутим, без обзира на овај пробој стиче се утисак да је већина политичких актера у Француској сматрала да „ако радикална опозиција нема шансу да дође на власт, она се толерише.“⁸⁾

Притом, сама личност Жан-Мари Лепена је од почетка изазивала оштре реакције и буквално распаљивала у сваком могућем смислу, вербално, медијски и политички, његове бројне противнике. Томе је он, објективно говорећи, и сам прилично допринео својим, најблаже речено, незграпним изјавама о Другом светском рату где је индиректно, општи је утисак, покушао да ублажи страхоте немачке окупације Француске („гасне коморе су само један детаљ у историји Другог светског рата“ или „немачка окупација Француске није била тако нехумана“ и слично) и тиме створи утисак да је (прикривени) присталица Петеновог режима. Ако се томе дода и његово учешће у алжирском рату за независност (1954-1962) где је као поручник француске војске, према поузданим сведочењима, учествовао у тортури над алжирским ратним заробљеницима побуњеницима, као и његов бескомпромисан став по многим питањима (а на првом месту имиграције), онда је јасно у којој мери се ради о контроверзном политичару који никога није могао оставити равнодушним, како његове присталице, тако још и бројније противнике.

Међутим, неспорни врхунац политичке каријере најстаријег активног француског политичара су били председнички избори

републике, у већинском изборном систему види главно средство обезбеђивања стабилне парламентарне већине и ефикасне владе. Политичко тумачење, раширено у Француској, по којем је тадашњи социјалистички шеф државе Франсуа Митеран (*François Mitterrand*) намерно омогућио пропорционалан систем како би уласком Националног фронта у парламент ослабио традиционалну, неоголистичку десницу нећемо овом приликом детаљније разматрати.

8) Радомир Лукић, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1981, стр. 165.

2002. године, када је Лепен мимо свих очекивања са приближно 17% освојених гласова ушао у други круг иза тадашњег председника Жака Ширака. Симптоматично је, наиме, да ниједно истраживање јавног мњења уочи избора није ни приближно наслућивало могућност уласка Лепена у други круг. Ако се притом узме у обзир и расцеп који је партија доживела 1999. када је иступио одређен број високих страначких функционера и основао посебну партију, као и вишегодишња негативна кампања коју против партије и њеног шефа немилосрдно спроводи већина француских медија, тек ондасе онда може имати јасна слика о величини успеха Лепена 2002. године. Додуше, истини за вољу, једна од ретких повољних околности за њега уочи тих избора је била велика расцепканост изборне понуде на француској левици (8 кандидата свеукупно), што је директно довело до изборног дебакла тадашњег премијера Лионела Жоспена (*Lionel Jospin*), који је завршивши на трећем месту тиме и званично окончао политички живот. У другом кругу, уз невиђену друштвено-медијску мобилизацију (која је на моменте достигала хистеричне антилепеновске размере⁹⁾) великог броја јавних личности свих боја и занимања, Жак Ширак је очекивано убедљиво победио у другом кругу уз однос процената гласова 82:18.

Након тог момента, може се рећи да је Жан Мари Лепен достигао врхунац своје политичке каријере, што се показало и на последњим председничким изборима на којима је учествовао 2007. године, када је имао тек нешто више од 10% гласова. У међувремену је уз оца стасавала Марин Лепен која је на конгресу 2011. изабрана за шефа странке (а у новембру 2014. и реизабрана без конкуренције), док је њен отац у већ позним годинама изабран за почасног председника. Ова промена на челу странке, иако са оца на најмлађу ћерку, није чисто формалне природе. Наиме, јавна је тајна у Француској да њих двоје поред, разуме се, заједничког „тврдог језгра“ основних идеја и вредностинемају у потпуности идентичне погледе на поједина питања, као и на сам јавни стил и приступ публици. У досадашњем, готово четворогодишњем мандату на челу партије, Марин Лепен је јасно ставила до знања да ће Национал-

9) Колико је уочи другог круга владала атмосфера типа „против Лепена су сва средства дозвољена“ можда најбоље говори податак да је Жак Ширак одбио телевизијски дуел са Лепеном, који се у Француској традиционално, по неписаном правилу разуме се, организује између два кандидата у другом кругу, а све под образложењем „да не жели да расправља са непријатељима демократије.“

ни фронт и даље заступати вредности националне деснице, али уз „архивирање“ тема из Другог светског рата и без отворених (или прикривених) антисемитских, расистичких или било којих других сличних ставова који би могли да компромитују њен покрет. У том погледу је чак неколико појединаца бескомпромисно искључено из странке одлуком нове председнице. На председничким изборима 2012. године Марин Лепен је остварила до сада најбољи резултат у историји своје партије освојивши око 18% гласова (иза Франсоа Оланда и Николе Саркозија) или скоро 6,5 милиона гласача.

С друге стране, политички врхунац странке у досадашњем деловању је остварен на последњим изборима за Европски парламент у мају 2014. године када је Национални фронт је добио скоро 5 милиона гласова (нешто мање од 25%) и 24 европска посланика (од укупне француске „квоте“ од 75 посланика) што је дало за право Марин Лепен да победнички назове Национални фронт „првом француском партијом“. То су истовремено били и први избори у историји странке које је она завршила на првом месту. Додуше, многи овај тријумфализам настоје да ублаже тврдњом да је одзив на овим изборима пословично низак и да је последњи пут био свега око 42%. Реално говорећи, истина је да и поред несумњиво значајног изборног резултата избори за Европски парламент нису баш најрепрезентативнији у поређењу са осталим изборима који се готово сваке године одржавају у Француској. Ту притом треба напоменути и тешкоће које је ова странка имала у покушају да оснује заједничку посланичку групу са осталим европским странкама истог или сличног идеолошког усмерења; наиме, тражени услов да се мора окупити минимум 25 посланика из најмање 7 земаља се показао као непремостива препрека за ову својеврсну коалицију, имајући у виду да неке партије нису желеле да јој се придруже (као нпр. Парија независности Уједињеног краљевства Данијела Фарица), док неке друге пак су биле непожељне у очима Националног фронта услед одређених проблематичних ставова (рецимо мађарски Јобик због свог залагања за пријем Турске у ЕУ или профашистичка грчка Златна зора). У сваком случају, Национални фронт ће до следећих европских избора 2019. наступати као самостална група посланика, чиме неће бити у могућности да оствари извесне погодности које припадају посланичким групама (загарантовано време говора, новчане субвенције, лакша кандидатура за одборе Европског парламента итд.).

3. ИДЕОЛОГИЈА И ПОЛИТИЧКИ ПРОГРАМ

Као што смо на почетку рада истакли, Француска је земља у којој је историјски настала основна подела на десницу и левицу, која је и поред свих несавршености и нужних поједностављивања опстала и до данас. Шарл де Гол, чија је ерудиција надалеко превазилазила оквире војничких способности, је издвојио пет идеолошких „породица” у Француској, и то: 1) комунисти, 2) социјалдемократска левица, 3) радикални леви центар, 4) социјал-католички десни центар, 5) конзервативна десница.¹⁰⁾ Оно што одмах упада у очи овде је недостатак било каквог помена крајње деснице као данас широко распрострањене политичке синтагме. Очигледно, ова политичка струја није представљала озбиљнију друштвену снагу барем у моменту успостављања наведене класификације од стране де Гола, односно педесетих година прошлог века. Али, ако бисмо и желели да Национални фронт негде идеолошки сврстамо у оквиру изнете поделе политичких праваца, онда би његово одређење као конзервативне деснице било најближе истини.

Ситуација у Француској ‘90-их година је допринела даљој афирмацији идеја Националног фронта, услед погоршања стања у вези многих тема које су чиниле (и даље) чине основ идеологије ове партије. Наравно, ми овде не можемо изнети целину партијског програма у свим појединостима, али ћемо изложити основне правце деловања и идеје водиле. Ако би, наиме, било неопходно у циљу бољег и лакшег разумевања резимирати саму страначку идеологију у две речи, издвојити њену срж, онда би то свакако била синтагма- *национални приоритет*. Наиме, Национални фронт полази суштински од хипотезе да бројна, а почев од 1992. године практично и неконтролисана имиграција¹¹⁾, представља кључни проблем француског друштва и да је сходно томе она узрок великих друштвених проблема- првенствено пораста незапослености, експлозије криминала и угрожавања француског идентитета. Ова странка жели да у свим сферама живота где је у питању коришћење одређених права, економских и социјалних у првом

10) Georges Lescuyer, *Histoire des idées politiques*, Dalloz, Paris, 2001, стр. 479.

11) Мастрихтским споразумом из 1992. године је створен јединствен европски простор у смислу омогућавања и примене пуне слободе кретања људи, робе и капитала, што је довело до веће политичке и економске међузависности између држава-чланица, а истовремено и до великих таласа емиграције од сиромашнијих ка богатијим чланицама Европске уније, поготово Немачкој, Француској и Великој Британији.

реду, приоритет буде обезбеђен Французима, односно француским држављанима. Сликвито речено, извор великог броја проблема би нестао применом начела „нула емиграције“. У складу с тим, Национални фронт се оштро противи регуларизацији статуса илегалних имиграната и пружању сваке врсте медицинске помоћи њима. Иако овакво решење делује прилично радикално, неспорна је чињеница да француски буџет трпи велико оптерећење услед велике масе „илегалаца“ којима се пружа ова врста помоћи. Такође, у склопу борбе за јачање и поштовање националног идентитета странка се залаже за потпуно укидање двојног држављанства које данас ужива немали број грађана у Француској. Ово се поготово односи на велики број лица пореклом из бивших француских колонија, пореклом из такозваног Магреба, односно Алжира, Марока и Туниса, где услед двојног држављанства великог броја њих постоји ситуација да они потенцијално гласају и у Француској и у њиховим матичним државама. Јер, како је умесно примећено „ни у једној другој европској земљи већинско становништво међу имигрантима не потиче из земље са којом је земља пријема имиграната ратовала током осам година у једном крвавом и братоубилачком сукобу.“¹²⁾ Поред тога, Национални фронт се залаже и за пооштравање законских услова који се тичу стицања француског држављанства. У савременој историји ове земље стицање држављанства путем *iussoli* („право тла“, односно стицање на основу места рођења) се усталило деценијама уназад као правило. Други принцип, тзв. *Ius sanguinis* („право крви“, односно стицање преко држављанства родитеља) је данас (у Француској) напуштен, а његова вредност у очима присталица фронтовске идеологије се огледа у чињеници што он делимично отежава прилив великог броја нових држављана на основу самог места рођења, а тиме и на неки начин спречава потенцијалне злоупотребе и убрзано фабриковања Француза „на папиру“. Њихово схватање улоге државе је прилично јасно изложено у њиховом програму: „...одлучујућа улога државе, јаке државе која је знала да обједини нацију, сузбије федералну расцепканост и поделе по етничкој основи, уништи племенски начин деловања, уреди нашу територију и омогући постепено свима образовање, здравствену негу, социјално осигурање и квалитетну јавну службу.“¹³⁾

12) Pascal Perrineau, *ibidem*, стр. 39. Мисли се на Алжир овде очигледно.

13) www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf

Овде би било прикладно посветити одређену пажњу појму мултикултурализма који је последњих деценија предмет многих политичких говора и научних (и квази-научних) студија, широм западне хемисфере поготово. Укратко речено, ради се о савременом концепту који подразумева складан живот у оквиру једне државе већег броја различитих етничких, националних или културних заједница уз међусобно уважавање свих постојећих разлика по претходно наведеним основама. Притом, адекватни политички оквир где се може спровести ова идеја је либерални политички поредак. У том контексту „класичан политички либерални модел... предвиђа темељну разлику између јавних и приватних сфера колективног живота. Јавни простор је по дефиницији неутралан и хомоген...овим, међутим, различитости нису поништене, већ су само ограничене на јавну сферу.“¹⁴⁾ Један од горућих проблема у данашњој Француској управо лежи у све већој „инвазији“ јавне сфере од стране припадника појединих етничких или верских мањина у смислу њиховог непоштовања управо те неутралности јавног простора. Мисли се углавном на припаднике арапско-афричке популације претежно исламске вере који појединим облицима понашања¹⁵⁾, по мишљењу Националног фронта (а и великог броја Француза уопште) не поштују начело световности до кога се у Француској, као уставног начела, нарочито држи још од 1905. године када су верске заједнице одвојене од државе. Наиме, ова партија сматра да је Француска у последње 3-4 деценије *de facto* о дустала од свог препознатљивог концепта (добровољне) асимилације етничких и осталих мањина, чији су припадници традиционално вековима уназад кроз усвајање француског језика и одређених друштвених и грађанских вредности посредством школског система постајали Французи у првој или другој генерацији имиграната.¹⁶⁾Мултикултуралистички приступ, нарочито присутан у англо-америчком цивилизацијском простору, напротив, не предвиђа превласт ниједног посебног културног обрасца,

14) Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, 2012, стр. 36.

15) Ради се о на пример, јавним молитвама на улицама мимо верских објеката (у 18. париском арондисману на пример), прописивању посебних сатница за купање у базенима за муслиманске жене (рецимо у Лилу), избацивања свињског меса у неким школским кантинама...

16) Овде се мисли претежно на емигранте европског порекла који су у Француску пристизали у дужем временском периоду у мањим или већим таласима (рецимо, Италијани почетком 20.века, Пољаци после Првог светског рата, Шпанци нарочито после грађанског рата 1936-1939 итд.).

нити његово институционално фаворизовање, већ превасходно мирни суживот у равноправним условима свих постојећих култура на једном тлу. Међутим, оваква у основи можда и племенита идеја, услед свог израженог идеализма, у реалном животу наилази на бројне тешкоће, првенствено у ситуацији када се културе различитих заједница на једном тлу драстично разликују, па припадници једне културе услед неразумевања или непознавања долазе у сукоб са појединим правилима или праксама друге културе (арапско становништво у Француској, турско у Немачкој или хинду-пакистанско у Енглеској обилују таквим примерима). Јер, „култура је релативно отворена, склона променама, често подложна трансформацијама и реинтерпретацијама, али *само до одређене мере и у одређеним оквирима*“¹⁷⁾ (подвукао Д.Г.). Управо се ту главно питање и поставља, како и докле прихватити туђе културне вредности или праксу понашања, а не угрозити притом срж домаће, у овом случају француске културе. У програму Националног фронта се посебно истиче да се мора „реафирмисати наш републикански модел и његове вредности насупротив англосаксонског мултикултурализма“, као и да „асимилација нарочито путем школе мора поново постати правило“.

На спољнополитичком плану Национални фронт такође заступа видљиво другачије ставове у односу на све, или барем велику већину, француских политичких партија. Наиме, он се залаже за независну спољнополитичку позицију Француске која подразумева врло радикалне потезе као што су излазак из Европске уније и НАТО-а. Поготово је ова прва организација незаобилазни предмет оштре критике ове странке, што је сликовито изражено и у њеном самом програму сликовитом тврдњом да је она „тројански коњ ултралибералне мондијализације“. Национални фронт посебно истиче штетне последице које је на домаћу привреду по њима изазвао евро као заједничка валута и с тога се залаже за неку врсту колективног изласка већег броја заинтересованих земаља из евро зоне. Ова партија сматра да је француски суверенитет озбиљно угрожен чланством у овим двама организацијама, да француски глас не може доћи до адекватног изражаја и да хегемонија САД спречава стварање мултиполарног света. У том контексту, Национални фронт је „васкрсао“ стару деголовску идеју о Европи „од Атлантика до Владивостока“ и осовини Париз-Берлин-Москва која би

17) Душан Достанић, „Значај проучавања културе за модерну политичку мисао“, *Политичка ревија*, 2/2011, стр. 284.

требало да представља контратежу англо-америчкој хегемонији на светском плану. Познато је да се он, тј. Фронт успротивио већини француских војних интервенција, од '90-их година на овамо (Ирак, Либија, Сирија...), а био је и најзначајнија, ако не и једина снага у Француској, која се противила агресији НАТО-а на Србију и Црну Гору 1999. године. И у последњој великој геополитичкој кризи везаној за грађански рат у Украјини Национални фронт је имао приметно уздржанију позицију према Русији и њеним интересима у односу на огромну већину западноевропских партија. Све се то уклапа у жељу и велику амбицију да се створи један уравнотеженији, а самим тим и праведнији међународни поредак у коме би и француски глас дошао до самосталнијег изражаја много више него данас.

Национални фронт је у последњих 10-ак година извршио и својеврсну реоријентацију на плану економске доктрине или основне идеје које заступа на том пољу. Познато је да је Национални фронт као партија „тврде“ деснице, услед свог нескривеног антикомунизма током Хладног рата, идеолошки заступао идеју либералне економије и слободног тржишта. Међутим, нестанком блоковске поделе света и све већом маргинализацијом Комунистичке партије Француске као „врховног“ заштитника радничке класе, долази до дугорочне промене равнотеже снага у Француској. Наиме, „трансформација и пролетеризација изборне подршке Националног фронта на почетку '90-их година су довеле до идеолошког заокрета, извесног удаљавања од идеја либерализма и повратку на класичну реторику трагања за 'трећим путем' између капитализма и марксизма.“¹⁸⁾ У последњих неколико година нова председница странке се чак трудила да истакне заштитничку улогу државе на економском плану у борби против „дивљег“, потпуно либералног капитализма, уз незаобилазно истицање потребе да се поново успоставе државне границе, значајно либерализоване Мастрихтским споразумом, као нужан предуслов да Француска поврати свој суверенитет, у великом броју области где је пренела своја овлашћења (као и све државе чланице уосталом) на комунитарни ниво. Константна притужба на ограничени законодавни суверенитет Француске (где према неким грубим цифрама 80% закона изгласаних у парламенту су комунитарног порекла) је камен темељац фронтског деловања против Европске Уније.

18) *Les partis politiques français*, Gilles Ivaldi: “Les formations d'extrême droite : Front national et mouvement national républicain”, La documentation française, n° 5131, avril 2001, стр. 34.

*
* * *

Национални фронт Француске је данас неспорно најперспективнија партија националне деснице на европском континенту. Уосталом, то сви резултати на бројним изборима, председничким, парламентарним, локалним, европским, недвосмислено показују последњих година. Привредна стагнација земље, константно висока стопа незапослености (око 10%), масовно, а и делом неинтегрисано имигрантско становништво, општи осећај несигурности, криза евро зоне и слаб легитимитет институција Европске Уније, извесне законским путем уређене промене друштвених схватања су главни разлози великог скока популарности Националног фронта и Марин Лепен лично. До те мере да чак није претерано констатовати да питање које лебди у ваздуху у Француској и заокупља многе умове је- како се одупрети Марин Лепен на председничким изборима 2017. године?

С друге стране, потпуно је јасно да широм изражено незадовољство француског народа није само по себи довољно да доведе до доласка на власт Националног фронта и Марин Лепен. Њој ће бити потребно много мудрости и политичке вештине да би остварила свој циљ, у сваком случају значајно више него њеном оцу који је, и поред грешака, био својеврсни „ледоломац“ у француском друштву за одређене идеје коју су данас распрострањеније и прихватљивије него када је он водио политичку борбу. Ако се позовемо на Макса Вебера (*Max Weber*) према којем „постоје три одлучујућа квалитета који чине политичара: страст, осећај одговорности и разумевање“¹⁹⁾, онда се за Марин Лепен може рећи да је код ње први елемент сасвим неспоран, за трећи има назнака, док другонаведени тек треба да се подвргне провери у ближој или даљој будућности. Поред тога, ако не рачунамо нападе од стране политичких противника и прећутно негативно деловање многих француских медија и појединих јавних личности, додатни ризици којима је она до сада била изложена (и још увек је) потичу делом и из њеног сопственог табора, где у првом реду мислимо на спорадичне, непромишљене изјаве њеног оца и поједине вербалне или визуелне инциденте обичних чланова странке који могу имати призив шовинизма.

19) Max Weber, *Le savant et la politique*, Plon, Paris, 2012, стр. 195.

С друге стране, иако десница, како се то уопштено сматра у Француској, има „културу шефа“ остаје да се види да ли на челу странке неће пеовладати сувише ауторитарни стил вођења организације. Чувени Михелсов закон олигархије према коме „ко каже организација, каже и тенденција ка олигархији“⁽²⁰⁾ је готово постао опште правило у политичком животу, независно од времена и простора, тако да је тешко поверовати да слична опасност не може снаћи и Национални фронт. Латентна опасност од председничког самовлашћа је незаобилазни пратилац по дефиницији сваког политичког покрета.

Исто тако, последњи терористички напади у Паризу који су оставили 17 мртвих иза себе(неки аналитичари говоречак и о „француском 11.септембру“ у симболичком смислу) и велики народни протест који се неколико дана након тога одржао у француској престоници су показали да процес „дедијаболизације“ или „десанализације“ ове странке има још трновит пут пред собом. Наиме, приликом политичке организације самог догађаја остало је неутралном посматрачу прилично нејасно да ли је позив на јединство и мобилизацију био упућен Националном фронту или не. Утисак је да је то учињено на двосмислен начин како би се и Марин Лепен и сама странка осећали нелагодно и сами себе искључили из читавог догађаја, што се на крају и десило, те је Национални фронт фактички организовао сопствени протест у градићу Бокер на југу Француске где држи локалну власт.

Опет, и овде као и код било које друге странке се може поставити старо питање доследности себи и свом програму у случају евентуалног доласка на власт. Многбројни су примери у политичкој историји изневеравања одређених партијских или идеолошких начела, јер перспектива из које се ствари посматрају се нужно мења у односу на период опозиционог деловања. Нико не може гарантовати да би Национални фронт задржао исту оштрицу критике и деловања према питању имиграције, делинквенције, Европске уније, незапослености итд. Односно, ради се о томе да треба пронаћи, како би то рекао Слободан Јовановић, „ону срећну мешавину начелности и практичности која се тражи од странке која хоће да управља државом.“⁽²¹⁾

20) Robert Michels, *Sociologija partija u savremenoj demokraciji*, цитирано према: Вукашин Павловић, *Држава и друштво*, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 352.

21) Слободан Јовановић, *Примери политичке социологије (Енглеска, Француска, Немачка)*, БИГЗ, Југославија публик, СКЗ, Београд, 1990, стр. 239.

ЛИТЕРАТУРА

- Birnbaum, Pierre, "Nationalisme à la française", *Pouvoirs*, n° 57, 1991.
- *Les partis politiques français*, Gilles Ivaldi : "Les formations d'extrême droite : Front national et mouvement national républicain", La documentation française, n° 5131, avril 2001.
- Lescuyer, Georges, *Histoire des idées politiques*, Dalloz, Paris, 2001.
- Perrineau, Pascal, L'exception française, *Pouvoirs*, n° 87, 1998.
- Sirinelli, Jean-François, "L'extrême droite vient de loin", *Pouvoirs*, n° 87, 1999.
- Weber, Max, *Le savant et la politique*, Plon, Paris, 2012.
- www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf
- Достанић, Душан, „Значај проучавања културе за модерну политичку мисао“, *Политичка ревија*, 2/2011.
- Јовановић, Слободан, *Примери политичке социологије* (Енглеска, Француска, Немачка), БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ, Београд, 1990.
- Лукић, Радомир, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1981.
- Павловић, Вукашин, *Држава и друштво*, Чигоја штампа, Београд, 2001.
- Слободан Јовановић, *Примери политичке социологије* (Енглеска, Француска, Немачка), БИГЗ, Југославија публик, СКЗ, Београд, 1990, стр. 239.
- Стојадиновић, Миша, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, 2012.

Dusan Gujanicic

THE NATIONAL FRONT OF FRANCE- THE GROWING FORCE BETWEEN THE EUROPEAN RIGHT-WING PARTIES

Resume

The National Front is a party that represents today one of the most powerful movements among the European extreme right-wing movements and parties. Its slogan: Stop to immigration! is a real cornerstone of its everyday politics. This party sees in the mass influx of the people of foreign descent in France, especially of that one which has a non-European ascendance, a main cause of the last-ing growth of the unemployment and the insecurity in the country, but also a principal threat for the French identity.

The first moments of its political success are linked to the 1980 when the party got for the first time the deputies in the European parliament as well as more than 30 deputies in the National parliament. About 15 years after, in despite of the scission within the party and contrary to all expectations, its founder and president in that time, Jean-Marie Le Pen succeeded to enter in the second round of the presidential elections in 2002, which marks in the same time the heyday of his political career.

After his withdrawal from the function of the president of party his daughter Marine Le Pen who succeeded him in 2011 has more or less continued in the main the politics of her father with nevertheless a different approach and zero tolerance for every verbal or material act of members of the party which could be considered as any form of racism or chauvinism. During her leadership the National front achieved the greatest success in its history, namely has obtained the first place on the European elections in 2014 with almost 25% of voices. However, the last events concerning the terrorist attacks in Paris in January 2015 and in this context the keeping away of the National front from the citizen manifestation show once more that the process of “de-demonization” of the party has still a long way to pass in the future.

Key Words: National Front, right wing, national priority, identity, immigration.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

209

Јелена Миљковић Матић
ПРАВОСЛАВНО ДРУШТВО

215

Срђан Перишић
УКРАЈИНСКО ПИТАЊЕ ДАНАС

223

Душан Достанић
ОСВАЛД ШПЕНГЛЕР: ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА

*Јелена Миљковић Матић**
Институт за политичке студије, Београд

ПРАВОСЛАВНО ДРУШТВО

Владан Станковић, Православно друштво: Култура, установе, развој – Основи социологије религије (социологије православља) и социологије развоја, Институт за политичке студије, Београд 2014. године, 364 стр.

Ову књигу препоручили су за штампу проф. др Зоран Крстић (Богословски факултет у Београду), проф. др Мирољуб Јевтић (Факултет политичких наука у Београду) и проф. др Зоран

* Научни сарадник

Милошевић (Институт за политичке студије у Београду). Аутор је у краткој напомени с којом предаје књигу читаоцима пожелео да његов рад има настављаче који ће сазнања донета у овој књизи продубити. Начином писања датума ставио нам је на знање своје православно опредељење, тако да читалац започиње читање са очекивањем погледа изнутра на православно друштво.

У кратком уводном поглављу, Мапирање православља, аутор је дао своје одређење насловног појма - православног друштва, затим сажет преглед разгрананања хришћанске вере и савремену верску мапу Европе.

У првом поглављу, под насловом Теоријско-методолошки приступи социолошком истраживању, аутор опредељује књигу као допринос познавању социологије православља и социологије развоја, на трагу истраживања Макса Вебера који за живота није успео да се позабави православљем на начин на који је то учинио с протестантизмом и азијским религијама. Тако, ова књига треба да попуни велику празнину која постоји у социолошком приступу религији.

Развој је појам на који се аутор стално осврће. Он наглашава општи – а и посебно код нас - недостатак студија које се баве друштвеним развојем, објашњавајући у чему је како научни тако и друштвени значај оваквих интересовања. Тако, истраживање друштвеног развоја представља секундарни циљ ове студије православног друштва, који произлази из проучавања основне теме као конкретне области, што је и речено истицањем социологије развоја у поднаслову књиге. У овом поглављу детаљно је аутор представио и образложио постојећу релевантну литературу, нарочито наше ауторе, затим мотивацију за обрађивање теме православног друштва, сам предмет, метод, циљ и структуру књиге коју предаје читаоцима, елаборирајући поједине од тих ставки у засебним потпоглављима.

У потпоглављу, на пример, које говори о предмету детаљно су образложена питања на које књига својим садржајем треба да одговори, а затим је пажња усмерена на појмовни пресек кроз студију образлагањем кључних речи које исцрпљују тему књиге – што све заједно даје свестран опис предмета истраживања. Потпоглавље које говори о методу је такође веома садржајно, јер нас упознаје са различитим и иновативним методима које је аутор у свом истраживању примењивао. Његов циљ није само да провери

полазне хипотезе и да заокружи своје истраживање одређеним закључцима, него и да омогући повезивање са другим сличним истраживањима „других хришћанских конфесија“ која наговештава. Ово потпоглавље још једном показује да је предмет истраживања заиста сагледан из свих углова, тако да је само истраживање темељно осмишљено и прецизно планирано, уз употребу метода који треба да доведу до одговора на питања постављена у претходном потпоглављу. Коначно, наилазимо и на потпоглавље у коме аутор оправдава и са научне и са друштвене стране своје истраживање православног друштва и одговарајућег друштвеног развоја, одредивши своју студију као наставак веберовске идеје о утицају религијски одређених вредности на друштво. Ауторова намера је била да оде даље од показивања овог утицаја на ограничено поље привређивања, те да истражи обухватно деловање православља на друштвени менталитет, који се огледа у природи установа и развоју друштва.

Како је један од примарних циљева ове књиге да оформи идеалнотипску представу православног друштва, то се у њеном највећем делу аутор посветио анализи историјских примера друштава Византије и Московије, о којима постоји најобимнија документација у доступној литератури. Тако се у централном делу, који обухвата око стопедесет страна, налазе поглавља Структура православних друштава - у коме се анализирају културни концепти и друштвени положаји и улоге у историјски познатим православним друштвима, као друштвена статика; те Друштвени токови - у коме се осветљавају динамички елементи пословања и развоја. За њима следе синтетички одељци: Установе и развој у православним друштвима, Православна политика развоја – основне предпоставке, затим завршна поглавља централног дела књиге под насловима Појмовник социологије православља и Идеални тип православног друштва.

Књига ту није закључена, јер се аутор бави и статистичким разматрањем развојних показатеља у савременим православним друштвима, на основу графикана које су за 2010. годину урадили ОЕСД и ЕУРОСТАТ за Европу, а које је аутор интерпретирао сходно потребама својих истраживања. Након верификације хипотеза на овај начин следе још Закључна разматрања, са рекапитулацијом најбитнијих тачака из садржаја књиге, затим Поговор проф. др Драгољуба Ђорђевића и Библиографија, са око четири стотине јединица, укључујући и интернет адресе. Међу њима се налазе

како социолошки класици тако и модерни и савремени писци на српско-хрватском и три страна језика. Фусноте су веома информативне, будући се у њима често могу наћи цитати релевантних реченица из дела на која се аутор позива, што читаоцу уштеђује знатан труд који би морао да уложи у трагање за изворима или подршком тврдњама изнетим у књизи.

Православно друштво ступа на нека празна места у подручју друштвених наука. Пре свега, аутор следи узор који је поставио Макс Вебер кад је показао постојање везе између религијске свести и друштвених појава. Ипак, Вебер није на класичан начин и доказао функционисање ове везе у сваком случају, па је зато Станковић поставио као полазиште свог истраживања генералну хипотезу да особености православног хришћанства производе у облицима и функцијама друштава у којима оно доминира одређене правилности које се могу препознати и синтетизовати у идеални тип православног друштва. Друга ствар која је веома присутна у књизи јесте пажња коју је аутор посветио појму друштвеног развоја, за који тврди да је безмало у потпуности запостављен у нашој средини, а ни другде није повезиван са истраживањем православља. У књизи *Православно друштво* питање друштвеног развоја се појављује као трагање за одговорима на питања постоје ли и које су друштвене, економске и политичке последице православног приступа човеку и свету, то јест покушај увида у опште домашаје литургијског живљења - које је, иначе, уобичајено сведено у границе појединачног живота.

Са социолошког становишта, на ком је конципирана књига *Православно друштво*, аутор православљу приступа из критичког угла, као идеологији која у својој основи не подржава човекову друштвеност. Он то наговештава у хипотезама, а приказано истраживање је исте потврдило, обогаћене додатним налазима које је анализа изнедрила. Хипотезе од којих аутор креће у истраживање су следеће: 1) контемплативна побожност православне културе умањује радну мотивацију; 2) етатизација друштва доводи до премоћи јавног над приватним; 3) социјална питања решавају се буџетским давањима; 4) православна култура не делује подстицајно ка прагматизму иновативне научно-технолошке праксе; 5) изразито учешће аграра у привредној структури. Проучавањем развојних показатеља и природе установа аутор је увидео да православно ментално амбијент генерално не погодује испољавању и

развијању човекове друштвене стране личности и уопште световне оријентације, а поготово је индиферентно према самом друштву и његовом развоју. У том смислу је утврдио постојање корелације између православља и друштвених установа, као и политике развоја. Од односа према раду, преко односа према материјалним добрима, расподеле моћи, пословне оријентације, организовања привреде, све до схватања науке и уметности – православна друштва показују међусобну сличност, што је омогућило формирање идеалног модела православног друштва. Фокус је усмерен на спасење људи у вечности, па је живот на земљи у значајној мери сведен на задовољавање нужних потреба у циљу опстанка. У сложеној друштвеној структури која се, тако, не развија у оптимистичним категоријама долази до различитих непожељних правилности, као што је корумпираност или бирократизација. Посебно је у књизи истакнута улога манастирске културе, с њеним наглашеним – чак искључивим - неговањем духа, која је у великој мери представљала модел према коме су се организовала целокупна историјска православна друштва. Тек је руски цар Петар Велики променио курс, управивши највеће православно друштво у правцу развоја по узору на западну Европу, мада је аутор препознао и у Совјетском Савезу и у Руској Федерацији и даље присуство неких од карактеристичних феномена православног друштва – какве је, уосталом, показала и анализа савремених графикана из 2010. године који се односе на све европске земље, па и на оне са већинским православним становништвом.

На неким местима у књизи аутор као да показује своје незадовољство због запостављања овоземаљских проблема у православним друштвима, што овом научном делу даје једну личну ноту која открива ауторову бригу за добробит сопственог православног друштва - а вероватно и свих друштава из истог цивилизацијског круга. Особеностима припада и специфично правописно чистунство, тако да у књизи можемо прочитати речи као што су „подпадати“, „предпоставити“, „изпомагати“, „обезправљеност“, затим „да би смо“, „хришћанизација“, „економно“, „светотачко“.

Аутор показује владање неколиким научним областима које је било потребно укључити у овако обухватно истраживање – социологија, богословија, политикологија, економија. И различити приступи проблему православног друштва су заступљени у књизи, на трагу великих теорија какве су Веберова или Хантингтонова.

Аутор Поговора нас упознаје и са предисторијом књиге *Православно друштво*, која се састоји од разних објављених радова са парцијалним истраживањима, међу којима су неки изазвали полемичке одговоре колега. Све ово упућује на претпоставку да књигу очекује веома активно суделовање у токовима науке. То би заиста требало да буде тако, с обзиром на чињеницу да је аутор покренуо мноштво питања, и из многих научних области, међу којима је на нека одговорио, на друга понудио могуће одговоре, док је нека само назначио.

Аутор је својом књигом осветлио из различитих углова православно друштво у глобалу, дајући не само његову идеалтипску слику створену из анализе Ромеје и Московје и одатле произлазеће појмове коришћене ради провере хипотеза, него и показујући на одлике овог друштвеног типа које се могу пратити све до у савремено секуларно доба. Такође, он је својом књигом дао значајан допринос истраживањима друштвеног развоја. Указујући на слабости православних друштава аутор је сачинио и драгоцену упутство за друштвене руководиоце у свим развојним гранама, чиме је ова књига добила аспект трајне актуелности - упркос претежно историјском свом садржају и поред пролазне врсте актуелности коју јој дају прикази савремених статистика са ауторовим тумачењима. Тако се ова литература може консултовати било да се Србија окрене према ЕУ било да се окрене на другу страну према земљама БРИКСа.

Књига *Православно друштво* се не може описати укратко, нити једноставним речима, јер у себи садржи научну па и практичну разноврсност за неколико књига. Потребно је прочитати је и ишчитавати је, пошто нуди велико богатство приказа, налаза, метода, мишљења, литературе. Она може бити полазиште за многа даља проучавања у области друштвених наука, а засигурно ће представљати незаобилазну литературу и за друга различита истраживања. Због свега реченог препоручујемо књигу *Православно друштво* аутора Владана Станковића пажњи научне и шире јавности.

*Срђан М. Першић**
Београд

УКРАЈИНСКО ПИТАЊЕ ДАНАС

Приказ зборника радова: „Украјинско питање данас“, приредно Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2015, 172 стр.

Грађански рат у Украјини, који је почео 2014. године, а поводом тога европска и светска криза на релацији Запад – Русија су подстакли стручњаке из области политикологије, геополитике, социологије и историје да размотре *украјинско питање* у данашњем

* Доктор политичких наука,

времену. Наиме, приређивач зборника Зоран Милошевић, са Института за политичке студије у Београду, и аутори из Украјине, Русије, Белорусије и Србије, су осветлили ово питање, јер у Србији и на Балкану нема довољно знања о овом проблему. Поред тога, аутори су мишљења, како и напомињу у предговору зборника, да се иза *украјинског питања* крије дезинтеграција руског етничког простора. Тиме постоје и одређене паралеле са дезинтеграцијом етничког простора Срба на Балкану. С тим у вези, у издању Центра академске речи, у оквиру едиције Геополитичке расправе, у јану-ару 2015. године је објављен зборник „Украјинско питање данас“.

Зборник је, поред *Уводне речи*, подељен у три целине: *Украјинско питање* (25–102. стр.), *Паралеле: Југославија – Украјина* (103–152. стр.), *Решења* (153–169. стр.). Наслови делова зборника осликавају историјски настанак и развој *украјинског питања* и његово поређење са питањима дезинтеграције Југославије и српског етничког простора. Радови у зборнику имају политиколошки, геополитички, социолошки и историјски приступ.

Зборник почиње са Уводном речи, тј. са текстом Александра Огородникова, „Да ли је тако једноставно ‘украјинско питање’?“ где аутор представља значење украјинства као идеје неопходне за борбу са руском државношћу и јединством руског народа. *Украјинство* није идентитет саздан на локалној самобитности већ представља негирање рускости. То је антисистем у односу на систем руске цивилизације (11).

У првом делу зборника, *Украјинско питање* (25–102. стр.), аутори сагледавају настанак проблема, тј. настанак „пројекта Украјина“ и *украјинства*, његов развој током 20. века и његову последњу фазу, данашње екстремно везивање *украјинства* за САД, НАТО и ЕУ, преко националистичких и неонацистичких политичара и организација. Анализира се *украјинско питање* као дезинтеграцијски фактор руског етничког, културног и политичког простора. Тако је први рад „Украјинска држава и њене перспективе у оценама Романа Дмовског“, Кирила Шевченка, историчара са Руског државног социјалног универзитета из Москве, филијала у Минску. Шевченко прати дијагнозу о Украјини, коју је још 1930. године дао један од највећих пољских мислиоца, Роман Дмовски. Текст прво сагледава налазе Дмовског о украјинској елити, њеном хетерогеном етничком саставу, њеној екстремној идеологији и начину деловања. Друго, бави се суштинским питањем, а то је однос Украјине са Русијом

и Западом. Шевченко показује да се ти односи нису уопште променили ни у данашњем времену, јер „пројекат Украјина“, како у првој половини 20. века тако и сада, користи Запад за подривање Русије и за реализацију сопствених политичких и економских интереса на евроазијском простору. Разлика је само што се Украјина у првој половини 20. века посматрала као економска и политичка филијала Немачке, а на почетку 21. века као филијала САД. Шевченко наглашава налаз Дмовског да ће насилна реализација „пројекта Украјина“ довести до крваве трагедије – што управо данас и гледамо.

Рад „Ко је дошао на власт у Кијеву“ Зорана Милошевића (Институт за политичке студије, Београд) сагледава верску, националну и политичку припадност нових владара у Кијеву. Они су дошли на власт после крвавих демонстрација у зиму 2013/14. и насилног збацивања с власти Виктора Јануковича у фебруару 2014. године. Украјина је већински земља грађана који се изјашњавају да припадају православној вероисповести, али Милошевић у тексту јасно показује да су носиоци власти људи који нису из већинске Украјине, већ су припадници разних секти, антиправославних организација и авантуристи (Турчинов, Јацењук, Аваков). Велики део нове власти припада разним неонацистичким организацијама са запада Украјине које су и извршиле насилно рушење претходне власти (Јарош, Билецки). На овај начин Милошевић показује да је „украјинска идеја“ на почетку 21. века добила своју екстремно насилну карактеристику. Дакле, и Милошевићеви налази показују да су анализе и прогнозе о „украјинству“ и његовој елити, пољског мислиоца Дмовског, биле тачне. Односно, Милошевић нас упућује да се „украјинство“, као антируска идеја, налази у својој, последњој фази развоја – у убитачном екстремизму.

Јевгениј Спицин, историчар из С. Петербурга, у тексту „Украјина у XX веку: шта је истина?“ разматра дешавања са „пројектом Украјина“ у периоду револуције 1917. и грађанског рата који је после уследио, као и у периоду Совјетског Савеза. Аутор анализира деловања разних група са позиције „украјинства“ и њихове покушаје да, у вртлогу нестанка руске монархије, оснују независну украјинску државу, везану за Немачку. Сви ти покушаји су кратко трајали и пропали су победом совјетске власти, а протагонисти украјинства су завршили у избеглиштву. Међутим, аутор прати и развој „украјинства“ у самом бољшевичком покрету и формирање Украјинске Совјетске Социјалистичке Републике

(УССР). Сагледава се, деловање бољшевика, скривених поборника „украјинства“, који су преко Лењина и Троцког успели да осујете Стаљинов и Молотовљев пројекат да УССР буде република у саставу Руске ССФР (као део руског идентитета), а не република у саставу СССР-а (као посебан идентитет). Током постојања СССР-а поборници „украјинства“ су активно деловали кроз Савез писаца УССР, Савез кинематографа УССР и, наравно, политички у самом руководству партије и републике. Према томе, период Совјетског Савеза је веома значајан, јер „пројекат Украјина“ није нестао, већ се одржавао, како комунистичким погрешним схватањем питања националности, тако и очигледним наметањем „украјинства“ целој републици. То је створило услове да се са нестанком СССР-а Украјина формира као посебна држава.

Фјодор Гајда, са Историјског факултета МГУ „Ломоносов“ у Москви, се у раду „Украјина и Мала Русија: периферија и центар“ бави истраживањем настанка појма *Украјина*, односно, каснијим проширивањем овог географског појма са одређењима националног идентитета – уместо његовог стварног значења „крајина“ или „гранична земља“. Наиме, Гајда показује да је појам Украјина, као идентитетска одредница свих који живе у овој држави, појавио у новије време. Иако и родоначелник украјинске националистичке историографије М. Грушевски казује да је Украјина чисто изведеница од речи „крајина“, украјински емигранти су на Западу током 20. века овај појам митологизовали – како би се становницима руских југозападних крајева постепено наметали засебан идентитет. Бољшевичка политика националности је овај митологизовани појам Украјине прихватила што је пресудило да се одржи до данас. Истовремено, Гајда сагледава настанак појмова *Мала Русија* и *Малорус*, који су, такође, у свом значењу имали само географско одређење, без икаквих етничких одредница. То се види још у 17. веку, за време Богдана Хмељницког, од када руски цареви и Кремљ све становнике јужних и југозападних крајева руског царства, као и козаке, у својим документима и препискама, називају Малорусима у географском значењу. Управо због тога тај појам је био забрањен у Совјетском Савезу, а афирмисан је идентитетско митологизовани – Украјина.

Александар Полунов, са Руског факултета државне управе, МГУ „Ломоносов“ у Москви, у раду „Власт, идеологија и проблеми историјске самопознаје: руско становништво Крима од 2005 –

2010. године“ разматра механизме утицаја државне власти Украјине, после нестанка СССР-а, на историјску самопознају друштва, стратегије адаптације или одбацивања идеолошких система ставовништва, које предлаже власт. На примеру Аутономне Републике Крим, која је била у саставу Украјине, Полонов показује како се различити погледи на прошлост испољавају у области културе, тј. у празновању, уређивању споменика, у часовима историје у школама, итд. Полонов ипак закључује да су се украјинизацији Кримљани супростављали акцијама грађанске непослушности, што је, између осталог, створило неопходне услове за повратак у састав Русије.

Белоруски политиколог Лав Криштапович у свом раду „Европске интеграције Украјине као пут у катастрофу“ анализира делатност оних политичких снага у Украјини које су оријентисане ка Европској унији и САД. Међутим, Криштапович показује да је оријентација ка ЕУ и САД „слепа улица“ јер се не заснива на интересима грађана Украјине већ на интересима и геополитичким амбицијама САД и НАТО-а. Аутор наглашава да је потребно схватити тај светски контекст како би се у данашњој Украјини разумеле политичке појаве. Једна од тих појава је и русофобија, али и феномен обнављања Новорусије, као руског идентитета.

У другом делу зборника, *Паралеле: Југославија – Украјина* (103–152. стр.), аутори сагледавају, с једне стране, украјинско питање у светлу грађанског рата и геополитичког сучељавања атлантистичког Запада са Русијом, и са друге стране, анализирају се сличности са грађанским ратовима на тлу Југославије. Први рад је „Паралеле: Југославија – Украјина, према оценама страних експерата“, Николаја Малишевског, политиколога из Минска. У раду се наглашава да се током времена у Украјини (као и у Југославији) нагомилало много унутрашњих проблема, који су довели до једног од најужаснијих грађанских ратова. Иза дешавања у Украјини, наглашава Малишевски, стоје англо-саксонске елите, по обрасцу створеном и провереном на простору бивше Југославије. Запад намерава да вештим стварањем кошмара (грађански рат), као и у Југославији, присили да Украјина постане део њене сфере утицаја и контроле.

Политиколог Срђан Перишић, у раду „Геополитичко одвајање Украјине од Русије“ данашње *украјинско питање* и кризу посматра кроз унутрашњу и спољну димензију. Унутрашња димензија

је подељеност Украјине на језичкој, верској и политичкој основи. У том смислу Перишић показује да је данашња украјинска елита, иако етнички већински руска, прихватила *украјинство* и украјинизацију. Та елита има свој националистички део, заступљен на западу Украјине, и либерално западњачки део у Кијеву и централним регионима земље. Тај други део елите чине присталице *европског избора*, и зато се према Русији односе као према туђој земљи, туђем начину живота. *Украјинство* је за њих гаранција прозападног правца, гаранција да ‘Украјина неће бити Русија’. Управо је та идеологија најопаснија (опаснија од украјинског национализма), а заједно са њим чини идејну основу данашње русофобије. Према Перишићу спољна димензија кризе представља сузбијање и онемогућавање Русије да се обнови и изгради као засебан геополитички пол у свету. Управо, у готово вишевековном геополитичком сузбијању Русије од стране Запада, Перишић види кључни фактор који је и изазвао верску и политичку распоућеност Украјине у прошлости, али и грађански рат 2014. године.

Душан Пророковић (Центар стратешких алтернатива, Београд) у раду „Употреба хибридних идентитета у геополитичке сврхе: Босна 1914 – Украјина 2014“ говори о хибридним идентитетима, који су, за разлику од народотворног изграђивања идентитета заједнице, индуковани споља, и стварају се брже. Такав идентитет је увек споља подстицаван, у оквиру неког државотворног идентитета, при чему су се за основу хибридности користиле локалне различитости. Циљ индуковања хибридног идентитета је да се државотворни идентитет неке нације разгради, тј. ограничи његов утицај. Хибридни идентитет се изграђује на радикалном антагонизму према матици и подложен инструментализацији у геополитичке сврхе. Пророковић напомиње да примера таквих идентитета има на постјугословенском и постсовјетском простору. Типичан пример брзог и споља индукованог идентитета је босанство/бошњаштво. Оно се почиње образовати одмах пошто је Аустроугарска окупирала Босну, крајем 19. века. Искориштена је муслиманска вера како би се брзо изградио посебан босански идентитет у односу на српски, без обзира што се ради о једном народу. Слична појава је и са украјинским хибридним идентитетом. Пророковић наводи да се украјински идентитет, са различитим интезитетом развијао кроз комунистички период, али да замах добија после нестанка СССР-а, када његову индукцију споља преузима англо-саксонска

геополитика (САД). Циљ је Украјинце супроставити руском цивилизацијском огњишту и променити им геополитички код (135).

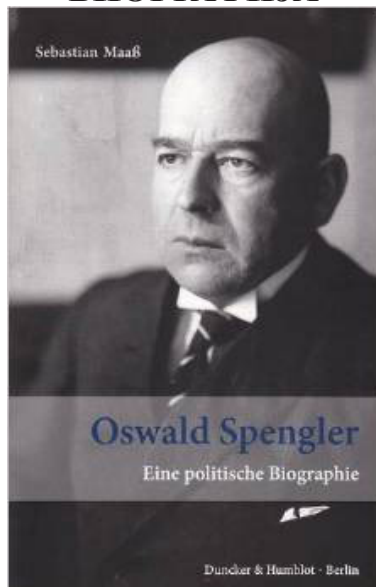
Бранко Баљ (Економски факултет, Суботица) у раду „Рефлексије новије историје Европе на Украјину“ украјинску кризу посматра кроз ревизију историје Европе у 20. веку, изједначавањем нацизма, фашизма и руског бољшевизма – као једнако одговорних за избијање Другог светског рата. Такав начин ревизије историје уствари уводи Европу у све већу кризу, што се види на примеру Украјине. Баљ наводи да се Украјинцима успешно конструише да су им, иако су највише пострадали у Другом св. рату од стране нацизма, ипак највећи непријатељи бољшевици, тј. Руси. Центар ревизије је на Западу, а усмерен је окривљавањем Русије како за Први, тако и за Други светски рат.

Украјински социолог Сергеј Сироватски у тексту „Православље у савременој науци о религији у Украјини“ сагледава покушаје украјинске интелектуалне, академске елите да заједно са тзв. теолозима непризнатих расколничких цркава (Украјинска православна црква Кијевског патријархата; Украјинска аутокефална православна црква) као и са Грчко-католицима, образује једну јединствену Украјинску православну цркву – која би била под јурисдикцијом Ватикана. Даје се и генеза расколништва изопштеног из Цркве митрополита Филарета, који је водећи агитатор ове идеје.

Трећи де зборника *Решења* (151–169. стр.) обухвата рад политиколога Лава Криштаповича под насловом „Општеруска историја као национална идеја Руса, Белоруса и Украјинаца“. Рад закључује зборник са идејом да је основни задатак сваког народа да у конкретном историјском периоду свог постојања мора да пронађе кључ за очување својих историјских традиција и националних вредности. Тако су и Руси, Белоруси и Украјинци позвани да се ради свог општег напретка и будућности врате својој општеруској историји тако што ће крочити на пут своје интеграције. То је њихов кључни задатак, а све ради просперитета. Дакле, интеграција руског света је кључ који разрешава и тзв. украјинско питање.

*Душан Достанић**
Институт за политичке студије, Београд

ОСВАЛД ШПЕНГЛЕР: ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА

Приказ књиге: Sebastian Maaf, Oswald Spengler – Eine politische Biographie, Duncker & Humblot, Berlin, 2013, 113 стр.

Иако је Освалд Шпенглер познат, пре свега, по свом делу *Пропагандна Западна*, које је скицирао још пре почетка, а завршио при крају Првог светског рата, погрешно би било сматрати га човеком једне књиге. Осим што је био значајан филозоф историје, Шпенглер је био и политички писац. Заправо, може се рећи да је

* Истаживач сарадник

управао захваљујући огромном успеху *Пораста Запада* која је за кратко време постала бестселер Шпенглер дошао у позицију да се посвети политичким темама. Велики успех *Пропасти*, али и други радови довели су га још за живота у жижу интелектуалних расправа како у Немачкој, тако и ван ње. Док је са, једне стране, био обжаван и уздизан, са друге стране био је оспораван, а након Другог светског рата и свесно прећуткиван. Није дакле чудо да се и у новије време историчари и политиколози баве Шпенглером и његовим делом. Тишину о Шпенглеру први је још 1968. године прекинуо, Антон Мирко Коктанек својом монографијом о овом немачком историчару и коментарима уз ново издање *Пропасти Запада*. Међутим, већина послератних радова који су посвећени Шпенглеру долазе са стране интелектуалне левице, те су били изузетно критички настројени према њему, покушавајући да га повежу са национал-социјализмом. То је рецимо случај са код нас преведеном студијом Аластера Хамилтона *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Лукачевим *Разарањем ума*, као и књигом Курта Зонтхајмера *Антидемократско мишљење у Вајмарској републици*. Са друге стране, Армин Молер у својој *Конзервативној револуцији у Немачкој 1918-1932*. настоји да Шпенглера прикаже као једног од најважних представника немачког младо-конзервативизма (поред Шпенглера Молер ту убраја и Карла Шмита, Едгара Јулијуса Јунга, Отмара Шпана, Артур Мелер ван ден Брука и Вилхелма Штапела) дајући о њему далеко више изнијарсирану слику која превазилази оквире наратије о Шпенглеру као о некаквом интелектуалном претходнику национал-социјализма. На сличним позицијама је и књига Детлефа Фелкена *Освалд Шпенглер - конзервативни мислилац између царства и диктатуре*. Франк Лисон је у својој књизи *Освалд Шпенглер – филозоф судбине* покушао да покаже да дело немачког филозофа није изгубило на актуелности ни почетком XXI века.

Сада је пред нама ново дело о Шпенглеру. Реч је о његовој политичкој биографији коју је саставио Себастијан Мас, а коју је издала позната берлинска издавачка кућа Дункер и Хумблот. У својој књизи аутор настоји да прикаже Шпенглеров живот и смести његова најважнија политичка дела у историјски контекст или, како сам каже, да пружи допринос историзацији једне идејне струје, која сувише често наилази на неразумевање савременика (103). При томе, Мас се определио да главне Шпенглерове идеје прикаже што краће

и што концизније (читава књига једва прелази стотинак страница), стављајући акценат на Шпенглера као политичког писца. Тиме су Шпенглерове филозофске и културно-историјске идеје остале у другом плану, те се аутор на њих осврће само у контексту Шпенглерове политике.

Оно што се може запазити већ од прве странице је ауторова наклоност према Шпенглеру и његовим идејама. Мас ни једног тренутка не скрива свој афинитет према Шпенглеровим политичким идејама и наслеђу конзервативне мисли уопште. Тако се аутор углавном позива на конзервативне ауторе као што су поменути Молер или његов сарадник и биограф Карлхајнц Вајсман. Међутим, овде није реч само о препричавању и понављању Молерових ставова. Већ у уводу Мас упућује на неке мане и недостатике Молеровог дела, примећујући да оно више не може служити као „оптимална основа за историјска истраживања“ (12). У том смислу постаје јасно да Мас са књигом о Шпенглеру, али и својим ранијим радовима о главним представницима конзервативне револуције (на које се у књизи често позива), има за циљ да превазиђе недостатке Молеровог рада, при чему сам појам конзервативне револуције не жели да доводи у питање.

Мас настоји да одвоји конзервативну револуцију уопште и Шпенглера посебно од национал-социјализма. Чак и ако су међу њима постојале извесне сличности (одбацијавање Вајмарског устава и Версајског уговора) конзервативни револуционари нису делили нацистички биолошки расизам, демагошко управљање масама и тоталитарне тежње. Поред тога Мас инсистира да су главни представници конзервативне револуције и сами страдали под нацистичким режимом. Тако је Шпан био у логору, Штапелу је била ускраћена могућност објављивања радова, а Јунг је убијен (9-10). Аутор указује да је слична судбина могла је задесити и Шпенглера (94-95). Такође, Мас истиче да је и Шпенглер од самог почетка био изузетно скептичан према Хитлеру и његовом покрету, те да је своје незадовољство спрам национал-социјалиста испољавао и пре њиховог доласка на власт (53). Ако не раније, онда најкасније 1924. године Шпенглер се отворено огласио против нацистичког расно-биолошког погледа на свет. Своје мишљење Шпенглер није променио ни након Хитлеровог доласка на власт, те у уводнику за своје *Политичке списе* већ 1933. упозорава на политику опијености и неспособног вођства (80), да би исте године одбио Гебел-

сову понуду да у једном говору преко радија прикаже Хитлера као обновитеља (81). Доцније у *Годинама одлуке* Шпенглер нацистичку доктрину приказује као утопијску и у истом рангу са интернационализмом и комунизмом (83). Заправо *Године одлуке* су, тврди Мас, у суштини антинацистички спис и последњи покушај да се Немачка спаси тоталитарне идеологије. Није дакле чудо што је поменута књига изазвала прво талас негодовања у нацистичким круговима, а затим и хајку на Шпенглера. Тако Мас успешно оповргава тумачење да се Шпенглер током Хитлерове владавине држао опортунистички. Ако би се младоконзервативци већ морали везати за неки одређени политички пројекат, онда су, према Масу, они ипак били најближи политици Франца фон Папена (77).

Такође, аутор кроз читаву књигу настоји да покаже да Шпенглер није био само један у низу малдоконзервативаца него самосвојан и независан мислилац, који се читавог живота борио против политичке инструментализације свог дела (12-13). Шпенглер се држао подаље од разних група, те се временом све више удаљавао и од круга младо-конзервативаца, које је повремено критиковао због утопизма. Тако га, на пример, његово одрицање од хришћанства и ничеовска традиција одвајају од младоконзервативаца (Шпан, Штапел) и приближавају национал-револуционарима и заговорницима „немачког нихилизма“. Тиме Мас указује на чињеницу да се младоконзервативни круг и конзервативна револуција не могу посматрати као хомогена и затворена целина, те да су међу представницима ове струје мишљења поред сличности постојале и крупне разлике и поделе.

Масова намера није била само да пружи преглед Шпенглерових идеја у контексту времена у коме су оне настале, него указује и на Шпенглерову актуелност данас. То је, на пример, случај када говори о његовим геополитичим разматрањима (50-51) критици међународне, глобализоване привреде (52) или негативним ефектима климатских промена до којих долази у савременом свету (71). Штавише, аутор закључује да су се Шпенглерове прогнозе о преласку европске културе у стадијум цивилизације обистиниле.

Аутор жели Шпенглера да прикаже пре свега као политичког писца, при чему формирање његових политичких погледа везује за младалачко читање Ничеа, као и немачки пораз у Првом светском рату, те пропаст царства и стварање републике. Новембар 1918. године Шпенглер је видео као катастрофу. Суочен са револуционар-

ним догађајима он се утемељује у схватању да се конзервативизам мора обогатити револуционарним елементима (26). Већ у то време Шпенглер почиње да ради на рукопису из кога ће касније настати његов први чисто политички спис *Прусијанство и социјализам*. Аутор наглашава оригиналност овог списка чија је намера била не само обрачун са Вајмарском републиком и парламентаризмом са једне, а марксизмом са друге, него и прегруписавање међу конзервативцима, односно отклон од реакционарних очекивања обнове царства какво је било пре избијања рата. У том смислу Шпенглер захтева симбиозу прусијанства и социјализма, што илуструје супротстављењем Пруса и Енглеза, али и оштрим раздвајањем немачког, односно пруског социјализма од марксизма. Мас подвлачи да је Шпенглер овом књигом успео да реинтерпретира појам социјализма у антимарксистичком, антиматеријалистичком и конзервативном кључу. На овом месту аутор можда Шпенглеру приписује превелике заслуге, с обзиром да не узима у разматрање немачку привредну политику за време рата, као и чињеницу да је сличне идеје још током рата заступао на пример Вернер Зомбарт у књизи *Трговци и хероји*, који такође оштро супротставља Енглезе и Прусе. Аутор сматра да Шпенглер више није одступао од својих основних идеја које је поставио у *Прусијанству*, односно да је до краја остао супротстављен Вајмарској републици. Тако у другом тому *Пропаст Запада*, Шпенглер развија идеју цезаризма. Мас тврди да је цезаризам, без сумње, суштина *Пропаст Запада* зато што противницима Вајмарске републике даје упутство за деловање ка превазилажењу демократије (43). Ако је прогноза потпуне пропасти Запада деловала суморно, сада је Шпенглер нудио цезаризам као начин за поправљање стања, односно као сретство за борбу против парламентарне демократије. Аутор при томе наглашава да Шпенглеров цезаризам не садржи плебисцитарне елементе (44). Разрађенију, али не и посебно оригиналну визију нове немачке државе која би требала да наступи на развалинама Вајмарске републике, Шпенглер нуди у књизи *Нова изградња немачког рајха* где даје преглед свих области друштвеног живота (привреде, права, политичког система и тд.). Реч је књизи која даје сасвим конкретне реформске предлоге. Мас чак и Шпенглерову књигу *Човек и техника* оцењује као у крајњој линији политичку (72), јер одбацује идеје прогреса и на техници заснованог оптимизма, те садржи сасвим јасне антилибералне, антимарксистичке и антидемократске тонове. У *Годинама одлуке* Шпенглер такође остаје веран својим

политичким идејама, залажујући се поново за цезаризам и политику моћи, при чему одбацује све утопије и идеализације у политици било да потичу са левице или деснице. Мас сматра да је у овој књизи Шпенглер поновио све своје раније ставове. Тако су његови главни непријатељи и даље власт капитала, демократизација политичког живота и либерални пацифизам (85). Из фрагмената Шпенглерове заоставштине Мас закључује да је овај филозоф пранирао издање и другог тома *Година одлуке* у ком би се отворено разрачунао са нацистичким расизмом (97).

Може се рећи да Масова књига свакако није у стању да пружи последњу реч о Шпенглеру и његовој политичкој мисли, али свакако може да служи као почетак или увод у објективно проучавање Шпенглеровог дела. Истраживачи који су се раније бавили Шпенглером овде неће наћи много тога новог и непознатог, али они за које је Шпенглер потпуно непознат или они који су за њега чули само као за писца *Пропасти Запада*, Масовом књигом могу се упознати и са Шпенглеровим политичким идејама у оквиру историјског контекста у коме су настале. Чињеница да Мас има симпатија према традицији конзервативне револуције не мора нужно бити мана, нарочито ако се има у виду да се та традиција често паушално одбацује или тумачи на тенденциозан начин.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи *сажетак* који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У *сажетку* треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);
- када се **ради о чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година издажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).
- литература треба да садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и **изјаву** да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстове слати у електронском облику на адресу redakcija@politickarevija.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Главни задатак рецензента је да допринесе очувању високог квалитета који иначе ужива наш часопис. На првом месту треба нагласити да рецензент не сме бити упознат са идентитетом аутора рада и обрнуто, аутор не сме знати идентитет рецензента. Приликом добијања рада сваки рецензент има рок од 20 дана да редакцији достави урађену рецензију. Веома је важно да рецензент буде свестан да је поступак рецензије поверљив, при чему се садржај рецензије не сме откривати трећој страни. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима, зборницима и другим изворима.

Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рад, ако је потребно :

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

1 + 2 + 3 + 32 + 9

ПОЛИТИЧКА ревија = Political review : часопис за политикологију,
политичку социологију, комуникологију и примењену политику / главни и
одговорни уредник Момчило Суботић (в.д.). - Год. 1, бр. 1 (2002) - . - Београд
(Савски трг 7) : Институт за политичке студије, 2002 - (Београд : Еселоге
д.о.о.). - 23 см.

Четири пута годишње. - Наставак публикације: Политичке свеске
(Београд) = ISSN 1451-4281 = Политичка ревија

CD-ROM ISSN: 1452-1741;

COBISS.SR-ID 105060364

01
2015

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

ИЗБОРИ У БИХ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 2014. ГОДИНЕ
Владан Станковић, Момчило Суботић,
Миле М. Ракић, Горан Буџак, Марко Мијатовић

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ
Вишња Станчић, Радослав Гађиновић, Бранко
Надовеза, Драган Ж. Марковић, Свето Пурић, Небојша
Петровић

АКТУЕЛНО
Андријана Јовановић, Нада Радушки, Душан Гужаничић,

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ
Јелена Миљковић Матић, Срђан Перишић, Душан
Достанић

ISSN 1451-4281 UDK 1+2+3+32+9 година (XXVII) XIV vol. 43. № 1/2015.

